

Revisors fratredelse

Har revisorer problemer med å vurdere vilkår og tidspunkt for fratredelse?

HELENE VERDAL &
MARIELL FRESTAD VEGUSDAL

VEILEDER
Geir Haaland

Universitetet i Agder, 2020
Handelshøyskolen ved UiA
Institutt for økonomi

Forord

Denne masteroppgaven er skrevet som avsluttende del på vår mastergrad i Regnskap og Revisjon ved Universitetet i Agder. Oppgaven er en del av det obligatoriske studieprogrammet og utgjør 30 studiepoeng. Arbeidet med oppgaven har vært en spennende og krevende prosess, men det har også vært svært lærerikt.

Vi valgte temaet revisors fratredelse fordi vi opplevde temaet som svært interessant og ble inspirert av artikler som er skrevet om emnet. I tillegg ønsket vi å ta et dypdykk i en problemstilling som er relevant for praktiserende revisorer. Hensikten med oppgaven er å gi et innblikk i om revisorer har problemer med å vurdere på hvilket tidspunkt de skal fratredde, eller hvilke vilkår som må være til stede.

Først og fremst vil vi takke vår veileder, Geir Haaland, for nyttige innspill og råd i vår oppgave, samt hans engasjement i revisjonsfaget. Vi vil også takke alle revisorene som i en hektisk periode har stilt opp til intervju slik at vi kunne gjennomføre masteroppgaven vår. Til slutt ønsker vi å takke representantene fra Finanstilsynet og Revisorforeningen som har kommet med gode innspill og informasjon.

Kristiansand, 15. Juni 2020

Helene Verdal

Mariell Frestad Vegusdal

Sammendrag

Revisor har en viktig rolle som samfunnets tillitsmann og er en del av systemet som skal bekjempe økonomisk kriminalitet og hindre useriøse selskaper i å drive virksomhet. Ett av virkemidlene revisor kan benytte er å trekke seg som revisor. Ved å fratruke fra et revisjonsoppdrag tvinger revisor revisjonspliktige til å gjøre endringer og innrette seg etter gjeldende lovverk. Dersom de ikke innrette seg, vil de bli stående uten revisor og til slutt tvangsoppløst.

Problematikken rundt revisors fratredelse er i stor grad preget av vurderingen av hva som skal til for at revisor skal fratruke og på hvilket tidspunkt en eventuell fratredelse skal skje. Formålet med denne oppgaven er å se på om det finnes forhold som påvirker revisors skjønnsmessige vurdering av fratreden og om revisorer trekker seg fra revisjonsoppdrag på riktig tidspunkt. I tillegg er informantene i undersøkelsen delt opp i de tre ulike grupper basert på revisjonsselskapets størrelse, for å se om det finnes ulikheter i fratredelsespraksisen hos de ulike selskapene. Vi har også gått inn i endringer i lovverk som følge av den nye revisorloven som er under utarbeidelse som kan ha påvirkning for revisors fratredelse.

Resultatene i undersøkelsen viser at det finnes mye usikkerhet omkring fratredelse. Det fremkommer av funnene at store andeler av informantene i ettertid har sett at de egentlig burde fratrukt, uten å gjøre det, eller at de har fratrukt på for sent tidspunkt. Langvarige kundeforhold ser også ut til å ha en påvirkning på revisors fratreden. Store deler av intervjuobjektene opplever det som vanskeligere å fratruke fra kunder man har opparbeidet seg et tillitsforhold til. Funnene viser også at det hender at revisorer benytter unnskyldende begrunnelser i stedet for den reelle årsaken, for å fratruke fra oppdrag de ikke ønsker å ha. Dette er med på å undergrave systemet som skal hjelpe revideringsprosessen av useriøse selskaper. Flere revisorer, særlig blant de store revisjonsselskapene, har en opplevelse av at praksisen er ulik mellom revisjonsselskap når det kommer til fratreden. Likevel er det noen revisorer som oppfatter praksisen som ganske lik som følge av klare retningslinjer fra blant annet finanstilsynet og revisorforeningen.

Innholdsfortegnelse

Forord.....	1
Sammendrag.....	2
Oversikt over figurer.....	6
Forkortelser.....	6
1. Innledning.....	7
1.1 Bakgrunn og formål.....	7
1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål.....	8
2. Statistikk og forskning.....	8
2.1 Statistikk.....	9
2.1.1 Egenfratredelser.....	9
2.1.2 Kundetilfredshet.....	11
2.2 Tidligere forskning.....	12
2.3 Institusjonelle forhold.....	14
2.3.1 Finanstilsynet.....	15
2.3.2 Revisorforeningen.....	16
2.3.3 Tematilsyn: aksept- og fortsettelsesvurdering.....	16
3. Teori.....	18
3.1 Teoretisk bakgrunn.....	18
3.1.1 Trepartsforholdet.....	18
3.1.2 Agent-prinsipal teori.....	19
3.1.3 Mislighetstriangelet.....	20
3.1.4 Vesentlighetskonseptet.....	21
3.1.5 Revisjonsberetning.....	22
3.1.6 God revisjonsskikk.....	22
3.1.7 Objektivitet, uavhengighet, profesjonell skepsis og profesjonelt skjønn.....	24
3.2 Grunnlag for fratredelse.....	28
3.2.1 Fratredelsesplikt.....	29
3.2.2 Rett til å fratredelse.....	30
3.2.3 Aksept- og fortsettelsesvurdering.....	31
3.2.4 Opplysningsplikt.....	32
3.3 Valg og oppsigelse av revisor.....	32
3.3.1 Fravalg av revisor.....	33
3.3.2 Opinion shopping.....	33

3.4 Firmarotasjon	34
3.5 Ny revisorlov	35
3.5.1 Uavhengighet og objektivitet	35
3.5.2 Revisjonens omfang og utførelse, god revisjonsskikk og anvendelse av revisjonsstandarder ..	36
3.5.3 Aksept- og fortsettelsesvurderingen	37
3.5.4 Fratreden og overføring av revisjonsoppdrag	37
3.5.5 Firmarotasjon	37
3.6 Konsekvenser for fratredelse	38
3.6.1 Konsekvenser for revisor	38
3.6.2 Konsekvenser for det reviderte selskap	39
3.6.3 Konsekvenser for andre interessenter	39
4. Metode	40
4.1 Forskningsdesign	40
4.1.1 Kvalitativ metode	41
4.1.2 Datainnsamlingsmetode	42
4.1.3 Intervjuguiden	43
4.2 Utvalgsstrategi	44
4.2.1 Utvalgsmetode	45
4.2.2 Utvalgsstørrelse	46
4.2.3 Rekruttering av respondenter	46
4.3 Datainnsamling	47
4.3.1 Gjennomføring av intervjuene	47
4.3.2 Etske hensyn	48
4.4 Dataanalyse	49
4.5 Kvalitetskriterier	50
5. Resultat og analyse	51
5.1 Informasjon om intervjuobjektene	51
5.2 Fratredelse på feil tidspunkt	53
5.2.1 Fratredelser	53
5.2.2 Usikkerhet omkring fratredelsestidspunkt	54
5.2.3 Høy terskel for å fratre	54
5.2.4 Årsaker	56
5.2.5 Revisor ber kunden om å finne ny revisor	57
5.2.6 Revisorskifte	58
5.2.7 Alternativ begrunnelse for fratredelse	59

5.2.8 Aksept- og fortsettelsesvurdering.....	60
5.2.9 Gjentakende feil.....	61
5.2.10 Tiltak mot fratredelse på feil tidspunkt	61
5.3 Nyetablerte kundeforhold kontra langvarige kundeforhold	62
5.4 Tolkning av lover og regelverk	66
5.5 Forskjell i praksis i revisjonsselskaper av ulik størrelse	70
5.5.1 Antall fratredelser	70
5.5.2 Regler internt	70
5.5.3 Hvem har tatt på seg revisjonsoppdraget etter at revisor har fratrudd?	72
5.5.4 Har revisorene selv tatt på seg oppdrag hvor andre har fratrudd?	75
5.5.5 Opplever revisorer ulik praksis mellom revisjonsselskap av ulik størrelse?	78
5.5.6 Revisorforeningen og finanstilsynets vurderinger	81
5.6 Nytt lovverk.....	81
5.6.1 God revisjonsskikk og profesjonell skepsis	82
5.6.2 Uavhengighet	84
6. Konklusjon.....	86
6.1 Begrensninger i forskningen	88
6.2 Videre forskning	89
Referanser	90
Vedlegg	93
Vedlegg 1: Refleksjonsnotat – Helene Verdal.....	93
Vedlegg 2: Refleksjonsnotat – Mariell Frestad Vegusdal.....	96
Vedlegg 3: Årlig egenfratredelse per selskap	99
Vedlegg 4: Intervjuguide	100
Vedlegg 5: Samtykkeskjema	102
Vedlegg 6: Informasjonsskriv	103
Vedlegg 7: Intervjuguide Finanstilsynet.....	106
Vedlegg 8: Intervjuguide Revisorforeningen	107
Vedlegg 9 – NSDs vurdering av meldeskjema.....	108

Oversikt over figurer

- Figur 1: Antall egenfratredelser fra 2015-2019
- Figur 2: Årlige fratredelser per selskap fra 2015-2019
- Figur 3: Antall fratredelser per revisor fra 2015-2019
- Figur 4: Kundetilfredshet fra EPSI Rating
- Figur 5: Trepartsforholdet
- Figur 6: Mislighetstriangelet
- Figur 7: Revisors nærstående
- Figur 8: Tabell; Informasjon om intervjuobjektene
- Figur 9: Diagram; Antall fratredelser i løpet av et år
- Figur 10: Diagram; Har revisor latt være å fratre eller fratrudd på for sent tidspunkt?
- Figur 11: Tabell; Er det lettere å fratre fra nyetablerte kunder enn for gamle?
- Figur 12: Diagram; Er det lettere å fratre fra nyetablerte kunder enn for gamle?
- Figur 13: Diagram; Har revisor påtatt seg oppdrag hvor andre har fratrudd?
(Store revisjonsselskap)
- Figur 14: Diagram; Har revisor påtatt seg oppdrag hvor andre har fratrudd?
(Mellomstore revisjonsselskap)
- Figur 15: Diagram; Har revisor påtatt seg oppdrag hvor andre har fratrudd?
(Små revisjonsselskap)

Forkortelser

Asl. – Lov om aksjeselskaper (aksjeloven) 1997 nr. 44

Asal. – Lov om allmennaksjeselskaper (allmennaksjeloven) 1997 nr. 45

DnR – Den norske Revisorforeningen

ISA – Internasjonale revisjonsstandarder (International Standards of Auditing)

ISQC – Internasjonal standard for kvalitetskontroll

NOU – Norges offentlige utredning

NSD – Norsk senter for forskningsdata

Revl. – Lov om revisjon og revisorer (Revisorloven) 1999 nr. 2

1. Innledning

1.1 Bakgrunn og formål

Revisor er samfunnets tillitsperson og skal gjennom revisjonen bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil i årsregnskapet, jf. revl. §1-2 og §5-1. I ISA 200 pkt. 3 skrives det også at «formålet med revisjonen er å øke de tiltenkte brukernes tillit til regnskap». Et selskap har flere interessenter som er avhengig av høy regnskapskvalitet og beslutningsdyktig informasjon. Derfor vil en bekreftelse fra revisor på årsregnskapet være av stor betydning. Revisors oppgaver er også sterkt knyttet til å forebygge økonomisk kriminalitet og hindre useriøse selskaper i å drive virksomhet i en lengre periode. På flere ulike vis er revisor med på å gi trygghet til allmennheten, men også internt i et selskap (Siebke, 2009).

Revisors fratreden er en av revisors sterkeste virkemidler ved uenighet om årsregnskapet. Dersom revisor bekrefter opplysninger i årsberetningen som inneholder vesentlig feilinformasjon kan det få store konsekvenser for selskapets interessenter og selskapet for øvrig. Revisor er pliktig til å fratre etter revisorlovens §7-1 dersom den revisjonspliktige ikke retter på vesentlige brudd på lov og forskrift. Dersom revisor velger å trekke seg og ny revisor ikke vil tiltre vil selskapet stå i fare for å bli tvangsavviklet. Det at revisor trekker seg kan derfor få store konsekvenser slik at revisor må benytte sitt profesjonelle skjønn ved omhu for å unngå unødvendige og alvorlige vanskeligheter for den revisjonspliktige. Revisor kan i enkelte situasjoner oppleve ubehageligheter etter å ha varslet fratreden da revisjonskunden kan hevde at det ikke finnes et grunnlag for at revisor kan trekke seg og at det vil rette erstatningskrav mot revisor for eventuelle tap (Siebke, 2009). Revisors fratredelse og problematikken rundt dette temaet kan derfor oppleves som ubehagelig for både revisor, kunde og interessenter. Derfor kan det være hensiktsmessig å se nærmere på revisors fratredelsestidspunkt og praksis da det kan få potensielt store konsekvenser for det reviderte selskapet, samt for andre interessenter. Det å forske mer på dette området vil derfor være relevant for langt flere interessenter enn revisor selv. Videre vil det være interessant å se på revisors kundeforhold og om det finnes ulikheter i behandling av kunder, av for eksempel nye eller gamle kunder da man mest sannsynlig vil opparbeide seg et forhold over lengre tid. Til slutt ønsker vi å se nærmere på om det finnes ulik praksis mellom store, såkalt «big five», mellomstore og små revisjonsselskap.

1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål

Formålet med masteroppgaven er å undersøke problematikken omkring revisors fratredelse, særlig med tanke på vilkår for fratredelse og fratredelsestidspunkt. Vi vil gå dypere inn på den praktiske tilnærmingen hos revisjonsselskaper av ulik størrelse, samt revisors vurderinger og tolkninger knyttet til lovverk som omhandler revisors fratredelse. På samme tid ønsker vi å undersøke om langvarige kundeforhold kan påvirke revisors uavhengighet i fratredelsesvurderingen. Vi vil dermed undersøke følgende problemstilling:

Har revisorer problemer med å vurdere vilkår og tidspunkt for fratredelse?

Videre har vi utarbeidet følgende forskningsspørsmål:

- *Fratrer revisor på feil tidspunkt?*
- *Er det vanskeligere å fratre fra kundeforhold en har hatt over lengre tid, enn fra nyetablerte kundeforhold?*
- *Har revisor misforstått eller feiltolket lover og regler som tilsier at man skal fratre?*
- *Er det ulik praksis mellom selskaper av ulik størrelse når det kommer til fratredelse?*
- *I hvilken grad vil det nye lovverket påvirke fratredelsespraksisen?*

Forskningsspørsmålene er utarbeidet for å lettere kunne svare på hovedproblemstillingen. Videre i analysen vil hvert enkelt av forskningsspørsmålene bli gjennomgått. Resultatene fra de forskjellige delene vurderes hver for seg, men avslutningsvis vurderes de samlet til en konklusjon.

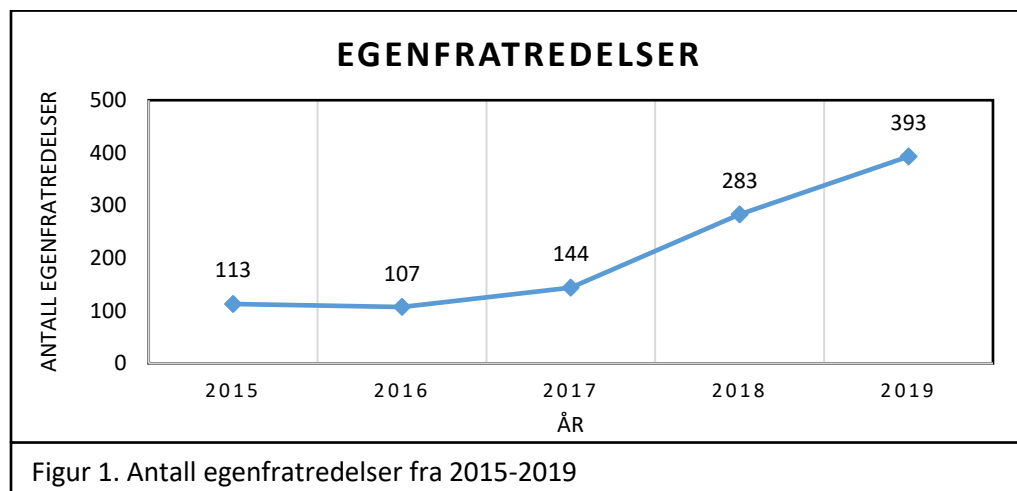
2. Statistikk og forskning

Delkapittelet tar for seg statistikk over antall egenfratredelser de siste fem årene. Egenfratredelsene blir også sett i sammenheng med andre faktorer slik som antall registrerte selskaper og antall revisorer. I kapittelet vil det også fremstilles statistikk som viser kundetilfredshet blant revisjonsselskaper da det er ønskelig å se på ulikheter mellom forskjellige selskaper. I tillegg til dette vil det også være en gjennomgang av tidligere studier som knytter seg til revisors fratredelse. Statistikk og tidligere forskning blir benyttet for å få en bakgrunnsforståelse av temaer som omhandler revisors fratredelse.

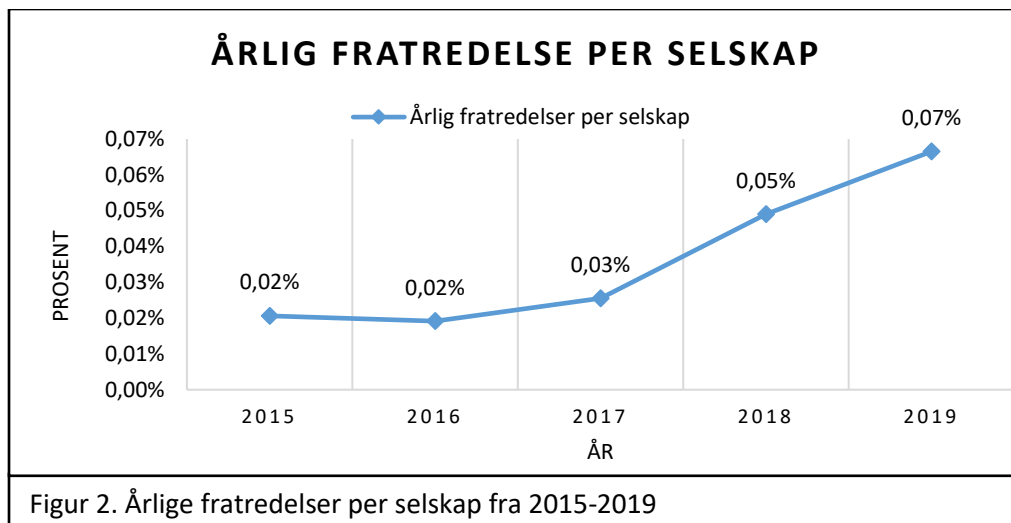
2.1 Statistikk

2.1.1 Egenfratredelser

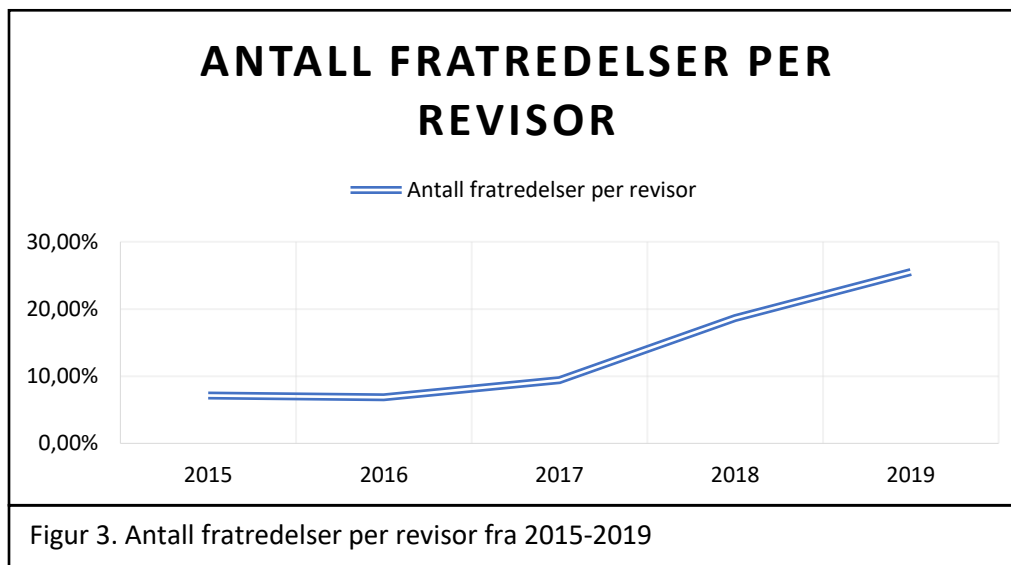
Det kan være interessant å se på antall egenfratredelser blant revisorer for å få en indikasjon på hyppigheten og normaliteten rundt fratredelse. I grafen under kan man se antall egenfratredelser blant revisorer i en femårsperiode fra 2015 til 2019. Denne er basert på tall fra listeprodukt fra Brønnøysundregisteret (Mailkorr. Brønnøysundregisteret v/ Torstein Horn, 2020). Listeprodukt er et tilbud hvor man kan få tilpasset statistikk mot et gebyr hos Brønnøysundregisteret. Ut fra grafen under kan man se at egenfratredelser har doblet seg på få år, slik at det ut ifra denne grafen kan virke som om antall egenfratredelser har en positiv økning eller trend. Bakgrunnen for den tilsynelatende positive trenden må vi se nærmere på i sammenheng med andre faktorer.

Det kan som sagt være andre faktorer som har påvirket den økende mengden av egenfratredelser fra 2015-2019. Det kan blant være vesentlig å vurdere egenfratredelser opp imot antall registrerte selskaper for hvert år i den gitte perioden. Da divideres antall egenfratredelser på antall registrerte selskaper, slik at vi får en prosentvissats som vil gi årlig fratredelse per selskap. Her ser vi samme trend som i forrige graf, denne gangen ved at prosentvis fratredelse per selskap også har en positiv økning. Dette kan tyde på at revisorer fratrer oftere enn tidligere.

En tredje faktor som også kan være av betydning i denne konteksten er antall egenfratredelser sett opp imot antall ansvarlige revisorer.

I grafen over er antall egenfratredelser for hvert år dividert på antall ansvarlige revisorer fra årene 2015-2019. Tallene fra antall ansvarlige revisorer er hentet fra finanstilsynet etter forespørsel (Mailkorr. Finanstilsynet v/ Espen Jacobsen, 2020). Grafen viser at antall fratredelser per revisor har vært økende de siste årene, noe som tyder på at revisorer fratrer oftere nå enn for noen få år siden.

2.1.2 Kundetilfredshet

Videre kan det være relevant å se på kundetilfredshet blant revisjonsselskap. Det kan tenkes at kundetilfredshet kan være preget av ulik praksis blant ulike selskaper. Ulik praktisk tilnærming blant revisjonsselskaper er et viktig tema i forskningen vår innen revisors fratredelse.

Kundetilfredshet			
Selskap	2017	2018	2019
Øvrige*	80,4	80,1	77,0
Snitt	77,1	77,4	75,6
BDO	74,9	75,2	75,5
Deloitte	74,5	76,4	74,6
KPMG	75,5	73,3	73,9
EY	71,5	74,6	73,6
PWC	72,1	74,3	72,4

Figur 4. Kundetilfredshet fra EPSI Rating

EPSI Rating gjennomfører en årlig en måling av kundetilfredsheten til revisjons- og regnskapsbyråer i Norge. De tilbyr uavhengige kundetilfredshetsanalyser og samler inn, analyserer og formidler informasjon om kundenes forventninger og opplevd kvalitet (EPSI Rating, 2019).

I følge en EPSI Rating fra 2019 får små og mellomstore revisjonsselskaper de beste tilbakemeldingene fra kundene. Samlegruppen «øvrige» i tabellen inneholder små og mellomstore revisjonsselskaper som RSM, Romsdal revisjon, Fakta revisjon, Revisorgruppen og mange flere. De store revisjonsselskapene får også gode resultater, men ligger på et lavere nivå enn hos de små og mellomstore revisjonsselskapene. Undersøkelsen sier at dersom man har en kundetilfredshetskår på under 60, så har revisjonsselskapene store vanskeligheter med å motivere kundene til å bli, mens med resultater over 75 peker mot at det er en sterk relasjon mellom leverandør og kunde (EPSI Rating, 2019). Det vil si at selv om de fem store ligger lavere enn andre øvrige så ligger de på nærmere 75 poeng som likevel tilsier en sterk relasjon. Det er likevel interessant at små og mellomstore selskaper får bedre kundetilfredshet ifølge denne målingen.

2.2 Tidligere forskning

Tidligere studier knyttet til revisorskifte og fratreden er relevant da noen av dem kan være med på å underbygge eventuelle momenter i oppgaven. Vi har imidlertid ikke klart å finne mye forskning på dette i Norge, men har funnet noe forskning utenlands.

Siebke (2009) skrev en artikkel om når revisor skal og bør trekke seg. I denne artikkelen trekkes det frem at plikt og rett til fratreden hos revisorer er viktig for å hindre at useriøse foretak kan drive virksomheten over lang tid. Fratredelse klargjør grensene for når det ikke lenger er akseptabelt at revisor beholder revisjonsoppdraget. Et meget sentralt poeng som nevnes i artikkelen er at forholdene som begrunnes i fratreden skal rettes opp i før en ny revisor påtar seg oppdraget. På den måten kan revisorene bidra til at useriøse selskaper ikke kan drive over lang tid. I forskningen til Menon & Williams (2008) kan revisors fratredelse svekke troverdigheten til firmaet da det er et signal om at rapporteringsproblemer (Menon & Williams, 2008). Revisor er pliktet til å ugrunnet si fra seg oppdraget dersom man under arbeidet finner vesentlige brudd på lov og forskrift og den revisjonspliktige ikke iverksetter nødvendige tiltak for å rette på forholdene. I artikkelen fremgår det at selv om lovbruddet er rettet opp i kan situasjonen likevel være slik at tillitsforholdet mellom kunde og revisor er så svekket at revisor bør benytte retten til å trekke seg. I revisjonen må det alltid vurderes hva som tjener interessene best, om det skal gjennomføres alternative revisjonshandlinger og avgi en beretning som gir uttrykk for usikkerheten. For eksempelvis ved at revisjonen sluttføres med en negativ konklusjon eller at revisor ikke kan uttale seg, beretning med forbehold eller om revisor blir nødt til å trekke seg fra oppdraget (Siebke, 2009).

Krishnan og Krishnan (1997) fant ut at når man skulle undersøke revisorsskifte så måtte man skille mellom revisorskifte og fratredelse. Revisorskifte var på initiativ fra revisjonskunden, mens fratreden var initiativ fra revisor. Resultatene i studiet viste at søksmålsrisiko er med på å motivere revisor til å fratred, spesielt hvor selskaper er økonomisk presset og har høy usikkerhet knyttet til fortsatt drift. I tillegg viste forskningen at faktorer som høy variasjon i avkastning, revisors uavhengighet og modifisert beretning førte til flere fratredelser. Søksmålsrisikoen kan ifølge Krishnan og Krishnan (1997) reduseres på flere måter, blant annet ved økning av revisjonshonorar slik at revisjonskvalitet og planlegging i revisjonen styrkes. Revisorer kan også justere kundeporteføljen ved å være mer selektiv i valg av kunder og dermed unngå høy-risiko kunder (Krishnan & Krishnan, 1997).

Shu (2000) undersøkte revisors insentiver for å avslutte revisors kundeforhold. Studien viste at revisorer som tilegnet seg kunnskap hadde flere fratredelser i snitt enn noen som holdt kunnskapsnivået sitt på samme nivå. På bakgrunn av dette vil revisors kvalifikasjoner øke sannsynligheten for revisorfratredelse. Tanken er at en fortsettelse av et dårlig kundeforhold kan føre til et anstrengt arbeidsforhold. I likhet med Krishnan og Krishnan (1997) har Shu (2000) også sett på sammenhengen mellom revisors fratredelse og risiko for søksmål. For å begrense erstatningskrav og beskytte revisors omdømme, engasjerer revisorer seg aktivt i risikostyringsstrategier som å evaluere eksisterende kunder ofte og trekke seg fra risikable kunder. I undersøkelsen kom det frem at det er mer sannsynlig at revisor fratrer hvor det er økt søksmålsrisiko. Dersom revisor blir involvert i et søksmål kan de risikere et tap av omdømme, slik at revisors omdømme fungerer som en sikkerhet for revisjon av høy kvalitet. Det kom også frem i undersøkelsen at jo større søksmålsrisiko, desto mer sannsynlig er det at en kunde engasjerer en lite revisjonsselskap. Dette funnet er også sterkt knyttet til at selskaper som er avvist av revisor har større sannsynlighet for å velge en liten revisor (Shu, 2000)

Schwartz & Menons (1985) studie viste at selskaper i økonomiske vanskeligheter hadde en større tendens til å skifte revisor enn selskaper som var mer stabile. Undersøkelsen viste også at de ikke var et insentiv å skifte revisor på bakgrunn av revisors kvalifikasjoner eller endringer av ledelse. I tillegg viste studiet at revisorsskifte blant selskaper i økonomiske vanskeligheter valgte en annen type revisorer. Funnene indikerer at en vesentlig andel (48%) av kundene i et stort revisjonsselskap byttet til et lite, mens kunder fra små revisjonsselskap stort sett (86%) byttet til store revisjonsselskap (Schwartz & Menon, 1985).

Raghunandan & Rama (1999) sin forskning indikerte at det var mindre sannsynlig at et «big 6» revisjonsselskap tok på seg et revisjonsoppdrag hvor en annen revisor hadde fratrudd. På samme tid viste analysen at «big 6» selskapene også hadde mindre sannsynlighet for å ta på deg et oppdrag hvor selskapet er presset økonomisk. I følge Raghunandan & Rama (1999) kan årsaken være at de store revisjonsselskapene har større søksmålsrisiko enn de mindre revisjonsselskapene. Resultatene er også i samsvar med Krishnan & Krishnan (1997) sin undersøkelse som indikerer at store revisjonsselskaper er motvillige til å akseptere kunder som oppleves som risikofylte (Raghunandan & Rama, 1999). Opp gjennom tidene har store revisjonsselskap fusjonert, blant annet på grunn av økonomiske årsaker eller regnskapsskandaler. Når forskningen til Raghunandan & Rama (1999) ble utført var de største revisjonsselskapene kategorisert som «the big six», mens det per i dag er kategorisert som de fem store.

I samsvar med tidligere studier finner Catanach, Irving, Williams & Walker (2011) at «Big N» revisjonsselskaper er mer selektive når det gjelder å akseptere revisjonsoppdrag hvor en annen revisor har fratrudd. Ved «Big N» selskaper menes de store revisjonsselskapene på gitt tidspunkt. Som nevnt tidligere kan størrelse på revisjonsselskap endre seg som følge av for eksempel en fusjon. Forskingen indikerer at oppsagte kunder gjort av ikke «big N» revisorer er assosiert med svak økonomi, kortere overlevelsesperioder og en større andel av uheldige utfall slik som konkurs sammenlignet med kunder hvor «big N» revisorer har fratrudd eller sagt opp en kunde (Catanach, Irving, Williams & Walker, 2011).

Bockus & Gigler (1998) observerte at antall revisorfratredelser økes ved høyt juridiske ansvar. I den sammenheng trekkes det frem at store revisjonsselskaper er mer sårbare for juridisk ansvar enn små revisjonsselskaper. Noe som vil tale for at store revisjonsselskaper har flere fratredelser enn små. Dette fordi store revisjonsselskaper er mer sårbare for store tap når det kommer til søksmål og tap av omdømme. På samme tid er de store revisjonsselskapene godt rustet til å avdekke feil med tanke på ressurser, slik at en eventuell fratredelse fra et av de store revisjonsselskapene kan signalisere at det foreligger høy risiko på revisjonsoppdraget (Bockus & Gigler, 1998; Lundsrud & Brække, 2018).

For mange selskaper kan det være vanskelig å velge mellom forskjellige revisjonsselskaper. I følge Johnson & Lys (1990) ønsker kunder å handle revisjonstjenester til lavest mulig pris, på denne måten kan revisjonshonorar kan være et insentiv for revisorbytte (Johnson & Lys, 1990; Lundsrud & Brække, 2018). På den andre siden viser studien til Doyle & Stern (2006) at revisors rykte er betydningsfullt ved valg av revisor (Doyle & Stern, 2006; Nordengen, 2011). Autore, Billingsley & Schneller (2009) demonstrer en sammenheng mellom revisors omdømme og informasjons-usikkerhet. Forutsetningen er at en kvalitetsrevisor reduserer usikkerheten rundt påliteligheten til regnskapsinformasjonen. Jo mer anerkjent revisjonsselskap, desto mindre er informasjons-usikkerheten til selskapets regnskap (Autore, Billingsley & Schneller, 2009). I følge Mayhew (2001) antyder markedet at investorer belønner ledere for å ansette anerkjente revisjonsselskaper, og lederne svarer ved å velge anerkjente revisjonsselskaper. Revisorene opprettholder omdømmet ved å fortsette å tilby høy revisjonskvalitet (Mayhew, 2001).

2.3 Institusjonelle forhold

I dette delkapittelet skal vi se nærmere på finanstilsynet som myndighetsorgan, og revisorforeningen som en kompetanseorganisasjon. Målet er å få en forståelse av hvilken betydning disse instansene har

på revisorer, revisjonsselskap og revisjonsyrket for øvrig. Delkapittelet ta også for seg et tematisyn fra finanstilsynet om revisors aksept- og fortsettelsesvurdering.

2.3.1 Finanstilsynet

Finanstilsynet er et selvstendig myndighetsorgan som, basert på lover og vedtak fra Stortinget, Regjeringen og Finansdepartementet, skal bidra med sitt arbeid til å skape velfungerende markeder og finansiell stabilitet. En stabil finans og et velfungerende marked går hånd i hånd og det ene vil være nødvendig for at det andre skal kunne oppnås. Å opprettholde en finansiell stabilitet vil si at man kan klare å hankses med ulike forstyrrelser eller uforutsette hendelser på en slik måte at de ikke vil gi negative følger for resten av økonomien, ei heller for forbrukerne. Ved oppnåelse av finansiell stabilitet vil man vil man kunne fordele kapital og risiko på en effektiv måte, samt at man får riktig prising, noe som er nødvendig for et velfungerende marked (Finanstilsynet, 2016).

Finanstilsynet arbeider innen flere ulike finansielle sektorer, hvor noen av tilsynsområdene er bank og finans, forsikring og pensjon, verdipapirmarkedet, prospektkontroll, regnskapskontroll, revisorer, regnskapsførere og tiltak mot hvitvasking. Det er særlig arbeidet som omhandler revisorer som er aktuelt i denne avhandlingen. Revisorer må nemlig ha fått tillatelse av Finanstilsynet for å kunne drive med revisjon. Det samme gjelder for revisjonsselskaper. Finanstilsynet følger opp at revisorer utfører arbeidet sitt i samsvar med gjeldende lovverk og i henhold til god revisjonsskikk, samt at revisor forholder seg uavhengig og objektiv i sitt arbeid. I tillegg praktiserer Finanstilsynet ulike tiltak som skal forhindre hvitvasking, ved at de blant annet gir veiledning og rettleidelse til foretak og passer på at de overholder lovverket som omhandler hvitvasking. Finanstilsynet har mange samarbeidet på både nasjonalt og internasjonalt nivå (Finanstilsynet, 2016).

Finanstilsynet er et av flere organer som regulerer og kontrollerer ulike virksomheter innen finansmarkedet. De kontrollerer om virksomhetene er bestandige, om de har et akseptabelt lavt risikonivå og at de kan beherske fluktuerende økonomiske forhold, samt at både ledelse og styret er i stand til å holde ansvaret som foreligger. Ved hjelp av regulering og tilsyn er hensikten at brukerne vil få tilstrekkelig og korrekt informasjon, som skal danne grunnlag for valg de vil ta angående foretakene. Tilsynet Finanstilsynet utøver er bare ment som sikring av foretakets funksjoner, de skal ikke overta

ansvaret eller oppgavene til foretaket, da det er selskapet selv som har ansvar for driften (Finanstilsynet, 2016).

Ved tilsynsarbeid av revisorer og revisjonsselskaper vil Finanstilsynet gjøre undersøkelser og utføre kontroller. Grunnlaget for tilsynet er at man skal sørge for at alle lover og forskrifter blir fulgt og at revisor utfører sitt arbeid i henhold til god revisjonsskikk. Det finnes flere måter det blir utført tilsyn på, blant annet stedlige tilsyn, kontorbasert tilsyn, dokumentbaserte tilsyn og tematisyn. Tematisyn gjennomføres hvert år for å utgreie om et spesielt tema som er aktuelt for revisjonsbransjen.

Finanstilsynet ser nærmere på hva som er bransjens tilnæringsmetode og kvaliteten av arbeidet som blir utført og basert på disse funnene vurderes det om det er behov for endringer (Finanstilsynet, 2017).

2.3.2 Revisorforeningen

Revisorforeningen er en kompetanseorganisasjon som arbeider for å styrke tilliten til selskapers rapporteringer, og da bistå bransjen med kurs og veiledninger for foreningens medlemmer. For øyeblikket er det omtrent 5000 medlemmer av foreningen hvor den største delen er godkjente revisorer, revisorer i praksis og studenter (Revisorforeningen, 2020e). Foreningen tilbyr faglige fordeler med skreddersydde kurs, nettbasert spørretjeneste, fagtidsskrift og andre nyttige verktøy for faglig veiledning (Revisorforeningen, 2020a). Revisorforeningen har også et samarbeid med Finanstilsynet om regelmessig kvalitetskontroll. Revisorforeningen foretar kvalitetskontroll av sine medlemmer etter et opplegg som Finanstilsynet godkjenner. Alle selskaper av allmenn interesse og spesielle selskaper slik som banker og lignende kontrolleres derimot alltid av Finanstilsynet hvert tredje år. Revisorforeningen gjennomfører blant annet kontroll av medlemmer som driver som regnskapsfører og de som reviderer kommuner og fylkeskommuner. Revisorer underlegges kvalitetskontroll minst hvert sjette år og regnskapsfører underlegges kvalitetskontroll hvert syvende år. Revisor anses som samfunnets tillitsperson slik at forventes høy kvalitet på arbeidet, dette medbringer systematisk og periodisk kontroll for å kontrollere at krav og forventninger etterleves. (Revisorforeningen, 2020c)

2.3.3 Tematisyn: aksept- og fortsettelsesvurdering

I 2010 utførte Finanstilsynet et tematisyn hvor revisors vurderinger med tanke på aksept- og fortsettelsesvurderinger var i fokus. Revisor har et samfunnsmessig ansvar til å sette en stopper for useriøse selskaper og til å hindre økonomisk kriminalitet. Fratredelse kan bli brukt som et

handlingsalternativ i slike tilfeller, alternativt kan revisor også velge å ikke påta seg revisjonsoppdraget. Hvis alle revisorer hadde lik oppfatning og like holdninger til dette, ville det i teorien vært enklere å stoppe virksomheter som drev useriøst. I innrapporteringer fra bostyrere til Finanstilsynet ble det reist spørsmål ved nettopp denne delen av revisors rolle i forbindelse med konkursåpning. Spørsmålene som ble stilt var om revisor hadde opptrådt riktig i situasjonen eller om de skulle ha satt en stopper for selskapet ved å fratrukke, eller ikke påtatt seg revisjonsoppdraget i utgangspunktet. Formålet med tilsynet var å se nærmere på problemstillinger og vurderinger revisor må foreta seg når han skal vurdere å påta seg ett nytt oppdrag, eller for å kunne fortsette med ett nytt år for en tidligere klient, og få en oversikt over hvilken praksis som ble benyttet i bransjen. Finanstilsynets ønske med tematilsynet var også å øke aktsomheten rundt temaet og klargjøre hvilke krav som forventes av revisor med grunnlag i revisorlovgivningen.

I den offentlige rapporten var det trukket frem noen aspekter som utpekte seg. Det var svært få som hadde benyttet seg av retten til å fratrukke. Retten til å fratrukke fremkommer i revisorlovens §7-1, andre ledd, men det viser seg å være usikkerhet knyttet til lovbestemmelsen. Det er især retten til å fratrukke på grunnlag av «særlige grunner» som det stilles spørsmål ved. Basert på de sakene Finanstilsynet vurderte, kom det frem at revisorer ikke visste hva man kunne regne som særlige grunner. Blant de undersøkte enhetene, viste det seg også å være på et generelt nivå høy terskel for å fratrukke. Dette følger ikke nødvendigvis av at revisorer ikke har tilstrekkelig kunnskap om når de skal fratrukke.

Kommunikasjonsproblemer fra revisor til kunden, dårlig oppfølging etter påpekte feil og mangler, samt for sen vurdering av kundeforhold, kan også tyde på kan være medvirkende årsaker til hvorfor terskelen for å fratrukke er å anse som høy blant de forhold som var undersøkt. I tilsynsrapporten kommer det fram at som følge av dette vil revisor ta de samme forbehold og/eller presiseringene flere år på rad uten at det får noen konsekvenser for den revisjonspliktige. Dette er med på å svekke revisors rolle.

Det kom også frem at flere revisorer benyttet en perifer forklaring for å kunne si fra seg kunder de ikke ønsket å ha, selv om det var andre omstendigheter som var den primære årsaken til at man ønsket å fratrukke. Noen benyttet manglende kapasitet eller kompetanse som begrunnelse for å si fra seg en kunde de ikke ønsket å ha. Dette fører til en feilkommunikasjon som ikke tydeliggjør reell årsak til en potensiell ny revisor som skal overta kunden. Konsekvensen kan bli at ny revisors akseptvurdering kan komme til feil konklusjon som følge av feil grunnlag. Ved overtakelse var det noen revisorer som hadde forestillingen av at revisorskiftet fører til en nullstilling og tok ikke hensyn til det foregående

hendelsesforløpet. Det var også variasjon på kravene og kvaliteten som ble stilt for aksept av oppdrag hvor tidligere revisor hadde fratrudd (Finanstilsynet, 2011).

3. Teori

3.1 Teoretisk bakgrunn

Kapittelet beskriver innledningsvis grunnleggende teori som er relevant for å oppnå en god forståelse av oppgaven. Vi vil blant annet komme inn på teorier som forklarer forholdet mellom kunde, revisor og eksterne brukere. Det fremlegges også teori som tar for seg problemer når målsetninger ikke er den samme hos vesentlige roller i et selskap, og teori som forklarer risikoen for mislighold.

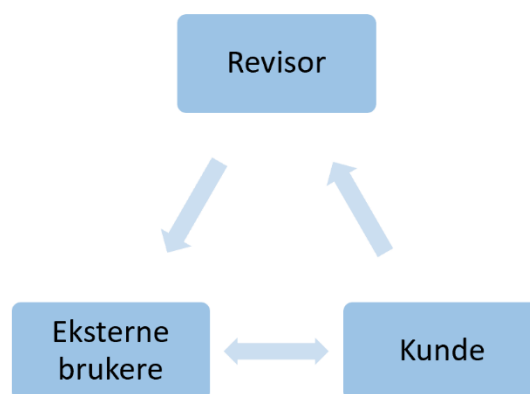
3.1.1 Trepartsforholdet

Trepartsforholdet består av et mangesidig forhold og interaksjon mellom revisor, kunde og eksterne brukere.

Kunden engasjerer en revisor, og til gjengjeld avgir revisor en revisjonsberetning som reduserer informasjonsrisikoen. Det er viktig at årsregnskapet er uten vesentlig feilinformasjon slik at de eksterne brukerne av regnskapet har muligheten til å ta rett avgjørelse basert på informasjonen. Informasjonsrisiko oppstår hvor en forretningsavgjørelse er tatt på bakgrunn av feil eller uriktig informasjon. For å redusere informasjonsrisikoen engasjeres revisoren som er en uavhengig tredjepart.

Revisor anses som allmennhetens tillitsperson og vil gi sin bekreftelse på at årsregnskapet er uten vesentlige feil (Lundrud & Brække, 2018).

Kunden utarbeider regnskap til de eksterne brukerne slik at de kan ta beslutninger basert på denne informasjonen. De tiltenkte brukerne er en eller flere personer, organisasjoner eller grupper av personer eller organisasjoner som den praktiserende revisoren forventer vil bruke attestasjonsuttalelsen, jf.

Figur 5. Trepartsforholdet

internasjonalt rammeverk for attestasjonsoppdrag pkt. 35. Disse brukerne kan blant annet være kunder av selskapet, ansatte, kreditorer, leverandører, offentlige myndigheter, men også eiere og ledelse. Sett i sammenheng med agent-prinsipal teorien, kan det by på noen utfordringer når eierne og ledelsen er forskjellige personer. Et problem i denne teorien er at de ulike aktørene innehar ulik kjennskap til ulik informasjon, også kalt asymmetrisk informasjon (Lundsrud & Brække, 2018). Dette kan gjøre beslutningsdyktigheten mer redusert og komplisert, og kan kobles opp mot agent-prinsipal teorien.

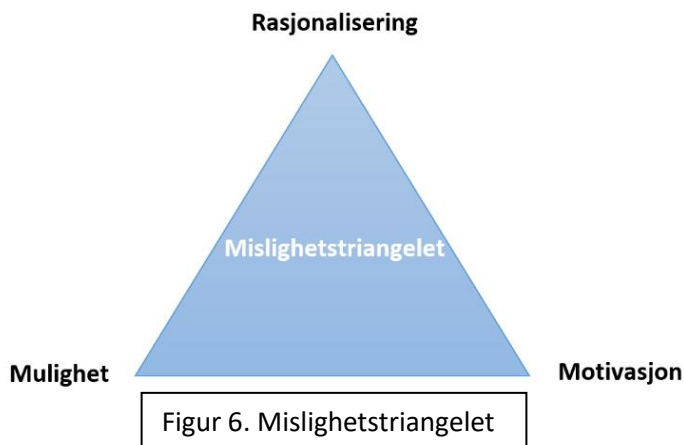
3.1.2 Agent-prinsipal teori

Til enhver tid vil det være ulike aktører som er i interaksjon med hverandre i en selskapssammenheng. En slik interaksjon kan være preget av samspill, men også motspill. Agent-prinsipal teorien oppstår når en agent tar beslutninger på vegne av en prinsipal, samtidig som målsetningene deres ikke sammenfaller eller kommer i en konflikt. På samme tid sitter agenten på relevant informasjon som prinsipalen ikke har, såkalt asymmetrisk informasjon (Andresen & Idsø, 2016). Den ulike målsetningen kan åpne opp for at agenten utfører handlinger som ikke vil være best mulig for prinsipalen. En klassisk variant av agent-prinsipal teorien i en selskapssammenheng er at eiere anses som prinsipal og ledelsen som agenten. I selskaper hvor eierne og ledelsen er forskjellig vil revisor gi en bekreftelse på at regnskapet som ledelsen gir er uten vesentlige feil, slik at eierne kan gjøre beslutningen basert på dette. Ledelsen kan for eksempel ha et ønske om å vise et bedre resultat enn de har i realiteten for å oppnå bonus som kan være basert på resultatet til selskapet. Det som imidlertid kan minimere sprikene i målsetningene kan være at agenten har et insentiv om å følge regnskapsreglene for å unngå straff. I og med at årsregnskapet kan være preget av skjønn kan det likevel oppstå informasjonsasymmetri, da er det viktig at en uavhengig revisor gir en bekreftelse på at regnskapet ikke har vesentlig feilinformasjon (Lundsrud & Brække, 2018). Ved en gjennomført revisjon får regnskapet et kvalitetsstempel som gjør at interessenter av selskapet kan gjøre beslutninger basert på regnskapsinformasjonen, revisorer har derfor et samfunnsansvar. Det kan blant annet innebære at långivere kan gi lån til selskaper, at investorer investerer i markedet og mye mer.

3.1.3 Mislighetstriangelet

Som nevnt tidligere er revisors oppgaver å forebygge og avdekke misligheter og feil. For å forhindre misligheter og økonomisk kriminalitet burde revisorer forstå hvorfor det begås.

Mislighetstriangelet av Donald Cressey benyttes ofte for å forklare denne risikoen. Modellen ble først beskrevet på 1950- tallet og går ut på at det må foreligge tre omstendigheter for at misligheter skal kunne utføres. (El Hamouti & Jess, 2016)

Teorien forklares ved de tre elementene;

- Motivasjon
- Mulighet
- Rasjonalisering

Det første elementet av mislighetstriangelet består av motivasjon eller insentiv til utføre mislighold. Det handler ofte om at den som utfører mislighold har et ønske om personlig vinning. Et eksempel på dette kan være at ledelsen i et selskap er under press for å nå et resultatmål eller et økonomisk resultat. Konsekvensene for ledelsen kan være betydelige dersom de ikke når målene. Det andre elementet i triangelet er at det finnes en mulighet til å kunne begå misligheter. Dette er svært sentralt i revisjon fordi en av revisors oppgaver er å identifisere og anslå risikoene for vesentlig feilinformasjon i regnskapet gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser- og da enhetens interne kontroll, jf. ISA 315 pkt. 1. En mulighet til å begå misligheter kan oppstå dersom noen tror at den interne kontrollen kan overstyres eller at man har kjennskap til mangler i den interne kontrollen. Ofte kan det være større eller mindre svakheter i den interne kontrollen som har blitt utnyttet. Det er sjeldnere økonomisk kriminalitet der internkontrollen har vært gjennomgående robust (Tvedt & Thaysen, 2015). Det siste elementet om rasjonalisering knyttes opp mot at man rettferdiggjør handlingen for seg selv og andre. Enkelte personer har en holdning, karakter eller etiske verdier som tillater de med viten å begå en slik handling.

Mislighetstriangelet er nok kjent for mange revisorer da den også er inkorporert i revisjonsstandarden ISA 240. Denne standarden tar for seg revisors oppgaver og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av selskaper. I ISA 240.A1 står det følgende, "Misligheter, uansett om det dreier seg om uredelig regnskapsrapportering eller underslag av eiendeler, innebærer motivasjon eller press til å begå misligheter, en oppfattet mulighet til å gjøre dette og en viss rettferdiggjørelse av handlingen". Videre defineres misligheter som "En bevisst handling begått av en eller flere personer innen ledelsen, av personer som har overordnet ansvar for styring og kontroll, av ansatte eller av andre, som innebærer uredelighet for å oppnå en urettmessig eller ulovlig fordel", Jf. ISA 240 pkt. 11 (Tvedt & Thaysen, 2015).

3.1.4 Vesentlighetskonseptet

Den internasjonale standarden ISA 200 omhandler de overordnede mål for revisor og gjennomføring av revisjon. Her er forklart det at hovedformålet med en revisjon er at brukere av regnskapet skal få økt tillit til regnskapet. Revisors oppgave er å kunne, med betryggende sikkerhet, si at regnskapet er uten *vesentlige* feil og mangler, og er utarbeidet i samsvar med gjeldende rammeverk for finansiell rapportering. Punkt 5 i ISA 200 krever at revisor legger vesentlighetskonseptet til grunn under planlegging og gjennomføring av revisjon. Bruk av vesentlighetskonseptet krever at revisor må benytte profesjonelt skjønn, da det ikke finnes fastsatte rammer på hva som er å anse som vesentlig i gitte situasjoner. ISA 320, om vesentlighet ved planlegging og gjennomføring av revisjon, beskriver feilinformasjon å være vesentlig dersom omfanget av feilene vil føre til at de tiltenkte brukerne av regnskapet vil endre sine beslutninger dersom informasjonen var kjent. Andersen og Eilefsen trekker frem at presisjonsnivået må ses i sammenheng med brukernes behov for finansiell informasjon og følgelig må revisor ta presumsjoner om hvem brukerne er for å kunne vurdere *hva* informasjonen skal bli brukt til og hvor betydningsfull de eventuelle feilene er for brukerne (Andersen & Eilifsen, 2010). Gulden trekker også frem spesielle forhold som kan ha betydning for fastsettelse av vesentlighet, blant annet i situasjon hvor foretaket er i en vanskelig økonomisk situasjon. Feil i regnskapet vil trolig ha større betydning og større påvirkningskraft for brukerne av regnskapet til et selskap i økonomiske problemer, kontra dersom det var et selskap som hadde god, stabil økonomi. Andre spesielle forhold kan være dersom en bedrift er i omdannelse til ny organisasjonsform, ved sammenslåing, deling eller oppkjøp av selskaper (Gulden, 2015, s. 427).

3.1.5 Revisjonsberetning

Den internasjonale revisjonsstandarden som omhandler konklusjoner og rapporter, ISA 700, gir et rammeverk for hvordan revisor skal danne seg en mening om regnskapet, samt å uttrykke denne meningen i en skriftlig beretning. I tilfeller hvor revisor ikke klarer å oppnå betryggende sikkerhet for at et regnskap ikke inneholder vesentlige feil skal revisor modifisere konklusjonen i beretningen i samsvar med ISA 705. En av to årsaker til at revisor ikke kan oppnå betryggende sikkerhet for at det ikke inneholder vesentlige feil eller mangler, er fordi revisor ikke har fått tilstrekkelig informasjon til å kunne danne seg en mening om regnskapet. Den andre årsaken er at regnskapet faktisk inneholder vesentlig feilinformasjon. I henhold til ISA 705, modifikasjoner i regnskapet, har revisor to alternativer dersom det er avdekket feilinformasjon. Feilinformasjon kan være både vesentlig og gjennomgripende dersom et forbehold ikke er tilstrekkelig for å kommunisere alvorligheten. Det første alternativet er at revisor skal trekke seg fra oppdraget når det er praktisk gjennomførbart og mulig etter gjeldende lov og forskrift. Hvis det ikke er gjennomførbart og ikke mulig å trekke seg fra oppdraget før revisjonsberetningen skal avgis, skal revisor avgi konklusjon om at det ikke er mulig uttale seg om regnskapet i henhold til ISA 705, pkt. 9.

I henhold til ISA 706, pkt. 8 skal revisor ha et eget presiseringsavsnitt dersom det er forhold som revisor anser som nødvendige å presisere for brukernes forståelse av regnskapet. Bruk av skjønn kan for eksempel være relevant for betydningen av regnskapet. Presiseringen eller forbehold skal heller ikke gjentas flere år på rad, og vil kreve en vurdering av fratredelse. Grunnlaget for dette er at revisor skal følge opp merknader fra tidligere år, og gjentakende forhold tyder på at revisor ikke har tatt stilling til dette (Rafen, 2016). I tillegg plikter også ledelsen og styret i å ivareta kvaliteten på regnskapet i henhold til aksjeloven og allmennaksjeloven §§6-12 og 6-14. Manglende oppfølging fra ledelse og styre kan også tolkes som lovbrudd.

3.1.6 God revisjonsskikk

God revisjonsskikk innen lovgivning er å anse som en rettslig standard. En rettslig standard er det motsatte fra en detaljregel, som er klare og konkrete i sitt innhold, og kun regulerer det som er beskrevet. En rettslig standard derimot, er annerledes siden den er dynamisk og endrer seg etter hva samfunnets verdier og oppfatninger er på et gitt tidspunkt (Gulden, 2015, s. 126-127).

Alle revisorer plikter å utøve sin virksomhet i henhold til god revisjonsskikk. Dette følger av §5-2 i revisorloven. Finansdepartementet uttrykker i forarbeidene til den nåværende revisorloven at lovens bestemmelser skal følges, men at god revisjonsskikk kan brukes som supplement for å få kunnskap om hvordan revisjonen skal utføres (Birkeland, 2016). Videre i forarbeidene til revisorloven er det uttrykt at meningen med å innføre god revisjonsskikk var at man ønsket å gjøre det enklere å følge den dynamiske utviklingen av et fagområde, og begrepet skulle benyttes i stedet for de tidligere detaljreglene om revisors oppgaver og plikter. På denne måten ville innholdet svare til hva som er av alminnelig oppfatning på fagområdet til enhver tid (Regjeringen, 1997). Verken i revisorloven med forskrifter eller DnRs standarder for kvalitetskontroll, revisjon, forenklet revisjon attestasjonsoppdrag og andre tjenester inneholder finnes det en tydelig definisjon på hva god revisjonsskikk er, men det som er mest brukt i dag er utarbeidet av DnR og er som følger: «God revisjonsskikk er å utføre revisjonsoppdrag i overensstemmelse med den oppfatning av etiske og revisjonstekniske prinsipper som til enhver tid er alminnelig anerkjent og praktisert av dyktige og ansvarsbevisste utøvere av yrket» (Gulden, 2015, p. 126).

Siden god revisjonsskikk ikke er klart definert, er det ikke før ved en eventuell domsavsigelse i høyesterett at man får vite med sikkerhet hva uttrykket betyr. Begrepet «god revisjonsskikk» dekker mange aspekter ved revisjon og det kan finnes tilfeller hvor det ikke har vært saker som har blitt tatt opp for retten. I mangel på domsavsigelser blir man nødt til å ta en vurdering på hva en domstol mest sannsynlig ville lagt vekt på og dømt etter, dersom saken ble tatt til retten. Man kan i tillegg også se på prejudikater, altså tidligere dommer, for å se hvordan domstolene har vurdert sakene tidligere. Et problem med bruk av prejudikater er at det kan være vanskelig å finne tilfeller som er helt lignende på egen situasjon. I tillegg er eldre domsavgjørrelser mindre vektlagt i en eventuell høyesterett, da innholdet i en rettslig standard kan, som forklart, endre seg over tid. Det vil også legges vekt på hvor høy rettsinstans dommen har blitt avsagt i. Dess høyere domstol, dess tyngre vekt vil dommen ha (Gulden, 2015, s. 129).

Når domstolene skal vurdere saker tatt opp til retten må de også legge vekt på de internasjonale standardene, til tross for at de er suverene i sine avgjørelser. DnR har ingen lovgivende myndighet, men deres utarbeidelser er per i dag de beste indikatorene på hva god revisjonsskikk faktisk er. Andre lands lover eller standarder, litteratur og artikler om emnet kan også formidle sine formeninger om

begrepet. Organer som Finanstilsynet og Oslo Børs kan også uttrykke hva de mener er riktig innhold av begrepet (Gulden, 2015, s. 130-139).

God revisjonsskikk er per i dag ikke lovfestet. I den nye revisorloven som mest sannsynlig blir vedtatt høsten 2020, er det foreslått implementering av begrepet i lovteksten. På denne måten vil det bli lovfestet at revisor skal utføre revisjon i henhold til god revisjonsskikk. Dette vil bli gjennomgått senere i avhandlingen, i kapittel 3.1.7 som omhandler den nye revisorloven.

3.1.7 Objektivitet, uavhengighet, profesjonell skepsis og profesjonelt skjønn

I revisorloven stilles det krav til revisor om å være objektiv og uavhengig ved utførelse av en revisjon. I tillegg krever de internasjonale standardene (ISA) at revisor skal benytte profesjonelt skjønn og profesjonell skepsis gjennom hele planleggingen og gjennomføring av en revisjon. Revisor må hele tiden forholde seg til disse overordnede kravene og vi skal nå gå mer i detalj på hvert av kravene.

Objektivitet og uavhengighet

Revisor har en rolle som allmennhetens tillitsperson og i henhold til revisorloven §1-2 skal han utøve sin virksomhet med integritet, objektivitet og aktsomhet. Dette er en viktig bestemmelse som sikrer at uttalelsen til revisor skal være troverdig og uavhengig. Revisor må forholde seg til to ulike synsvinkler på uavhengighet, det som kalles «independence of mind» og «independence in appearance». Førstnevnte handler om den såkalte faktiske uavhengigheten som betyr at revisor opptrer uavhengig i sin virksomhet, og ikke lar noen annet enn faktiske forhold påvirke revisjonen. Den andre synsvinkelen omhandler hvordan revisor fremstår for utenforstående. Det kan godt hende at revisor opptrer uavhengig, men det hjelper lite dersom omverdenen ikke har denne oppfatningen. Revisor må derfor passe på å opprettholde uavhengigheten fra begge synsvinkler, både den faktiske og den oppfattede uavhengighet (Kjelløkken, 2003).

Den overordnede regelen for uavhengighet er lovfestet i revisorlovens §4-1. Loven tilsier at man som revisor ikke kan revidere foretak hvor man har en slik tilknytning at den kan påvirke revisors uavhengighet eller objektivitet. Det samme gjelder revisors nærstående. Videre i loven er det også presisert at andre særlige forhold som også kan være med på å svekke uavhengigheten eller objektiviteten til revisor, er oppdrag som heller ikke skal påtas av revisor. Særlige forhold er i

revidere ett oppdrag dersom de har nærstående relasjoner i det revisjonspliktige selskap. (Revisorloven §§4-2, 4-3).

Revisor skal ikke utføre rådgivningstjenester eller andre tjenester som kan reise tvil om uavhengighet eller objektivitet jmf. revl. §4-5. Her er lovhjemmelen formulert på slik måte at det ikke finnes noen bestemte absolutter, men lar vurderingen av hva grensene for rådgivningstjenester være opp den enkelte revisor (Kjelløkken, 2003). En annen sentral lov i revisorloven i denne sammenheng er revl. §4-6 som viser til at revisor plikter til å påse at honoraret fra en og samme kilde, ikke skal være så høyt i forhold til revisors samlede honorar, at det kan så tvil om revisors uavhengighet og objektivitet. Bakgrunnen er at revisor ikke skal komme i en posisjon hvor han er avhengig av en enkelt kunde eller kundegruppe.

I tillegg til kapittel fire i revisorloven som omhandler uavhengighet, objektivitet og etikk, finnes også DnRs regler om etikk. Ifølge revisorforeningen er disse reglene med på å danne grunnleggende prinsipper om etikk som er ment til å være utfyllende for revisorloven og for å gi retningslinjer for revisor som allmennhetens tillitsperson (Revisorforeningen, 2020b). I DnRs regler om etikk pkt. 100.4 fastslås det at revisor skal etterleve de grunnleggende prinsippene om integritet, objektivitet, faglig kompetanse og tilbørlig aktsomhet, konfidensialitet og profesjonell atferd. Objektivitetsprinsippet er særdeles viktig for revisor, og det må tas stilling til nettopp dette gjennom hele revisjonen. Prinsippet om objektivitet beskrives slik i DnRs regler om etikk pkt. 100.4 (b); «Revisor må ikke være forutinntatt, ha interessekonflikter eller være utilbørlig påvirket av andre slik at den profesjonelle eller forretningsmessige vurderingen overstyres.»

Det finnes ulike trusler som kan hemme revisor i å etterleve grunnprinsippene, nærmere bestemt trusler om egeninteresse, egenkontroll partsrepresentant, fortrolighet og press, jf. DnRs regler om etikk pkt. 100.10. Alle trusler som kan påvirke revisors objektivitet må vurderes. Dersom det finnes forhold som viser seg å ikke være klart ubetydelige må man ta nødvendige tiltak for å redusere trusselen til akseptabelt nivå. I tilfeller hvor det ikke er mulig finnes det flere alternativer hvor revisor kan redusere trusslene til et akseptabelt nivå, eller eliminere dem fullstendig. Slike tiltak kan være å trekke seg fra oppdraget eller avslutte den forretningsmessige forbindelsen som skaper trusselen. Et annet alternativ for å redusere trusselen kan være å gjennomgå forholdet med ledelsen i revisjonsselskapet eller med de som har ansvar for styring og kontroll hos klienten, jf. DnRs regler om etikk pkt. 280.4.

Før revisor i det hele tatt tar på seg et nytt oppdrag, eller skal fortsette et tidligere klientforhold, skal alltid revisor vurdere sin uavhengighet og objektivitet. I tillegg må revisor være oppmerksom under en pågående revisjon, da det kan være forhold som dukker opp underveis. Dersom det oppstår slike forhold, må revisor ta nødvendige tiltak for å eliminere disse forholdene, og hvis ikke det eliminerer problemet må man fratre fra oppdraget (Ebbesberg, 2016).

Loven om uavhengighet er under utarbeidelse i forslaget til den nye revisorloven. Det vil bli endringer på hva som er å anse som nærstående og hele lovteksten om uavhengighet blir formulert på en annen måte. Vi går mer inn på endringene i kapittelet som omhandler den nye revisorloven.

Profesjonell skepsis

I ISA 200, *om overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføring av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene*, defineres profesjonell skepsis som «en holdning som innebærer at revisor stiller spørsmål og er oppmerksom på forhold som kan indikere mulig feilinformasjon som følge av feil eller misligheter, og foretar en kritisk vurdering av revisjonsbevis», Jf. ISA 200 pkt. 13 (I). Den profesjonelle skepsisen skal være implementert i tankesettet til revisor, men det skal også reflektere hvordan revisor fremstår, og skal opprettholdes gjennom både planlegging og utførelse av revisjonen. Dette skal fungere preventivt, samtidig som revisor vil være mer observant på eventuelle forhold som kan føre til vesentlige feil i regnskapet. En vanskelig problemstilling ved bruk av profesjonell skepsis, er å vite hvor grensen går for hva som er *sunn* skepsis. Det er en fare for overrevidering dersom man setter spørsmålstegn ved bevis man har, eller tviler der det ikke er grunn til det. På samme måte er det også en risiko for underrevidering hvis man ikke er skeptisk nok på tross for bevis eller risikonivå hos kunden (Olsen, 2014). Det er naturlig at det vil være vanskelig å legge fra seg tidligere erfaringer man som revisor har gjort seg om en klient. Selv om tidligere erfaringer tilsier at selskapets ledelse er ærlige og har integritet, plikter revisor likevel til å opprettholde en profesjonell skepsis gjennom hele revisjonen. Revisor må alltid vurdere påliteligheten til revisjonsbevisene, og målet er å kunne si at regnskapet er uten vesentlige feil og mangler. Den profesjonelle skepsisen er derfor et viktig ledd for å ivareta objektivitet og uavhengighet ved utøvelse av revisjonen.

Profesjonelt skjønn

I tillegg til profesjonell skepsis skal revisor utøve profesjonelt skjønn ved planlegging og gjennomføring av revisjon i et selskap, jf. ISA 200 pkt. 16. Profesjonelt skjønn defineres i ISA 200 pkt. 13 (k) som; «Anvendelsen av relevant opplæring, kunnskap og erfaring innenfor rammen av standarder for revisjon, regnskap og etikk når det fattes informerte beslutninger om hvilke handlingsplaner som er hensiktsmessige etter omstendighetene ved revisjonsoppdraget». I revisorlovens §5-2 første ledd står det også at revisor skal utføre en revisjon etter beste skjønn, og herunder vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon i årsregnskapet som følge av misligheter og feil. Revisors profesjonelle skjønn går blant annet ut på å vurdere og velge ut revisjonshandlinger som etterlever krav om tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis. Det profesjonelle skjønn må utøves gjennom hele revisjonen, og kan ikke benyttes for å rettfærdiggjøre beslutninger som ellers ikke underbygges av faktiske forhold, jf. ISA 200 pkt. A29. Det profesjonelle skjønn utvikles over tid i takt med revisors kunnskaper og erfaring. Vurderingen skal på samme tid være objektiv, noe som kan være utfordrende i enkelte tilfeller.

3.2 Grunnlag for fratredelse

Hovedformålet ved revisjon av et regnskap er at man skal øke tilliten til de tiltenkte brukerne av regnskapet ved at man som revisor oppnår betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlige feil eller misligheter. Revisjonen skal bekrefte at den finansielle rapporteringen er utført i henhold til det gjeldende finansielle rammeverk og etter gjeldende lover og forskrifter. Det finnes ulike aktører som vil enten ubevisst eller bevisst utføre handlinger som svekker regnskapet formål og i dette formål er det utarbeidet regler som skal hindre at useriøse aktører får drive virksomhet over lengre tid. Dette vil være bedre for den samfunnsøkonomiske lønnsomheten og er en viktig brikke for å hindre at virksomheter skal begå økonomisk kriminalitet (Siebke, 2009).

Det stilles tre krav til revisor for at han skal kunne fratredelse fra et revisjonsoppdrag. Det må foreligge en begrunnelse, det revisjonspliktige selskap skal ha forhåndsvarsling innen rimelig tid og det skal sendes melding om fratredelsen til foretaksregisteret (Siebke, 2009, s. 1). Revisor har ikke rett til å ugrunnet trekke seg fra et oppdrag. Dette fremgår av aksjeloven og allmennaksjeloven §7-2, samt tilsvarende lover for andre typer foretak. I henhold til revisorloven §7-1 har revisor en plikt til å fratredelse ved lovbrudd og i visse situasjoner har revisor også rett til egenfratredelse.

3.2.1 Fratredelsesplikt

Lovbestemmelsen om fratredelsesplikt er lovfestet i revisorlovens §7-1 første ledd og lyder som følger; «Revisor har plikt til uten ugrunnet opphold å si fra seg oppdraget som revisor for en revisjonspliktig når revisoren under sitt arbeid har avdekket og påpekt vesentlige brudd på lov og forskrifter som den revisjonspliktige er underlagt, og den revisjonspliktige ikke iverksetter nødvendige tiltak for å rette på forholdene». Denne bestemmelsen er utarbeidet i den hensikt å få bukt med økonomisk kriminalitet (Gulden, 2015, s. 108). I forarbeidene til loven poengteres det at ikke ethvert lovbrudd medfører fratredelse. Lovbrudd kan skyldes feilbehandling av forhold eller mangel på kunnskap. Det er revisors oppgave å påpeke disse forholdene og selskaper plikter å rette opp i dem. Ved gjentakelser av samme forhold viser selskapet at de ikke innretter seg etter revisors krav, og revisor skal fratredelse. Det samme gjelder dersom selskapet heller ikke iverksetter nødvendige tiltak for å rette opp i forhold hvor revisor har påpekt feil (Regjeringen, 1997, s. 310). Det gis ikke noe videre forklaring på hva som skal anses som vesentlige brudd på lov eller forskrifter, ei heller hva som er å anse som nødvendige tiltak for å rette på forhold. Vesentlighetsvurderingen er sentral i dette tilfellet, og lovbruddet alvorlighetsgrad skal tas i betraktning. Alt i alt vil det være opp til revisor å benytte sitt profesjonelle skjønn og derfra foreta en vurdering om det er plikt til å fratredelse (Siebke, 2009). Det vil være umulig å forutse alle mulige forhold som kan føre til en eventuell fratredelse. Det poengteres i ISA 240 pkt. 55 at det ikke finnes en fullstendig beskrivelse som presiserer hvilke situasjoner revisor skal trekke fra et revisjonsoppdrag.

I tillegg til fratredelsesplikten etter revisorloven §7-1, følger det også indirekte en plikt til å fratredelse på grunnlag av andre bestemmelser i revisorloven. Revisor skal etterleve uavhengighetsreglene i henhold til §4-1. I første omgang vil det være mest aktuelt å ikke påta seg et oppdrag dersom man ikke er uavhengig, men det finnes også forhold som kan dukke opp underveis. Hvis slike forhold oppstår må man eliminere problemene, eller om det ikke er mulig, må man trekke seg som revisor. Det finnes egne bestemmelser som omhandler aksept- og fortsettelsesvurdering og dette kommer vi tilbake til senere.

Revisor plikter også å etterleve god revisjonsskikk jmfør §5-2. Revisor skal kun ta på seg oppdrag som han har tilstrekkelig kompetanse og kapasitet til å ta på seg. Dette også et problem som kan oppstå underveis, særlig om kunden vokser seg større eller utvikler seg til å drive virksomhet innen andre bransjer. Det kan i de tilfellene være mer naturlig at virksomheten velger ny revisor, i stedet for at revisor trekker seg (Siebke, 2009). Det samme gjelder i situasjoner hvor revisor mister eller blir fratatt

sin godkjenning som revisor, eller dersom revisor ikke lenger oppfyller habilitetsreglene (Gulden, 2015, s. 114).

3.2.2 Rett til å fratre

Annet ledd i revisorlovens §7-1 uttrykker retten til å fratre fra et revisjonsoppdrag og lyder som følger; *“Dersom det ikke foreligger forhold som nevnt i første ledd har revisor bare rett til ensidig å si fra seg oppdraget dersom revisor ikke gis mulighet til å oppfylle sine plikter etter denne lov eller det foreligger andre særlige grunner.”* Dette åpner for at revisor har mulighet til å trekke seg, selv om det ikke foreligger en *plikt* til å gjøre det, dersom revisor ikke har mulighet til å oppfylle sine plikter. En manglende mulighet til å oppfylle sin plikt kan utløses av mange ulike omstendigheter. Forarbeidene til loven krever at revisor vurderer om hva som er mest hensiktsmessig for interessegruppene på det aktuelle tidspunktet. I noen tilfeller vil interessegruppene være best tjent med at oppdrag fullføres og at forholdet omtales i revisjonsberetningen, men det i andre tilfeller vil være mest hensiktsmessig at revisor fratrer (Regjeringen, 1997, s. 310).

En forutsetning for at revisor skal kunne utføre sine plikter er at han får full tilgang til all informasjon som er nødvendig. Revisjonspliktige har i henhold til §5-2 en medvirkningsplikt som krever at revisor skal få tilgang til informasjon som behøves og at revisor kan utføre undersøkelser som er nødvendig. Dersom revisor ikke får tilgang til informasjonen han trenger vil revisor ikke ha muligheten til å utføre revisjonen på en hensiktsmessig måte og det vil ikke være tilstrekkelig grunnlag for å kunne gi en konklusjon på regnskapet. I et slikt tilfelle gis revisor rett til å fratre fra selskapet og Henning Alme Siebke uttrykker at revisor *bør* på dette grunnlag fratres fra oppdraget (Siebke, 2009).

Revisor gis også en mulighet til å benytte seg av retten til å fratres dersom det foreligger andre særlige grunner. Det er ikke uttrykt hva som menes med *“særlige grunner”* i lovteksten, og dette er heller ikke redegjort for i forskriftene til revisorloven. Det er først i forarbeidene til loven at uttrykket er forklart nærmere. Særlige grunner er først og fremst ment til å benyttes dersom det foreligger brudd på tillitsforhold mellom revisor og det reviderte selskapet. Tillitsbrudd kan være forårsaket av at revisor får mistanker om at selskapet driver med ulovligheter uten å kunne konkludere det med sikkerhet eller holder tilbake informasjon revisor burde få tilgang på. På lik måte som ved plikten til å fratres, gir også forhold revisor har påpekt til ledelsen grunnlag for å fratres, så lenge forholdene ikke rettes av styret. I

forarbeidene står det også utdypet at økonomiske problemer hos selskapet ikke kan anses som en særlig grunn som gir rett til å fratse (Regjeringen, 1997, s. 310). Tillitsforholdet mellom revisor og det reviderte selskap er ikke omtalt som *eneste* forhold som kan anses som særlige grunner. Det vil si at det finnes også andre forhold som kategoriseres som særlige grunner, uten at dette blir utdypet nærmere i forarbeidene. Bror Petter Gulden trekker frem noen eksempler som kan eksemplifisere betydningen til særlige grunner. En av dem er akutte samarbeidsproblemer med ledelsen eller akutte endringer i revisors personlige forhold. Endringer i kundens forhold kan også medføre at revisor ikke lenger har kapasitet eller kompetanse til å utføre revisjonen og kan benyttes som en særlig grunn. Dette kan skje for eksempel dersom kunden utvikler seg og trer inn i nye bransjer som krever spesiell kunnskap revisor ikke innehar, dersom kunden vokser seg veldig stor eller dersom kunden fusjonerer (Gulden, 2015, s. 108-109). Henning Alme Siebke trekker frem manglende tillitsforhold mellom revisjonspliktig og revisor som hovedanliggende for å benytte seg av særlige grunner. Videre påpeker Siebke også at man bør benytte seg av retten til å fratse i tilfeller hvor revisor har påpekt feil og mangler i regnskapet som ikke nødvendigvis er vesentlige lovbrudd, men som likevel ikke korrigeres etter påpeking i nummererte brev. Betalingsvansker hos revisjonspliktige vil medføre en usikkerhet om honoraret kommer til å bli betalt. Dette utgjør likevel ikke en særlig grunn og er ikke et grunnlag for å fratse. På den annen side vil manglende betalingsvilje fra revisjonspliktige være en utløsende faktor som preger tillitsforholdet mellom kunden og revisor, ergo er dette noe som vil gi tilstrekkelig grunnlag for rett til å fratse (Siebke, 2009). Særlig grunner skal på samme måte som alle andre fratredelser begrunnes skriftlig og også informeres om til en eventuell påtroppende revisor.

3.2.3 Aksept- og fortsettelsesvurdering

I nåværende lovverk finnes det ingen lovhjemmel som fastsetter hvordan revisor skal forholde seg til aksept- og fortsettelsesvurderingen av en revisjonskunde. Rammeverket for hvordan revisorer og revisjonsselskaper skal forholde seg til denne vurderingen er definert i den internasjonale standarden for kvalitetskontroll (ISQC). Hele formålet med standarden er å «etablere og vedlikeholde et kvalitetskontrollsystem som gir revisjonsfirmaet rimelig sikkerhet for at a) revisjonsfirmaet og personalet etterlever faglige standarder og relevante lovmessige regulatoriske krav; og 2) uttalelser som avgis av revisjonsfirmaet eller oppdragsansvarlige revisorer er hensiktsmessige ut fra omstendighetene», Jf. ISQC pkt. 11. I henhold til standarden skal revisjonsfirmaet utarbeide og gjennomføre retningslinjer og rutiner for å vurdere klientforhold og revisjonsoppdrag, før det fastsettes

om man skal fortsette revisjonsforholdet og om man skal ta på seg revisjonsoppdraget. I denne vurderingen skal man evaluere om man har kompetanse og kapasitet til å påta seg oppdraget, om man kan etterleve de etiske krav, samt man må foreta en vurdering av klientens integritet, jf. ISQC pkt. 26. I situasjoner hvor en tidligere revisor har fratrudd, må ny revisor finne ut av grunnen til hvorfor før de takker ja til det nye revisjonsoppdraget. I henhold til revisorloven §7-2 skal revisor be om en uttalelse fra tidligere revisor for å finne ut om det finnes forhold som indikerer at man ikke bør påta seg oppdraget. Tidligere revisor skal også gi en skriftlig begrunnelse for fratreden. Det er særs viktig at ny revisor får riktig og tilstrekkelig informasjon av den tidligere revisoren, da feil grunnlag vil kunne føre til at revisor tar på seg ett oppdrag de ikke skulle akseptert til å begynne med.

I det nye lovforslaget er det foreslått innført fortsettelses- og akseptvurdering i loven. Dette kommer vi mer inn på i kapitlet om den nye revisorloven.

3.2.4 Opplysningsplikt

Revisorlovens §7-2 regulerer kommunikasjon mellom forrige og påtroppende revisor. Nevnte lovbestemmelse første ledd, sier som følgende; «Den revisjonspliktiges forrige revisor skal uten hinder av taushetsplikten gi opplysninger og dokumentasjon om sitt revisoroppdrag når den nye revisoren ber om det og dette kan ha betydning for den fremtidige revisjonen.» Ut fra denne lovbestemmelsen kan tidligere revisor lovlig gå utenfor revisors taushetsplikt jf. revl. §6-1. Lovhjemmelen er til nytte for at ny revisor kan foreta undersøkelser og kreve informasjon som revisorene mener er nødvendig for å kunne gjennomføre revisjonen. På denne måten er det påtroppende revisor som setter krav til opplysninger og dokumentasjon som fremlegges av tidligere revisor. Formålet er å gi ny revisor oversikt over risikoområder i virksomheten (Siebke, 2010).

3.3 Valg og oppsigelse av revisor

I henhold til asl. og asal. §7-1 skal generalforsamlingen i et selskap velge en eller flere revisorer. Dette blir valgt ved alminnelig flertall i generalforsamling, hvor det også godkjennes revisors honorar. Revisor skal tjenestegjøre inntil en ny revisor er valgt, jf. asl og asal. §7-2 første punktum. Av flere hensyn må det være mulig for selskap å skifte revisor. Eksempel på slike hensyn kan være at revisor er vanskelig å samarbeide med, revisjonshonoraret er for høyt eller at selskapet ikke er fornøyd med

revisjonskvaliteten. På den andre siden burde det ikke være mulig for revisjonskunden å skifte revisor på «usaklig» grunnlag, for eksempel dersom revisor nekter å avgi en ren revisjonsberetning på et regnskap som inneholder vesentlige feil. Revisor må beskyttes mot usaklig oppsigelse samtidig som det må være mulig å skifte revisor på saklig grunnlag. Det finnes lovverk som skal beskytte revisor mot usaklig oppsigelse, da ved at ny revisor blir informert om årsaken til revisorskifte før de påtar seg oppdraget. Hensikten med dette er at det skal være svært vanskelig og aller helst umulig for revisjonskunden å få tak i ny revisor dersom oppsigelsen er usaklig (Gulden, 2015).

3.3.1 Fravalg av revisor

Aksjeselskap har muligheten til fravalg av revisjon etter aksjeloven §7-6. I denne bestemmelsen står det at generalforsamlingen kan med flertall som for vedtektsendring (to tredels flertall) beslutte at selskapet ikke skal revideres etter revisorloven dersom:

- Driftsinntektene av den samlede virksomheten er mindre enn terskelverdi fastsatt av departementet i forskrift. Per dags dato viser forskriften at denne grensen er satt til 6 millioner.
- Selskapets balansesum er mindre enn terskelverdi fastsatt av departementet i forskrift. I forskriften er grensen på 23 millioner.
- Gjennomsnittlig antall ansatte ikke overstiger ti årsverk

Dersom generalforsamlingen ønsker å fravelge revisor meddeles foretaksregisteret, og revisjonsplikten opphører når melding om fravalg blir registrert. Hvis vilkårene brytes, for eksempel ved at inntekten overstiger 6 millioner, inntreer revisjonsplikt for neste år. Styret plikter i så fall til å straks melde fra til foretaksregisteret at selskapet har revisjonsplikt igjen, og det plikter også styret til å sørge for å velge en revisor (Gulden, 2015).

3.3.2 Opinion shopping

Opinion shopping går ut på at kunden ønsker å skifte revisor til en som er mer velvillig og medgjørlig når det kommer til aksept av revisjonsberetningen. EUs revisjonsdirektiv (2006) art. 38 (1) inneholder bestemmelser som skal sikre revisor for usaklig oppsigelse. I Norge er disse bestemmelsene implementert inn i revl. §2-1, som sier at man kan ikke avsette revisor uten saklig grunn. Det presiseres også i samme bestemmelse at uenighet om regnskapsmessig behandling og revisjonshandlinger ikke anses som saklig grunn for avsettelse (Gulden, 2015).

En bekymring er at opinion shopping kan svekke revisors uavhengighet. Revisorlovens fjerde kapittel, samt ISA 200 pkt. 14 om etiske krav tar for seg revisors krav om å opprettholde en objektiv holdning i revisjonsoppdrag. Trusler fra kunden om å skifte revisor kan oppfattes som et forsøk på opinion shopping. Denne problemstillingen kan tenkes når revisor er engstelig for å miste revisjonsoppdraget på bakgrunn av inntektsbortfall. Det finnes en viss risiko for at kunden lykkes med opinion shopping, og alvorligheten og sannsynligheten kan trolig øke hvis kunden påvirker revisor gradvis over tid (Stubberud & Torgersen, 2014). Revisors relasjon til kunden kan over tid gjøre revisor mer mottagelig for ubevisst påvirkning fra kunden. Det kan være vanskelig å unngå at det utvikles en relasjon mellom kunde og revisor, noe som kan føre til at revisor overser feil og mangler ved regnskapet (Blandhol, 2012).

3.4 Firmarotasjon

Hovedregelen er at et revisjonsoppdrag i et selskap av allmenn interesse ikke kan vare lenger enn ti år. I 2014 vedtok EU-parlamentet forordning nr. 537/2014 artikkel 17. Denne inneholdt revisjonsregler og særlige krav til selskaper av allmenn interesse som Norge også måtte forholde seg til. I forordningen kom det et krav om at foretak av allmenn interesse maksimalt kunne beholde samme revisor eller revisjonsselskap i en sammenhengende periode på ti år. Revisoren eller revisjonsselskapet kunne heller ikke gjenvelges i en etterfølgende periode på fire år. Pliktig firmarotasjon ble innført for å styrke revisors uavhengighet og for å forhindre et altfor nært forhold til klientene. Det er viktig med god kvalitet i revisjonen hos selskaper av allmenn interesse, fordi det bidrar til å styrke tilliten til regnskapsinformasjonen i kapitalmarkedet. På den andre siden vil det ta tid for en ny revisor å opparbeide seg en forståelse av virksomheten. Reglene hadde som formål å sikre helt like regler i alle medlemsland. Da spesielt med tanke på at selskaper av allmenn interesse ofte er en del av konserner som befinner seg i flere land. Forordningen gjorde det derimot mulig for at enkelte land kunne korte ned perioden eller gjøre den lengre i visse tilfeller. Det kan tenkes at det gjør det mulig for enkelte land å avvike fra fellesreglene, noe som kan virke uheldig (Knudsen, 2014; Regjeringen, 2017).

Revisor skal tjenestegjøre inntil en annen revisor er valgt, jf. asl. og asal. §7-2. Ifølge revisorloven §5a-4 kan ikke revisor revidere årsregnskap for den samme revisjonspliktige i mer enn syv år sammenhengende hos selskaper av allmenn interesse. I samme bestemmelse står det også at revisor ikke kan påta seg et nytt oppdrag fra den samme revisjonspliktige før det har gått minst to år.

Regjeringen har nå foreslått en ny revisorlov som forventes å bli vedtatt høsten 2020. Reglene for firmarotasjon tyder på å gå nærmere EU-reglene, men dette skal vi komme tilbake til.

3.5 Ny revisorlov

I regjeringens proposisjon til Stortinget (Prop. 37 LS) foreslås en ny revisorlov som skal erstatte den nåværende loven fra 1999. I utgangspunktet hadde man trodd at den nye loven skulle bli vedtatt i løpet av våren 2020 og tatt i bruk fra høsten samme år. På grunn av korona-situasjonen denne våren er behandlingen av lovforslaget utsatt til høsten, og det ser ut til at loven ikke kan settes i kraft før tidligst januar 2021 (Revisorforeningen, 2020c). Det nye lovforslaget er utarbeidet med det formål at den nye revisorloven fortsatt skal bidra til å sikre tilliten til finansiell informasjon, og også sikre revisors uavhengighet og faglige kompetanse. Lovforslaget bygger på Norges utvalgte offentlige utredning (NOU) 2017 nr. 15 som er utredet av revisor- og regnskapsførerutvalget. (Finansdepartementet, 2020, s. 11). Loven vil bli mer omfattende, men likevel tydeligere og enklere å forholde seg til. Gjennom EØS-avtalen har Norge forpliktet seg til å gjennomføre EU-rettsakter på flere områder av nasjonal lovgivning, blant annet regelverket om revisorer og revisjon (Regjeringen, 2017, s. 22). Lovforslaget er derfor mer i tråd med EU-reglene og reglene i Danmark, Sverige og andre EØS-land, og de fleste særnorske kravene blir fjernet (Revisorforeningen, 2020d). I proposisjonen gjennomgås alle aspekt vedrørende den nye revisorloven. Siden denne avhandlingen omhandler revisors fratredelse, er det først og fremst visse deler av innholdet som er av interesse. Vi skal gå nærmere inn på elementene uavhengighet og objektivitet, revisjonens omfang og utførelse, god revisjonsskikk og anvendelse av revisjonsstandarder, aksept- og fortsettelsesvurderingen, fratreden og overføring av revisjonsoppdrag.

3.5.1 Uavhengighet og objektivitet

I den nåværende revisorloven stilles det krav i §1-2 til revisor om å opptre i sin rolle som allmennhetens tillitsperson, og om å utøve sin virksomhet med integritet, objektivitet og aktsomhet. I tillegg utdyper revl. §4-1 de generelle kravene om uavhengighet, objektivitet og etikk. De nye uavhengighetsreglene er mer i tråd med EU-direktivet, og blir omformulert og oppbygd på en annen måte enn hva de er i dag. Likevel skal ikke dette medføre noen vesentlige endringer og reglene blir omtrent like strenge som på nåværende tidspunkt. Det overordnede kravet er at revisor skal være uavhengig fra den reviderte. Revisor skal heller ikke utføre revisjon så lenge det er risiko for egenkontroll, egeninteresse, partiskhet

eller press, så lenge det kan svekke revisors uavhengighet. Dette er ingen ny rettstilstand, men tas nå eksplisitt med i loven. Kretsen av hva som anses som nærstående vil nå begrenses til å bare gjelde ektefelle eller samboer, samt slektninger i samme husstand. I tillegg fastsettes et forbud mot at revisor har finansielle forbindelser til det reviderte selskap (Revisorforeningen, 2019c).

3.5.2 Revisjonens omfang og utførelse, god revisjonsskikk og anvendelse av revisjonsstandarder

I lovforslaget blir de sentrale leddene i god revisjonsskikk presisert, og hovedinnholdet blir lovfestet. Utvalget vurderer om revisjonsstandardene skal fastsettes som forskrifter, men dette vil bli både komplisert og dyrt. I tillegg legges det vekt på at standardene er allerede godt innarbeidet praksis, og dette systemet gir et fleksibelt og dynamisk system som fungerer (Finansdepartementet, 2020). I tillegg blir også kravene til profesjonell skepsis presisert i forslaget. Dette tydeliggjør revisors rolle og ansvar, og inkorporerer bekjempelse av økonomisk kriminalitet som en del av revisjonen (Revisorforeningen, 2019b). Som tidligere forklart er det ingen klar definisjon på hva som er å anse som god revisjonsskikk i revisorloven. De internasjonale standardene gir likevel de beste holdepunktene vi har på hva som regnes som god revisjonsskikk. Utvalget foreslår av god revisjonsskikk skal følge av lovteksten, da dette gir en tydelig ramme for utførelse av revisjon. De sentrale leddene i god revisjonsskikk blir presisert og hovedinnholdet blir lovfestet. Utvalget vurderer om revisjonsstandardene skal fastsettes som forskrifter, men dette vil bli både komplisert og dyrt. I tillegg legges det vekt på at standardene er allerede godt innarbeidet praksis, og dette systemet gir et fleksibelt og dynamisk system som fungerer over tid (Finansdepartementet, 2020). Departementet mener også god revisjonsskikk bør følge av lovteksten som en rettslig standard. Av høringsinstansenes merknader støtter også Revisorforening forslaget om å videreføre den rettslige standarden til den nye loven (Finansdepartementet, 2020, s. 103).

I lovforslaget blir også kravene til profesjonell skepsis presisert i forslaget. Dette skal tydeliggjøre revisors rolle og ansvar, og inkorporerer bekjempelse av økonomisk kriminalitet som en del av revisjonen (Revisorforeningen, 2019b). Utvalgets forslag til lovteksten blir; «Revisor skal særlig utvise profesjonell skepsis ved vurdering av regnskapsestimater knyttet til virkelige verdier, nedskrivninger av eiendeler, avsetninger, transaksjoner med nærstående parter og fremtidige kontantstrømmer av betydning for foretakets evne til fortsatt drift», jf. ny revisorlov §9-4 (Revisorforeningen, 2020d). Departementet slutter seg til utvalget og mener det er en nødvendig presisering da profesjonell skepsis er uunnværlig for å kunne ivareta rollen som allmennhetens tillitsperson.

3.5.3 Aksept- og fortsettelsesvurderingen

Utvalget viser til at aksept- og fortsettelsesvurderingen man foretar før et revisjonsoppdrag, eller før man påtar seg et nytt kundeforhold er nødvendig for å kunne gjennomføre en forsvarlig revisjon. Både en vurdering av interne forhold, og eksterne forhold som gjennomgått i ISQC er nødvendig for å kunne avklare forutsetninger som må være på plass for at man skal kunne påta seg oppdraget. Derfor mener utvalget at disse vurderingene skal lovfestes. Departementet er også enige i dette, da det er viktig for å ha en forsvarlig kvalitet på revisjonen (Prop. 37 LS, Finansdepartementet, 2020, s. 131-132).

3.5.4 Fratreden og overføring av revisjonsoppdrag

I revisorlovens §7-1 om fratredelse, så foreslår utvalget at de gjeldende regler skal videreføres. Grunnlaget er at fratredelseslovverket slik det er i dag er en viktig del av systemet om skal forhindre økonomisk kriminalitet, samt gi kvalitet i revisjonen. Fratredelse er i tillegg et klart og tydelig signal til regnskapsbrukerne og andre interessenter av et selskap. Videre skal foretak som ikke har revisor tvangsoppløses, slik loven også er i dag. Dette bidrar til at useriøse selskaper ikke får holde på og man får en slags "renovasjonseffekt". Utvalget ønsker også at revisorer som trekker seg, skal gi melding til Foretaksregisteret. Brønnøysund støtter forslaget, men påpeker at årsaken til fratredelse ikke vil komme frem i en slik melding. Departementet støtter å videreføre den gjeldende lovbestemmelsen om fratreden (Finansdepartementet, 2020, s. 135-136).

3.5.5 Firmarotasjon

Den nye revisorloven ser ut til å implementere EUs revisjonsforordning fra 2014 som forutsetter særlige krav til blant annet selskaper av allmenn interesse. Ifølge nåværende revisorlov §5a-4 kan ikke revisor revidere i mer enn syv år sammenhengende hos selskaper av allmenn interesse. I ny lov er forslaget at man kan ha en sammenhengende oppdragsperiode på høyst ti år. Samtidig er det åpnet for at perioden kan utvides til tjue år etter en anbudsprosess (Revisorforeningen, 2019a). Bestemmelsen åpner opp for at enkelte land kan utvide maksimalperioden med inntil ti år på denne måten (Regjeringen, 2017). Reglene om firmarotasjon i den nye loven går nærmere EU-reglene.

3.6 Konsekvenser for fratredelse

I dette kapitlet skal vi se mer på hva som er mulige konsekvenser som følge av at revisor fratrer eller at revisor ikke fratrer fra revisjonsoppdrag når han egentlig burde gjøre det, både for revisor selv, for det revisjonspliktige selskapet og for andre interessenter.

3.6.1 Konsekvenser for revisor

Som gjennomgått tidligere, plikter revisor i visse tilfeller å fratse fra revisjonsoppdrag og i andre tilfeller gis det rett til å fratse. I tilfeller hvor revisor burde ha fratrådet uten å ha gjort det eller fratrådet uten å ha tilstrekkelig grunnlag, finnes det mulige konsekvenser for dette. Som praktiserende revisor følger et erstatningsansvar for alle skader som revisor på forsettlig eller uaktsomt vis har forvoldt i utførelsen av et revisjonsoppdrag jamfør revl. §8-1. Selv om man ikke utfører en handling aktsomt, kan man likevel bli erstatningspliktig. En uaktsom handling av revisor berøres ikke bare av revisors handlinger, men også unnlater eller mangel på tilstrekkelige revisjonshandlinger. Brudd på god revisjonsskikk blir også tatt med i grunnlaget for vurdering av uaktsomhet (Birkeland, 2016). Revisor står i fare for å bli erstatningspliktig ovenfor både det revisjonspliktige selskap og for andre interessenter. Det samme gjelder for revisjonsselskap, da det er solidarisk ansvarlig sammen med oppdragsansvarlig revisor. Straffen som følger av forsettlig eller uaktsom overtredelse kan straffes med bøter eller fengsel inntil ett år, avhengig av alvorlighetsgraden på skaden i henhold til revl. §9-3. I tillegg til å bli erstatningspliktig kan man også miste godkjenningen som registrert eller statsautorisert revisor dersom Finanstilsynet anser revisor som uskikket og i den hensikt trekker tilbake godkjenningen.

I tillegg til mulige konsekvenser som følge av brudd på lovverk eller uaktsomhet, kan det tenkes at det også skapes ringvirkninger med tanke på omdømmet til revisor eller revisjonsselskapet. Dersom en revisor eller et revisjonsselskap får rykte på seg for å være strenge og at de ikke vil nøle med å fratse, sender det ut visse signaler til både bransjen og markedet. For noen kan det tenkes at det å være streng er et kvalitetsstempel og en tydelig kommunikasjon på at revisor ikke er interessert i useriøse kunder. Det kan også gi et signal om at revisor er rigide og vanskelig å ha med å gjøre. Uavhengig av hva slags holdninger revisor ønsker å signalisere til omverdenen, er fratredelse uansett et sterkt virkemiddel som vil gi visse signaler til omgivelsene.

3.6.2 Konsekvenser for det reviderte selskap

I forkant av fratreden skal tidligere revisor ha gitt varsel om fratredelse i god tid jamfør revl. §7-1, tredje ledd. Dersom fratredelse er skjedd som følge av brudd på lover eller forskrifter, eller det finnes andre forhold som må rettes opp i, får dermed den revisjonspliktige tid til å gjøre nødvendige endringer før de kan finne en ny revisor. På denne måten kan man unngå et kontinuitetsbrudd hvor revisjonspliktige ikke har revisor. Reglene for fratredelse er like for alle selskap, men følgende er noe ulike avhengig av hva slags type selskap det er. Dersom et aksjeselskap eller et allmennaksjeselskap blir stående uten revisor vil Foretaksregisteret gi én måneds frist på å skaffe seg ny revisor. Dersom denne fristen ikke blir overholdt vil selskapet få ytterligere fire ukers frist på å melde inn ny revisor. Hvis denne fristen ikke blir overholdt, skal Foretaksregisteret rapportere dette til Tingretten som skal umiddelbart beslutte selskapet oppløst i henhold til i henhold til asl./asal §16-15. I ansvarlige selskaper, kommandittselskaper eller andre foretakstyper hvor revisor har meldt fratredelse, uten at det har blitt valgt ny revisor, følger ikke Foretaksregisteret opp på samme måte. Årsaken til dette er at det ikke finnes en lovhjemmel som tilsvarer aksjeloven for disse typer selskaper, men noen særuntak for enkelte foretakstyper (Gulden, 2015, s. 109-113).

Etter en tvangsoppløsning vil fortsatt selskapets forpliktelser stå ved lag. Dersom selskapets eiendeler ikke er tilstrekkelig til å dekke forpliktelsene, står aksjonærene i fare for å bli holdt solidarisk ansvarlig for å dekke kreditorenes krav. Aksjeloven §16-9 begrenser ansvaret til å strekke seg til beløpet som er opptil hva aksjonæren har mottatt som utdeling av likvidasjonsoverskudd. Styret medlemmer har dessuten solidarisk ansvar for å dekke forpliktelser dersom de ikke har opptrådt med tilbørlig aktsomhet (Busvold, 2016).

3.6.3 Konsekvenser for andre interessenter

Det er ikke bare revisorer, revisjonsselskaper og revisjonspliktige som er påvirket av konsekvensene som følger av at revisor fratrer, eller ikke fratrer fra et oppdrag som burde frates fra. Andre brukere av regnskapet er også påvirket av disse beslutningene, som nevnt under trepartsforholdet i teoridelen. For at andre interessenter skal kunne ta beslutninger basert på det som står i regnskapet, må informasjonen være uten vesentlige feil eller mangler. Dersom revisor trekker seg fra et oppdrag og det revisjonspliktige selskap blir stående uten revisor vil det til slutt bli tvangsoppløst og denne informasjonen er selvfølgelig essensiell for andre interessenter. I tilfeller hvor revisor egentlig burde ha

trukket seg, men ikke ha gjort det, har ikke de andre interessentene all informasjon tilgjengelig. Det kan tenkes at banker for eksempel vil gi det revisjonspliktige selskapet et lån de egentlig ikke ville gjort, da de ikke har korrekt beslutningsgrunnlag.

En aktuell sak hvor en interessent har endt opp med tap som følge av feil gjort hos revisor, er Sponsor Service saken. Årsregnskapet viste at Sponsor Service hadde et overskudd på 19,5 millioner kroner, mens det i realiteten hadde et underskudd på mer enn 100 millioner kroner. Nordea var Sponsor Service sin hovedbankforbindelse og hadde en kreditt på 325 millioner. Ernst and Young (EY) var revisor for selskapet og ble saksøkt av Nordea, da de mente at lånet ikke ville blitt gitt dersom banken hadde hatt korrekt informasjon i års- og konsernregnskapet. Banken ytret at EY hadde opptrådt grovt uaktsomt og at revisjonen av regnskapene var svært mangelfull. EY på den annen side mente at Nordea stod selv ansvarlig for tapet som følge av mangelfull kredittvurdering. EY ble i denne saken dømt til å betale erstatning på 100 millioner kroner. Søksmålet lød på 200 millioner kroner, men siden retten kom frem til at Nordea heller ikke hadde utført godt nok arbeid selv, måtte de selv bære halvparten av tapet (Siebke, 2006).

Sponsor Service saken er imidlertid ikke et søksmål til revisjonsselskapet som følge av manglende fratredelse, men et godt eksempel som forklarer hvor store tap andre interessenter kan få som følge av feil gjort av revisor. Revisors manglende fratredelse ved vesentlige feil kan føre til store økonomiske tap hos andre interessenter.

4. Metode

Dette kapitlet redegjør for hvilken metode vi har basert studien på og hva slags forskningsdesign som er benyttet. Videre redegjøres det for utvalgsstrategi, datainnsamlingsmetode og forklaring på hvordan dataanalysen har blitt utført. Avslutningsvis evalueres kvalitetskriterier for studiet.

4.1 Forskningsdesign

Valg av forskningsdesign er sentralt for at valg av metode skal være relevant for å besvare forskningsspørsmålene i tilknytning til problemstillingen. Det skiller mellom tre ulike forskningsdesign;

eksplorativt, deskriptivt og kausalt. Et eksplorativt design blir primært benyttet i forskningssituasjoner hvor en har lite kunnskap på området fra tidligere, og man har ikke en teoretisk modell som utgangspunkt. Hovedformålet er å utforske temaet nærmere og prøve å finne sammenhenger som eksisterer. I andre tilfeller har man en grunnleggende forståelse av problemområdet og et teoretisk grunnlag, men man ønsker å beskrive en eller flere sammenhenger på en bestemt måte. Da vil en deskriptiv studie være passende. En kausal studie benyttes i forskningssammenheng når man ønsker å studere årsakssammenhenger. Det vil si at man forsker på om det finnes samvariasjoner mellom fenomener, og om det ene fenomenet kan være årsaken til et annet fenomen (Gripsrud, Olsson & Silkoset, 2010, s. 38-45). (Gripsrud et al., 2010, s. 38-45). Gripsrud, Olsson og Silkoset påpeker tre faktorer som er av betydning ved valg av forskningsdesign:

- a) Erfaring fra saksområdet
- b) Kjennskap til teoretiske studier som identifiserer relevante variabler
- c) Ambisjonsnivået med hensyn til å identifisere sammenhenger mellom variabler

(Gripsrud et al., 2010, s. 49)

Hvorvidt revisorer har problemer med å vurdere fratredelse, både med hensyn til hvilke kriterier som skal være til stede, og tidspunkt for fratredelse finner vi få norske eller utenlandske studier på, og det ser ut til at dette temaet har blitt forsket på i liten grad. Først og fremst vil det være aktuelt å utforske fenomenet og få mer kunnskap vedrørende revisors fratredelse, før det er aktuelt å gå inn på nærmere studier. Dette reflekterer også ambisjonsnivået for denne avhandlingen, da det er begrenset med tid og ressurser i studiet. Med et utforskende mål for forskningen er det derfor et eksplorativt design som er mest velegnet som forskningsdesign for dette studiet.

4.1.1 Kvalitativ metode

Kvantitativ metode uttrykker data i form av tall som kan systematiseres ved hjelp av statistisk metode og er godt egnet i forskning hvor man har kunnskap om temaet fra tidligere. Kvalitativ metode på den annen side uttrykker forskningsdata i form av ord og er egnet for forskning hvor man har lite eller ingen kunnskap fra tidligere. Denne metoden legger til grunn menneskelig innsikt, enten i ytringer eller handlinger (De nasjonale forskningsetiske komiteene, 2010a). Selv om kvalitativ og kvantitativ metode er motsetninger til hverandre, er det ikke gitt at man bare kan bruke en av metodene. De er nemlig komplementære til hverandre, og metodetriangulering er en metode hvor man benytter en

kombinasjon av disse to. Valget av metode vil avgjøres av hva problemstilling er og hva som er formålet med studiet (Gripsrud et al., 2010, s. 79).

Problemstillingen i dette studiet handler om revisor har problemer med å vurdere vilkår og tidspunkt for fratredelse. Som diskutert i teoridelen kan det være vanskelig å være sikker på i hvilke situasjoner som skal føre til at revisor enten har rett eller plikt til å fratredelse, og det vil også i mange tilfeller være en skjønnsmessig vurdering. Det kan være vanskelig å vite hvor lenge man skal vente før man som revisor sier at «nok er nok» eller hvor mange sjanser man skal gi kundene sine. Bakgrunnstall vil forklare hvor mange tilfeller det finnes av fratredelser, eller gi andre informative tall vi kan bruke for å analysere fratredelser. Likevel kan det være problematisk å vurdere hvilke situasjoner revisor har handlet riktig eller feil i forbindelse med fratredelse. I denne oppgaven er vi imidlertid ute etter å få frem tanker, meninger og holdninger til revisorer, for å få frem den skjønnsmessige delen av vurderingen av fratredelse. En kvalitativ tilnærming vil gi en dypere innsikt i de erfaringer og tanker revisorer har gjort seg, og vil derfor være den mest hensiktsmessige metoden i dette studiet.

4.1.2 Datainnsamlingsmetode

En sentral datainnsamlingsmetode for kvalitative studier er personlige intervjuer. Denne metoden er velegnet da vi ønsker å få avdekket respondentenes betraktninger og forståelse med hensyn til å avdekke kunnskap om temaet revisors fratredelse uten påvirkning fra andre. Temaet revisors fratredelse kan oppleves som sensitivt, særlig dersom revisor ikke har opptrådt i henhold til lovverk. Tidligere handlinger, erfaringer og tanker om temaet kan bli fremstilt på en annerledes måte enn hva som er realitet for å ikke avsløre seg selv eller for å innrømme feil som har blitt begått. Desto mer sensitivt et tema oppleves, desto større grunnlag er det for å velge personlig intervju, da det er vanskeligere å vri om eller unnlate å fortelle sannheten ved denne intervjumetoden i forhold til et telefonintervju eller ved bruk av spørreskjema (Gripsrud et al., 2010, s. 90). Flere fordeler ved å bruke et personlig intervju er at man kan stille et spørsmål som vil utløse et svar og dermed stille nye spørsmål som deretter vil falle naturlig. På denne måten eliminerer man unødvendige spørsmål og man kan ha fokusere på det som er relevant. Dersom respondenten har problemer med å forstå spørsmålene, kan dette rettes opp med en gang og man har muligheten til å stille spørsmål som passer underveis. På den annen side må en være forsiktig slik at en ikke er forutinntatt og at man ikke stiller ledende spørsmål (Sekaran & Bougie, 2016, s. 113-115).

Oppsettet på det personlige intervjuet er delvis strukturert. Det vil si at spørsmålene er forberedt og klargjort på forhånd, men man er ikke begrenset av et fast oppsett og en forhåndsbestemt rekkefølge. Fordelen med å ha et semistrukturert intervju er at man vil kunne stille åpne spørsmål og la intervjuobjektet fortelle fritt uten forstyrrelser og intervjuet vil få en naturlig flyt (Sekaran & Bougie, 2016, s. 113-115). Som hjelpemiddel under de personlige intervjuene ble det utarbeidet en intervjuguide som ble brukt som veiledning. Bakgrunnen for intervjuguiden er at man skal lede respondenten mot det forhåndsbestemte temaet og stille spørsmål som er utviklet med hensikt i å få svar på problemstillingen. Man kan imidlertid ikke generalisere resultatene en får til å gjelde alle revisorer, men dette kan likevel gi et godt innblikk i aktuell problematikk.

4.1.3 Intervjuguiden

I forkant av alle de personlige intervjuene ble det utarbeidet en intervjuguide. Intensjonen var å benytte samme intervjuguide under alle de personlige intervjuene. Revisorene som ble intervjuet jobbet for revisjonsselskaper av ulike størrelser, men det var viktig å stille samme spørsmål og ta opp samme tema med alle respondentene våre. Intervjuguiden ble delt opp inn i fire hoveddeler. Første del er innledende spørsmål hvor vi blir nærmere kjent med intervjuobjektet. Hovedmålet med første del er å få informasjon om respondentens bakgrunn, utdanning og revisjonsselskapet de arbeider for. Dette er passende som innledende spørsmål, da dette er enkelt å svare på og intervjuobjektet kan føle seg mer komfortabel i situasjonen. Da vil det være lettere å stille vanskeligere og mer utfordrende spørsmål i senere tid.

Andre del omhandler tidligere erfaringer fra fratredelse. Målet er at intervjuobjektene skal fortelle om tilfeller hvor de har fratrudd, tilfeller hvor de har vært usikre på om de burde fratre eller ikke, og om de har opplevd å ha angret på at de ikke har fratrudd fra noen oppdrag i etterkant. I denne delen går vi også inn på vanskelige problemstillinger for vurderingen av fratredelse, med tanke på relasjoner man danner til sine kunder. Disse spørsmålene blir rettet mot fratredelse i nyetablerte kundeforhold i kontrast til kundeforhold en har hatt over lengre tid. Respondentene fikk også spørsmål om de hadde tatt over kundeforhold hvor tidligere revisor hadde fratrudd, og om de har opplevd at andre revisorer tar på seg oppdrag som de selv har fratrudd fra.

Tredje del er todelt omhandler tolkning av lovverk. Det er i hovedsak tolkningen av revl. §7-1 som har vært sentralt. Loven er delt inn i revisors plikt til å fratre og revisors rett til å fratre. Spørsmålene ble dermed formulert på slik måte man fikk undersøkt forståelse og tolkning av de to delene av loven hver for seg, og hele loven sammenfattet. I delen om rett til å fratre ble det også spurt om tolkning av hva «særlige grunner» i revl. §7-1 innebar.

Fjerde og siste del av intervjuguiden omhandlet den nye revisorloven. Revisorloven er i skrivende stund ikke vedtatt, men blir mest sannsynlig vedtatt i løpet av høsten 2020. Alle respondentene ble spurt om de hadde satt seg inn i de nye lovene og de fikk spørsmål om hva slags praksisendringer de trodde kom til å følge av den nye revisorloven. Avslutningsvis ble også intervjuobjektene spurt om de hadde tilføyinger til temaene vi hadde snakket om, eller om det var andre aspekter vedrørende fratredelse som de opplevde som problematisk.

Finanstilsynet og Revisorforeningen ble også intervjuet og det ble dannet egne intervjuguider hvor spørsmålene var tilpasset deres virkeområde og kompetanse. De fikk mer eller mindre samme spørsmål, men noen var individuelt utformet. Flere av spørsmålene var åpne og gav rom for at samtalen kunne flyte naturlig og la intervjuobjektet snakke fritt.

4.2 Utvalgsstrategi

Utvalgsstrategien har mye å si for kvaliteten på en undersøkelse og hva slags kunnskap en kan oppnå. Det vil være stor forskjell dersom en intervjuer en revisor som har mye kunnskap og lang arbeidserfaring, kontra dersom man har et intervju med en nyutdannet revisor. I dette studiet er det vurderinger omkring revisors fratredelse som er den aktuelle problemstillingen. Fratredelse er ikke noe som blir gjort på daglig basis, og det er oppdragsansvarlig revisor som har ansvaret for å ta en eventuell beslutning for fratredelse. Derfor var det heller ikke tilstrekkelig at revisorene som ble utvalgt var erfarne, det var derfor bare aktuelt å intervju oppdragsansvarlige revisorer. Utvalget vil påvirke overføringsverdien og muligheten til å generalisere funnene. Likevel er det i en kvalitativ studie mer fokus på å få betydningsrike data, enn å få data i store mengder (De nasjonale forskningsetiske komiteene, 2010b). I dette studiet så har vi valgt å dele inn revisjonsselskaper inn i tre ulike størrelser. De tre ulike markedene er derfor delt inn revisjonsselskapene i små, mellomstore og store selskaper basert på antall ansatte. Vi deler markedet inn i disse tre delene for å se om det er ulike praksis med

tanke på fratredelse innen selskaper av ulik størrelse. Oppdelingen blir en viktig del av utvalgsstrategien vår og bestemmelse av utvalgsstørrelse, som vi nå skal gå nærmere inn på. Som siste del av utvalgsstrategien, utgreies det om hvordan rekrutteringen av respondenter har foregått.

4.2.1 Utvalgsmetode

I dette studiet er utvalget noe begrenset og bestemt etter hva som er praktisk mulig å få til. Utvalget vi har foretatt er et ikke-sannsynlighetsutvalg, som tilsier at det ikke vil være like stor sannsynlighet for at alle i populasjonen blir valgt. Det gir en mindre overførbarhet til hele populasjonen enn dersom alle hadde hatt like stor sannsynlighet for å bli utvalgt. Utvalget er en kombinasjon av bekvemmelighetsutvalg og vurderingsutvalg. Et bekvemmelighetsvalg går ut på at bruker et utvalg som det er enklest å få til, mens et vurderingsutvalg er et utvalg hvor man har valgt ut mulige respondenter som følge av at de innehar visse kvaliteter eller egenskaper man ser etter (Sekaran & Bougie, 2016, s. 136-139). En utfordring med både bekvemmelighets- og vurderingsutvalg, er at det er en liten generaliseringsevne. En fordel med denne metoden er at det er mindre tidkrevende og mindre kostbart (Sekaran & Bougie, 2016, s. 250). Likevel gir det verdifull innsikt i problemstillingen. I vårt utvalg har vi benyttet oss av de respondentene som har hatt mulighet og tid til å la seg intervju, men på samme tid så har vi bare ønsket å ha respondenter som hadde flere års erfaring innen revisjon.

I hovedsak ønsket vi å utføre dybdeintervjuene på mest mulig lik måte for alle intervjuobjektene. Først og fremst var det ønskelig å gjennomføre intervjuene i intervjuobjektens egne lokaler. Det ble det av praktiske årsaker bestemt at vi ønsket å rekruttere respondenter fra nærområdet, for å slippe å bruke tid og ressurser på å forflytte oss rundt i landet. Derfor ble revisorer som var lokalisert på Sørlandet spurt om å bistå i intervju. På grunn av Corona-situasjonen ble det ikke aktuelt å benytte personlige intervjuer, og vi så oss nødt til å foreta noen av intervjuene over video-konferanse. Disse respondentene trengte som følge av dette ikke å være fra Sørlandet. For å oppnå et balansert antall respondenter fra hver markedsgruppe, var to av representantene vi kontaktet og intervjuet lokalisert på Østlandet.

I tillegg til revisorer ønsket vi også å intervju en representant fra Finanstilsynet og en fra Revisorforeningen for å få tilsynsapparatets synspunkter om tema vi har tatt opp i dette studiet. Representantene er valgt ut på bekvemmelighetsmåte ved at vi har kontaktet organisasjonene, og bedt om hjelp til å få svar på spørsmål til en masteroppgave. Vi har dermed fått kontaktinformasjon til

vedkommende i organisasjonen som har hatt god kunnskap på området, og som hadde tid til å bistå i et intervju.

4.2.2 Utvalgsstørrelse

Hele populasjonen er oppdragsansvarlige revisorer i Norge. Populasjonen har blitt delt inn i tre ulike grupper. Revisjonsselskapene er delt inn i grupper avhengig av størrelsen på selskapet. På bakgrunn av Næringslivets Hovedorganisasjon har vi delt inn gruppene i store, mellomstore og små revisjonsselskaper etter hvor mange ansatte selskapet har. Selskaper som har flere enn 1-20 ansatte er definert som små selskaper, de med 21-100 ansatte som mellomstore og de som har flere enn 200 ansatte er definert som store (Næringslivets Hovedorganisasjon, 2020) . Når man benytter ikke-sannsynlighetsutvalg finnes det ikke noe statistisk grunnlag for hvordan man skal bestemme utvalgsstørrelsen (Gripsrud et al., 2010, s. 140). Begrunnelsen for valg av antall respondenter blir tatt med hensyn til praktiske begrunnelser, slik som hvor mye kapasitet og tid en har til rådighet. Samtidig skal man ha mange nok respondenter til å gjøre en vitenskapelig analyse. En tommelfingerregel taler for at man skal ha 15 intervjuobjekter, pluss eller minus ti stykker ved begrenset ressurser (Hoffmann, 2013).

Siden populasjonen her ble delt inn i tre ulike grupper, var det viktig at alle gruppene hadde omtrent like mange respondenter for at alle skulle være like godt representert. Valget falt på fire respondenter fra hver gruppe. Gruppen med representanter fra store selskaper fikk en representant mer i sin gruppe, da det finnes fem store revisjonsselskaper i Norge, og vi ønsket ikke å ekskludere en av de fem revisjonsselskapene. Dermed ble fordelingen fem representanter fra store selskaper, fire fra mellomstore og fire representanter fra selskaper av liten størrelse.

I tillegg kommer det en representant hver fra Finanstilsynet og Revisorforeningen.

4.2.3 Rekruttering av respondenter

Rekrutteringen av respondenter ble utført over telefon. Fordelen ved å benytte telefon som rekrutteringsmetode er at man får svar med en gang og man har muligheten til å få kontakt med mange mulige respondenter i løpet av kort tid. På samme tid gir det også mulighet for å avtale tidspunkt for det personlige intervjuet, underveis i samtalen. Ulempen med telefon er at flere er usikre på om de ønsker å

si ja uten å få mer innsikt i oppgaven og gjerne hva slags spørsmål de kommer til å få. De respondentene som var usikre på om de ønsket å ta del i prosjektet, fikk informasjonsskriv tilsendt på epost slik at de kunne få mer informasjon om avhandling før de tok en avgjørelse på om de ønsket å stille til intervju eller ikke. På denne måten kunne de vurdere om de hadde et ønske, tid og anledning til å takke ja til å bli med på prosjektet. Alle respondentene som takket ja med en gang fikk også tilsendt informasjonsskrivet på epost.

For å rekruttere representanter for Finanstilsynet og Revisorforeningen tok vi først kontakt på telefon. Deretter ble vi bedt om å sende en epost og forklare litt nærmere. I eposten vi sendte skrev vi litt om temaet for avhandlingen, samt hva slags spørsmål som kom til å bli stilt, det ble bedt om at man kunne avtale et tidspunkt hvor intervjuet foregikk over telefon. Etter kort stund fikk vi svar på eposten som ble sendt. Både Finanstilsynet og Revisorforeningen ville bidra til studiet og sa ja til å la seg intervju.

4.3 Datainnsamling

Datainnsamlingen er den delen av forskningen hvor all informasjon og data til analysen blir samlet inn. Kvaliteten på informasjon man får fra intervjuene vil reflekteres av utførelsen av intervjuene. I denne delen gjennomgås det hvordan gjennomføringen av intervjuene ble utført og hva slags etiske hensyn som ble tatt.

4.3.1 Gjennomføring av intervjuene

Det ble utført totalt 13 intervjuer. De ti første intervjuene ble utført i respondentenes lokaler, mens de resterende intervjuene ble gjennomført via videokonferanse og over telefon. Varigheten på alle intervjuene var mellom 45 og 90 minutter, med hovedtyngde på omtrent en time.

Vi møtte respondentene til avtalt møtetid i deres lokaler. I lokalene til respondentene hadde de aller fleste satt av et eget møterom eller hadde et privat kontor slik at man fikk sitte uforstyrret mens intervjuene pågikk. Siden respondentene er i sine naturlige omgivelser, vil det være enklere for dem å slappe av og føle seg trygge. Intervjuene ble utført på slik måte at en av oss stilte spørsmål, mens den andre kunne tilføre spørsmål underveis for å få kunne bistå hvis det skulle stoppe opp. Dette skapte også en naturlig flyt i samtalen. For at begge skulle være delaktige byttet vi på å spørre om de ulike temaene tilhørende intervjuguiden. Innledningsvis gav vi respondenten informasjon om intervjuet og

det ble skrevet under på samtykkeskjema. Samtykkeskjemaet (vedlegg 5) ble utarbeidet i forbindelse med intervjumetoden som ble utført i dette studiet. Respondenten kunne selv velge om de ønsket å 1) delta på intervjuet, 2) samtykke til båndopptak av intervjuet, og 3) dele personinformasjonen med vår veileder.

To av intervjuene ble gjennomført med videokonferanse. Det ble avtalt klokkeslett og alle hadde lyd og video av hverandre under samtalen. Ett intervju ble foretatt over telefonkonferanse. Da deltes lyd, men ikke video av hverandre. Intervjumetoden som ble brukt var den samme på video- og telefonkonferansen. Samtykkeskjema ble sendt over epost til disse respondentene i forkant av intervjuet.

Samtlige av våre respondenter samtykket til bruk av diktafon, noe som var et gunstig hjelpemiddel. Ved lydopptak kan man konsentrere seg om intervjuobjektet og spørsmålene, uten at fokuset blir tatt bort for å notere ned det som blir sagt. Dette gjør det lettere å følge med på både tonefall og kroppsspråk underveis i intervjuet. Mens intervjuet pågikk fulgte vi derfor med på kroppsspråket for å se om det var visse situasjoner eller spørsmål som gjorde intervjuobjektene ukomfortable eller usikre, eller om de så ut til å være trygge og komfortable. Kroppsspråket ble et viktig hjelpemiddel for å tilpasse spørsmålene videre, og bestemme underveis om det var tilleggsspørsmål vi ønsket å stille. Det var en av intervjuobjektene som stilte seg kritisk til å dele personinformasjon med vår veileder, forutsatt at all informasjon ble fullstendig anonymisert før veileder fikk tilgang på materiale fra intervjuet som følge av dette.

Intervjuene av Finanstilsynet og Revisorforeningen foregikk over telefon. Det ble avtalt et tidspunkt, og begge representantene hadde fått tema og aktuelle spørsmål tilsendt over epost i forkant. Det ble brukt om lag en time på hvert av intervjuene. Diktafon ble brukt, på samme måte som ved intervjuene av revisorene.

4.3.2 Etske hensyn

I forkant av intervjuene fikk alle respondentene tilsendt informasjonsskriv (vedlegg 6), hvor det ble forklart hvordan personopplysningene skulle behandles. Informasjonsskrivet er utarbeidet i samråd med NSDs retningslinjer. I tillegg måtte alle respondentene signere et samtykkeskjema for å bekrefte at de

ville delta på intervju. De fikk også muligheten til å si ja eller nei til å bli tatt opp på båndopptak, samt om de samtykket til at veileder fikk tilgang til personopplysninger deres.

Personvernet til alle respondentene har blitt ivaretatt under dette studiet. Alle opplysningene om intervjuobjektene er behandlet konfidensielt og retningslinjene til NSD har blitt fulgt. Det var essensielt at respondentene kunne tale fritt, for å få deres oppriktige meninger og holdninger uten å være bekymret for å skulle bli gjenkjent. Det skal heller ikke kunne gjenkjennes hvilket selskap revisoren jobber for. Derfor har alle opplysninger som kan være med på å identifisere en person blitt bearbeidet eller fjernet, slik at intervjuene er helt anonymisert.

I tillegg til revisorene vi har intervjuet har vi også snakket med Finanstilsynet og Revisorforeningen. Til tross for at intervjuobjektene skal representere organisasjonene, så har vi anonymisert selve personen og oppgir ikke disse med navn. Dette med grunnlag i at det ikke er relevant for selve oppgaven, samtidig som vi bevarer personhensyn.

4.4 Dataanalyse

I kvalitativ forskning kommer data i form av ord. Dataanalyse går ut på at man skal klare å trekke slutninger basert på det som oftest er en overveldende stor mengde data. Prosessen består av tre steg. 1) datareduksjon, 2) dataanalyse og 3) konklusjoner. Selv om datanalyse består av tre steg, er det likevel ikke nødvendigvis alltid en lineær prosess som alltid følger samme struktur. I mange tilfeller vil det være naturlig at man får ideer og inspirasjon underveis, og at man vil gå bevege seg frem og tilbake mellom stegene (Sekaran & Bougie, 2016, s. 332).

Alle intervjuene ble spilt inn på diktafon og transkribert i etterkant av intervjuene. Transkriberingen ble utført på slik måte at alt ble skrevet ned ordrett for å passe på å ikke miste viktig informasjon. Likevel ble visse uttalelser utelatt, dersom de var å anse som irrelevant for oppgaven. Det kan imidlertid tenkes at tonefall som er brukt av intervjuobjektene kan ha påvirket fortolkningen av det som har blitt sagt, som igjen kan ha påvirke datainnsamlingen. For å redusere de store mengdene data som var samlet inn tok vi for oss et forskningsspørsmål om gangen, og delte opp innsamlet data basert på dette. Deretter ble det skilt ut hva som var relevant informasjon, og deretter omorganisert for å finne likheter eller ulikheter, og for å finne eventuelle sammenhenger. Neste steg ble å klare å vurdere, analysere og fremstille funnene

som ble gjort. Det ble brukt statistiske tall, tabeller og matriser for å fremstille funnene på en hensiktsmessig måte. Som siste ledd av dataanalysen har vi trukket slutninger som kan forklare sammenhenger som har blitt avdekket i dette studiet.

4.5 Kvalitetskriterier

Kvaliteten på forskningen kan ses i sammenheng med gitte kvalitetskriterier. Vanligvis ser man på validitet og gyldighet i en studie for å vurdere om man kan trekke gyldige konklusjoner (Dahlum, 2018). I kvalitativ forskning kan det være aktuelt å bruke andre kvalitetskriterier enn ved kvantitative studier. Troverdighet, overførbarhet, pålitelighet og gyldighet som trekkes frem som kvalitetskriterier som er mer passende for en kvalitativ studie og representerer validitet og reliabilitet i en kvantitativ studie (Ø, Stine. Forelesningsnotater fra "research methods in business". 20.08.18). Troverdighet er det overordnede begrepet som er forteller noe om hvor sant datamaterialet er. For at en studie skal være å anse som troverdig, må resultatene være overførbare, pålitelige og gyldige (Drageset & Ellingsen, 2010).

Overførbarhet omhandler i hvor stor grad datamaterialet som er funnet i dette studiet, kan benyttes i andre sammenhenger (De nasjonale forskningsetiske komiteene, 2010b). I studie vi har gjennomført har vi intervjuet 13 revisorer og dette i seg selv er ikke tilstrekkelig for å kunne si at resultatene våre gjelder for alle revisorer i hele Norge. Likevel har vi ikke som mål å kunne generalisere alle funn, men å få en indikator på hva slags forhold som finnes. Likevel ønsker man å få kunnskap som har en viss overføringsverdi, slik at resultatene man får også kan benyttes i andre sammenhenger.

En studies pålitelighet handler om i hvor stor grad man kan gjennomføre studien på nytt og likevel få samme resultater (Sandve, Nekrutenko, Taylor & Hovig, 2013).(Sandve et al., 2013). Det vil alltid være en viss risiko for at det er elementer som kan ha forstyrret dataresultatene i studiet. Under intervjuene vil for eksempel ytre faktorer som kan påvirke intervjuobjektene. Dette kan være andre mennesker, utrygge omgivelser, bråk eller andre forstyrrelser. De fleste intervjuene vi holdt var i intervjuobjektets egne lokaler hvor de følte seg trygge. Vi hadde også eget møterom for å sitte uforstyrret, så ytre faktorer har ikke fremstått som noe problem. Andre intervjuer som ble foretatt skjedde over videokonferanse og telefon. Vi opplevde at lyden på videokonferansen var noe dårlig ett par ganger, og dette kan ha påvirket hvor god kommunikasjonen var mellom oss som intervjuere og intervjuobjektene. Dersom det oppsto uklarheter eller man ikke helt forsto hva intervjuobjektet mente, brukte vi

bekreftende spørsmål for å bli bukt med uklarheter med en gang. I etterkant av intervjuene ble alt transkribert. Dersom det var noe som ikke var relevant for studiet utelatt, og dette gir også en viss risiko for at man har utelatt viktig informasjon. Det samme gjelder for analysedelen. Nøyaktighet er viktig og mistolkninger av hva som egentlig har vært ment kan medføre feil. For å senke risikoen for denne type ble alle intervjuene spilt inn på diktafon og deretter transkriberte vi ordrett hva som ble sagt.

Datamaterialets gyldighet går ut på at materialet som er samlet inn ikke er skapt av forskeren selv, men er utformet av informantene (Ø, Stine. Forelesningsnotater fra "research methods in business". 20.08.18). Det vil med andre ord si at for at en studie skal være å anse som gyldig, må det være gjennomført objektivt fra forskers side. Under formulering av spørsmål har vi prøvd å utforme ikke-ledende spørsmål og stille åpne spørsmål så informantene selv kunne fortelle om deres meninger og erfaringer uten å være påvirket av våre spørsmål. Dersom man er forutinntatt, er det fort at intervjuene bærer preg av dette. Vi visste at Finanstilsynet hadde hatt et tematilsyn som indikerte at det var høy terskel for å fratre. Likevel må en «nullstille» dette og tenke at det finnes mulighet for at det er lav terskel, og at det ikke finnes et riktig eller galt svar. Derfor har vi forsøkt, så langt det lot seg gjøre, å se problemstillinger fra flere sider og prøvd å utforme spørsmål som åpner opp for alle flere synsvinkler og som ikke er påvirket av fordommer.

5. Resultat og analyse

I dette kapittelet vil innsamlet data fra intervjuprosessen analyseres, og det vil gjøres en vurdering av disse resultatene. Kapittelet er delt inn i seks delkapitler som tar for seg alle forskningsspørsmålene.

5.1 Informasjon om intervjuobjektene

I henhold til revl. §2-2 skal revisjonsselskap utpeke en ansvarlig revisor for hvert oppdrag. Derfor har vi valgt å intervju oppdragsansvarlige revisorer. Samtidig har vi ønsket å se på forskjeller mellom store, mellomstore og små revisjonsselskap. Derfor er alle de fem store revisjonsselskapene representert; PWC, EY, Deloitte, KPMG og BDO. Mellomstore og små revisjonsselskap er derimot tilfeldig plukket ut etter hvilke revisorer som sa seg villige til å stille til intervju. Store deler av intervjuobjektene er lokalisert på Sørlandet av praktiske årsaker. Av praktiske årsaker med henhold til oppdragsansvarlige

revisorer som var villige å stille til intervju, ble store deler av de intervjuede mannlige revisorer. Dette var imidlertid ikke ønskelig. I tabellen under finnes generell informasjon om intervjuobjektene samt estimert antall fratredelser og revisjonsoppdrag er involvert i løpet av et år.

Revisor	Størrelse	Registret/statsautorisert	Erfaring	Oppdrag i året	Fratredelser i året
S1	Stort	Statsautorisert	31 år	60-80	0-1
S2	Stort	Statsautorisert	28 år	600 (ansvar)	0-1
S3	Stort	Statsautorisert	29 år	180-190	0-1
S4	Stort	Statsautorisert	18 år	230	3-4
S5	Stort	Statsautorisert	11 år	150-250	2-3
M1	Mellomstort	Registrert	35 år	200	1-3
M2	Mellomstort	Registrert	27 år	160	5-10
M3	Mellomstort	Statsautorisert	30 år	200	0-1
M4	Mellomstort	Statsautorisert	30 år	250	0-1
L1	Lite	Registrert	45 år	130	0-1
L2	Lite	Registrert	15 år	70-100	0-1
L3	Lite	Registrert	36 år	180	0-1
L4	Lite	Statsautorisert	32 år	100	1-2

Figur 8: Tabell; Informasjon om intervjuobjektene

Tabellen skiller først og fremst mellom store, mellomstore og små revisjonsselskap. Revisorer fra store revisjonsselskap får forkortelse «S», mellomstore med «M» og små med «L». Når revisorene er kategorisert på denne måten vil det være lettere å skille hvilken type revisjonsselskap revisorene arbeider i når man presenterer ulike uttalelser. For enkelthetsskyld og av personvernsårsaker vil alle intervjuobjektene bli beskrevet som «han» i analysedelen uavhengig om intervjuobjektet er mann eller kvinne.

Videre i tabellen kan man finne generell informasjon om intervjuobjektene. Blant annet utdanningsbakgrunn, år med ansiennitet, antall oppdrag de har ansvar for og anslåtte fratredelser i løpet av et år. Flere av respondentene oppga at de sjeldent eller nesten aldri fratradte, men hadde ingen konkrete tall å vise til. Når respondentene oppga få eller ingen fratredelser defineres det i avhandlingen som mellom 0 til 1 fratredelser i året. Tallene som er oppgitt er rene estimater siden antall fratredelser oppgitt av revisorene ikke er etterprøvd.

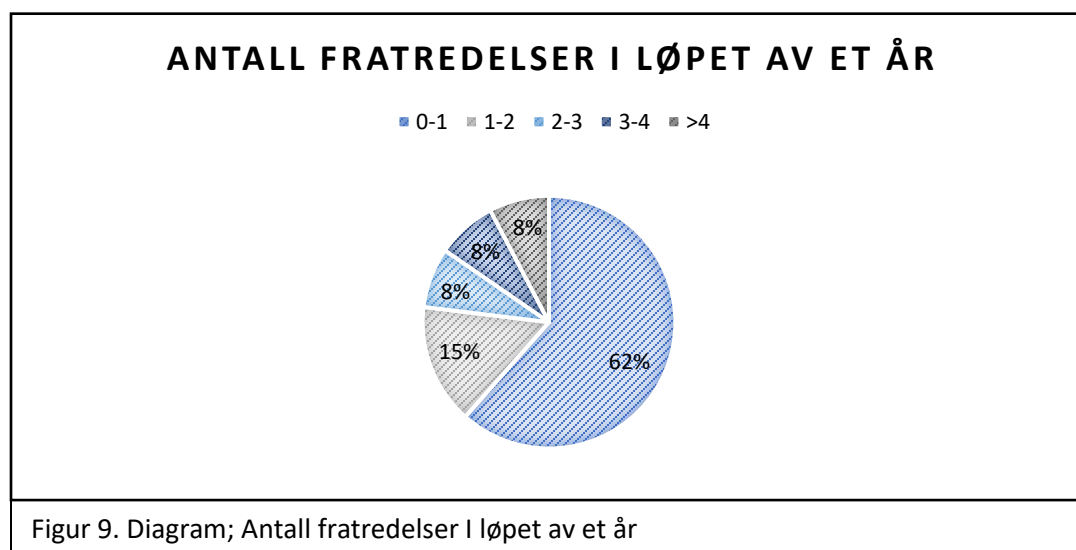
5.2 Fratredelse på feil tidspunkt

Fratrer revisor på feil tidspunkt?

Denne masteroppgaven dreier seg om revisors fratredelse, og problemstillingen i denne oppgaven er om revisor har problemer med å vurdere fratredelse, med tanke på krav og tidspunkt for dette. I denne delen av analysen skal vi se på om revisor fratrer på feil tidspunkt. Feil tidspunkt vil være å anse i de situasjoner hvor revisor var pålagt til å trekke seg, eller burde ha gjort det, men ikke fratrådte. Revisor kan enten ha fratrådte på et for sent tidspunkt, eller ikke i det hele tatt. På den annen side kan revisor også trekke seg for tidlig. I tillegg blir aksept- og fortsettelsesvurdering tatt opp, samt viktigheten av korrekt informasjon ved fratredelse. Til slutt gjennomgås Finanstilsynets arbeid mot fratredelse på feil tidspunkt.

5.2.1 Fratredelser

Figur 9 illustrerer antall fratredelser intervjuobjektene opplever i løpet av et år. Undersøkelsen som ble utført viser at hele 62% av revisorene svarte at det var få eller ingen fratredelser i løpet av et år, mens 38% oppgir at det fratrer minst en gang. På bakgrunn av revisorenes svar kan vi undersøke om svarene som er gitt ligger nærme gjennomsnittet på landsbasis. Dersom 38% av revisorene på landsbasis fratradte én gang vil det ha tilsvart et antall på 586 fratredelser i 2019, men lå i virkeligheten på 393 fratredelser. Dette tyder på at våre respondenter oppgir at de har flere fratredelser, og dermed en høyere fratredelsesprosent enn hva som er gjennomsnittet på landsbasis.

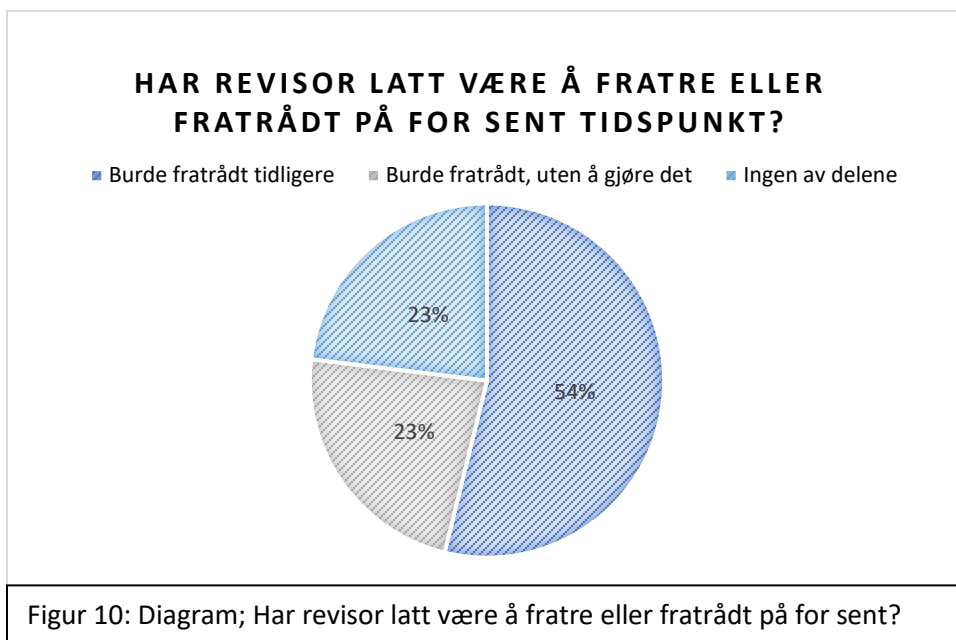

5.2.2 Usikkerhet omkring fratredelsestidspunkt

Intervjuobjektene fikk spørsmål for å finne ut av om fratredelsestidspunkt er et reelt problem og hva som eventuelt forårsaker det. På bakgrunn av svarene fra respondentene kan det tyde på at det er mye usikkerhet omkring om man i gitte situasjoner skal fratredelse eller ikke. Alle revisorene, bortsett fra L1 og L3, uttrykker at de har vært i tvil om de skal gjennomføre en fratredelse. Revisor L1 sier at det ikke har vært veldig mye tvil, at de aller fleste tilfellene har vært nokså klart, mens revisor L3 har hatt lite fratredelser, og forteller at han heller har valgt å se muligheter hvor andre har gitt opp. Revisorene ble fikk oppfølgingsspørsmål for å prøve å finne grunnlaget for usikkerheten. Revisor M1 forklarer at det er en avveining av når man skal «sparke beina under dem», da man i stor grad gjør dette ved å fratredelse. I tillegg poengterer han at det er første skritt i en eventuell konkurs, så konsekvensene er store. Det at det finnes alvorlige, potensielt fatale konsekvenser for et selskap som revisor fratredelse fra sier også revisor S2 og M3 under intervjuet om spørsmål om hvorfor de var i tvil på om de skulle fratredelse eller ikke. Revisor S5 trekker frem at fratredelse er ikke bare en enkelt handling, men en prosess som krever skjønn. Det finnes også situasjoner hvor man ønsker å bli kvitt en kunde, forteller revisor M2. Han sier også at i situasjoner hvor du har kunder du liker veldig godt, som driver med småtteri de ikke burde drive med, blir det vanskelig vurderinger og det kan også føre til konflikter mellom revisor og kunde. Et siste poeng som trekkes frem av revisor M4 er at noen ganger kan det være fristende å fratredelse, fordi det er det enkleste og minst arbeidskrevende. Likevel vet man at det ikke er riktig å fratredelse på det grunnlaget. Dette er også en av argumentene som trekker mot at det kan være en kortere vei for revisor å fratredelse i vanskelige og krevende situasjoner.

5.2.3 Høy terskel for å fratredelse

Basert på tematilsynet som ble utført i 2010, kan det virke som om det er en høy terskel for å fratredelse fra oppdrag. Det var interessant å se om revisorene hadde opplevd situasjoner hvor de i retrospektiv tenkte at de egentlig burde ha fratredelse fra ett oppdrag, men ikke gjorde det. Eller om de hadde opplevd situasjoner hvor man burde ha fratredelse på et tidligere tidspunkt enn hva som ble gjort. Alle respondentene fikk spørsmål om dette. De som ikke ga noe respons på at de hadde vært utfordret av noen av situasjonene falt under kategorien «ingen av delene» og utgjorde 23% av respondentene.

Det var også 23% som oppga at de burde fratrådt fra ett oppdrag uten å ha gjort det. Revisor L2 uttrykker at «jeg har så langt aldri angret på at jeg har fratrådt, men jeg har angret på at jeg ikke har fratrådt». Revisor L3 deler også en erfaring om dette, hvor han hadde en kunde i en bransje med mye risiko. I ettertid viste kunden seg å være kriminell, og han burde egentlig ikke hatt oppdraget. Revisor M2 oppgir somling fra egen side som begrunnelse for at man ikke fratrådte, der man burde ha gjort det. Han sier at de har vært for trege til å følge opp, hva man setter i gang selv, og på et tidspunkt blir det for sent å trekke seg. Denne begrunnelsen samsvarer godt med hva tematilsynet om aksept- og fortsettelsesvurderingen kom frem til, at kan være en årsak som bidrar til en høy terskel for å fratse.

Over halvparten av respondentene, 54%, sa at de hadde opplevd å i etterkant sett at de burde ha fratrådt på et tidligere tidspunkt. Revisor M1 sier under intervjuet: «Der sitter jeg og irriterer meg over at jeg ikke har gjort det tidligere. Burde ha slått i bordet tidligere». Dette samfaller også med hva Finanstilsynet opplevelse av fratredelsestidspunkt. Av rapporteringene som blir gitt til Finanstilsynet som er i forbindelse med fratredelse, er en typisk feil at revisor beholder oppdraget for lenge. Revisorforeningen sier også i deres intervju at i kvalitetskontroller som blir avholdt, er det flest tilfeller hvor revisor ikke har fratrådt, selv om han burde gjøre det. Alt dette trekker mot at det er høy terskel for å fratse. Det som derfor ble relevant å se på i forskningssammenheng, var *årsaken* til at revisor valgte å ikke fratse på det tidspunktet hvor fratredelse burde ha vært foretatt.

5.2.4 Årsaker

En fremtredende årsak som både revisor L1, L2, L4, M1, S3 og S5 trekker frem er den sosiale delen som vanskeliggjør vurderingen. Revisorene trekker frem situasjoner hvor man kjenner kunden og vet at de gjør så godt de kan og man ønsker å gi dem en sjanse til. Revisor L1 trekker frem et eksempel med en kunde om hadde mistet nesten alt, og gav nesten alt for å få ting til å fungere også. Hadde han trukket seg som revisor da ville han lagt stein til byrden. Dette var en kunde revisoren hadde hatt over lengre tid. Spørsmålet her er om revisor klarer å opprettholde sin rolle som uavhengig revisor, da de blir påvirket i deres vurdering på grunn av fortrolighetsforholdet de har dannet med kunden. Dette er noe vi kommer tilbake til.

På den annen side forteller revisor M4 i intervjuet at det ikke alltid er like lett å reagere like raskt i den praktiske hverdagen, som Finanstilsynet mener man skal gjøre. Han forteller at han har vært med på å redde et par selskap med å ha tålmodighet og troen. Noen ganger kommer virkningene av tiltak mye senere enn hva man tror. Revisor L3 trekker også frem dette poenget. Han sier selv at han har tatt mye dårlige kunder i starten, men at de blir bra kunder etter hvert. Han velger å gi folk en sjanse, eller to, og at han en gang strakk seg angående fratreden da kunden var i en prosess for å rydde opp. «Du klarer jo ikke snu trenden i et selskap på ett år», sier han. Revisor L4 nevner under sitt intervju at i de tilfeller hvor man gir kunden en ekstra sjanse, så slipper kunden det ekstra styret, samtidig som man får beholde kunden. Kommentaren var ment for å poengtere en fordel ved å strekke seg litt lenger i visse tilfeller. Likevel belyser dette en interessant problemstilling. Hender det at revisorer strekker seg litt for langt, fordi de ikke vil gi slipp på kundene sine? Ingen av de andre respondentene nevner noe om dette, men dette kan være en reell utfordring. I tillegg er det et interessant spørsmål om det er en utvikling til det bedre i de tilfeller revisor avventer, eller om de samme feil kommer igjen.

I noen tilfeller kan det virke som om revisor syntes det er problematisk å si fra seg oppdrag de egentlig ikke vil ha. Det kan være ulike grunner som resulterer i at man ikke ønsker å beholde kunden. Tillitt, kjemi eller manglende honorar trekkes frem av de intervjuede revisorene blant annet. I mangel på lovverk som tilsier at revisor kan fratre bare fordi «de ønsker det» ser det ut som at noen bruker unnskyldende begrunnelser for å fratre i stedet for den reelle grunnen. Hos flere av revisorene som har blitt intervjuet har de også fortalt at de i noen situasjoner har bedt kunden om å heller finne en annen revisor. De har fratrudd på bakgrunn av andre grunner enn de som var reelle og kunden har fratrudd i forkant av at revisor har gjort det.

5.2.5 Revisor ber kunden om å finne ny revisor

Av revisorene vi intervjuet var det 46% som sa at de på et tidspunkt hadde bedt kunden sin om å finne en annen revisor. To av revisorene sier spesifikt at de bruker dette i situasjoner hvor det ikke er lovovertridelser, men hvor man finner at samarbeid mellom revisor og revisjonspliktige ikke fungerer på tilfredsstillende måte. «Hvis vi har bedt kunden om å finne ny revisor har dette ofte med kjemi å gjøre. Det har ikke noe med et lovbrudd å gjøre», sier Revisor S3. Det samme sier Revisor S5, som påpeker at de ikke ville gjort dette i tilfeller hvor det var mistanke om snusk, men at i situasjoner hvor samarbeidet fungerer dårlig kan det hende begge er tjent på et revisorbytte. I utgangspunktet vil det ikke være noe i veien for at revisor ber klienten sin om å finne en ny revisor, så lenge det er snakk om kjemi eller samarbeidsforhold. Dette kan i enkelte tilfeller være en like god løsning som å fratre fra ett oppdrag.

Det er først når man velger å be kunden om å finne en annen revisor, for å *slippe å bruke fratredelesplikten* at dette blir det problem. Revisor M4 forteller at han har selv sagt ifra til kunden sin om at han ikke vil mer, og gitt dem muligheten til å finne ny revisor. I det tilfellet opplevde han at klienten ikke klarte å finne ny revisor, slik at han måtte fratre. Revisor L2 forteller også i intervjuet at dersom han er i situasjoner hvor han skal fratre, vil han nok heller ha posisjonen hvor han ber kunden sin om å finne en annen revisor. Dette er for at det ikke skal bli registrert i Brønnøysundregisteret at revisor er fratrudd, men at selskapet har valgt ny revisor. «Det er ingenting som ser så stygt ut som at revisor har fratrudd», sier han. Vi stiller oppfølgingsspørsmål til uttalelsen og spør om ikke neste revisor vil få det samme problemet dersom forhold ikke rettes opp i. L2 sier at det stemmer, men forteller at det vil være mye enklere å være i stillingen som ny revisor. Da kan man sette krav, og velge å ikke ta på seg oppdraget dersom ikke gjør nødvendige endringer og beviser det. Det kommer antydningvis frem at orientering om hva slags feil som foreligger vil bli informert om til påtroppende revisor. En del av lovens intensjon er at man skal «tvinge» frem endringer hos den revisjonspliktige ved at ny revisor kan sette krav og kreve endringer før de i det hele tatt påtar seg revisjonen. Dersom de ikke gjør endringer skal systemet fungere på slik måte at ingen nye revisorer vil ta på seg oppdraget dersom det ikke gjør nødvendige endringer og rettinger. Det største utfordringen er om den påtroppende revisor får all informasjon som er nødvendig i de tilfeller hvor revisor har bedt kunden sin om å finne en ny revisor, eller om denne løsningen ikke gir sterkt nok virkning. Det kan det være vanskelig å forstå alvorlighetsgraden av eventuelle lovbrudd som har blitt begått av klienten, dersom ikke all informasjon er fremlagt. Et skifte av revisor ser heller ikke like alvorlig ut som at forrige revisor har fratrudd. Det er ikke sikkert at en ny revisor ville tatt på seg oppdraget dersom forrige revisor hadde fratrudd. Revisor L2

forklarer også i forbindelse med å be kunden sin om å finne en annen revisor at en ryddig avgang fra kunden sin vil gi god prat om revisor i etterkant. «Det noe med det at man ikke ønsker et dårlig rykte på seg. Verden er ikke stor, kundene våre snakker sammen Så det er en måte å prøve å ikke være så stygg på». Man kan stille seg spørsmålet om grunnlaget for å heller be kunden sin finne ny revisor er for å hjelpe kunden, eller om det er for å sette seg selv i bedre lys.

Revisor M3 er en av revisorene som aldri har bedt en klient om å finne en annen revisor og han trekker frem et viktig poeng med å benytte fratredelse når man skal gjøre det: «Det å be de om å finne en ny revisor er egentlig å overlate problemet til en annen revisor. Når man først fratrer er det fordi det er en svikt hos selskapet og da løser man ikke det med å finne en ny revisor hvis det først er alvorlig galt.» Man kan sette søkelys på om det å be kunden sin finne en ny revisor er en akseptabel fremgangsmåte eller om dette i undergraver systemet som er ment for å hindre useriøse selskaper å få ny revisor i tilfeller hvor selskapet egentlig skulle blitt stått uten revisor. Det kan være interessant å se mer på om dette er et problem som foreligger hos flere revisjonsselskaper og hva som er årsaken til dette.

5.2.6 Revisorskifte

En annen situasjon som ble bragt til lys er at det finnes tilfeller hvor kunden sier opp revisor i forkant av fratredelse. Tidligere studier har kommet frem til at selskaper som har økonomiske vanskeligheten har større tendens til å skifte revisor enn selskaper som er mer stabile. Derfor er det særlig interessant å se om dette kunne være noe sammenheng med revisorskifte og fratredelsestidspunkt for revisor. Kan det hende at revisor egentlig trekker seg for sent, eller er det kunden som er raskt på avtrekkeren? For revisor er dette en mer lettvinnt og enkel løsning, enn å selv måtte fratredelse. Alvorlighetsgraden av eventuelle lovbrudd vil ikke bli reflektert av en fratredelse, men den nye revisor plikter å få informasjon av tidligere revisor. Dermed vil den tidligere revisoren kunne fraråde ny revisor om å ta på seg oppdraget. Det er ikke alle som tar til seg rådene fra tidligere revisor. Under våre intervjuer fortalte revisor S1 at ett tilfelle gikk det ikke så langt at de meldte egenfratredelse til Brønnøysund, fordi kunden fant en annen revisor først. Revisor S1 stiller spørsmålet selv, «er det fordi man er for feig og heller burde fratrådt?» Dette ser også bedre ut for klienten, da de slipper å få registrert fratrådt revisor i Brønnøysundregisteret. I dette tilfellet frarådet revisor S1 den nye revisoren om å ta på seg oppdraget, men han tok det likevel. Revisorskifte kan iverksettes av flere ulike årsaker og i henhold til Johnson og Lys studier kan også revisjonshonorar være et insentiv for revisorbytte. Det trenger ikke nødvendigvis å

ha direkte sammenheng med ulovligheter eller feil hos det revisjonspliktige selskapet. Innsamlet data gir ikke noe grunnlag for å trekke noen konklusjoner om dette temaet, men det kan imidlertid være interessant å forske videre på.

5.2.7 Alternativ begrunnelse for fratredelse

Med alternative begrunnelser for fratredelse mener vi at revisor bruker en annen grunn enn hva som er den reelle årsaken for å fratredelse. Tematilsynet som ble gjennomført av Finanstilsynet i 2010 kom frem til at flere revisorer benyttet alternative begrunnelser for å kunne si fra seg kunder de ikke ønsket å ha, selv om det var andre omstendigheter som var den primære årsaken til at man ønsket å fratredelse. Vi ønsket å undersøke nærmere om dette er et problem og hva som eventuelt forårsaker det. Revisorene ble derfor stilt et åpent spørsmål om hva de gjorde med kunder de ikke ønsket å ha. Flere nevnte tillitsproblemer som er omtalt tidligere, mens andre trakk frem de kundene som ikke betaler for seg. Revisor har ikke grunnlag for å fratredelse på grunnlag av manglende betaling av honorar, men manglende betalingsvilje går på tillitsforhold mellom revisor og klient. Derfor kan manglende betalingsvilje falle under uttrykket særlige grunner, og dermed gi rett til å fratredelse. Det viser seg at det er flere revisorer som ikke vet hva som ligger i uttrykket, og dette blir gjennomgått i senere del av oppgaven. Likevel er det en kjent utfordring for revisorene som har kundene som ikke betaler, at dette alene ikke gir tilstrekkelig grunnlag for å fratredelse. To av revisorene som ble intervjuet, revisor L4 og M2, innrømmer begge at de har trukket seg på grunn av at kunder ikke har betalt. Revisor L4 sier: «Egentlig så kan man ikke, men jeg gjør det, for å si det så enkelt. Man har ikke grunnlag for å trekke seg når det gjelder honorar, selv om det er en særlig grunn og burde være god nok.» Revisor M2 sier også at han fratredelse fort dersom kunden ikke betaler, men skriver ikke det som begrunnelse i nummererte brev. «Da finner jeg i så fall på en annen grunn. Da er det å lete etter lovbrudd. Du finner alltid noe rutinesvikt eller noe annet kluss». Revisoren synes selv det er et merkelig system og tenker at det hadde kanskje vært best om man bare kunne si det rett ut. Revisoren blir stilt spørsmålet om en eventuell ny revisor får korrekt informasjon dersom den tar over oppdraget i de tilfellene. På dette svarer revisoren «Vi kunne med fordel kanskje ha gitt dem mer informasjon, når vi skriver begrunnelsen for å fratredelse. Vi finner ikke på ting som ikke er der, det vi beskriver er korrekt.» Han forteller videre at man vil bare oppgi årsaken som er beskrevet i det nummererte brevet, men dersom den *egentlige* grunnen er at man mistenker svart handel, så blir ikke den nye revisoren informert om det, og de kunne med fordel fått mer informasjon. Dette fører til at neste revisor ikke nødvendigvis har all, eller korrekt informasjon til å vurdere om de ønsker å ta på seg

oppdraget eller ikke. Revisor undergraver systemet ved å benytte alternative løsninger for å trekke seg fra kunder de egentlig ikke vil ha. En kan stille seg skeptisk til om systemet slik det er i dag fungerer på god nok måte. I forarbeidene til revisorloven er det bare spesifisert at avtroppende revisor har plikt til å informere om ulovlige forhold. Det er i utgangspunktet bare den påtroppende revisor som er ansvarlig for å be om informasjon. Burde det ikke være slik at revisor kan oppgi den fulle og riktige sannhet til neste revisor? Det burde være mulig å fortelle om alle forhold som ligger til grunn for en fratredelse, ikke bare de som benyttes som begrunnelse. Alt tatt i betraktning bør det heller ikke være nødvendig for revisor å benytte alternative begrunnelser for fratredelse. Kunne det vært aktuelt å endre på reglementet slik at man hadde muligheten til å si fra seg oppdrag man egentlig ikke ønsker å ha?

5.2.8 Aksept- og fortsettelsesvurdering

Finanstilsynets oppfatning er at det foreligger mange svikt i tilfeller hvor revisor ikke burde tatt på seg et oppdrag og at revisor er litt for ivrig på å få nye kunder. «Det er alltid noen der ute i markedet som er mer fleksible enn hva vi er», sier Revisor M1. Revisor M3 opplever at dette er et problem som har oppstått i bransjen, at det finnes revisorer som påtar seg oppdrag de egentlig ikke burde. «Jeg har fratrudd og frarådet ny revisor, men de tar det likevel på seg. Vi har ikke noe sted å melde fra om disse tilfellene, burde vi hatt det? Det kan jo være ødeleggende for profesjonen vår.» Finanstilsynets representant sier at han tror revisor glemmer at han skal fungere som allmennhetens tillitsperson. Dersom man har sagt ifra til kunden, føler man kanskje at man har gjort sin plikt. Problemet er da at dersom virksomheten får fortette med sitt lovbrudd, er det en sjanse for at skatteetaten ikke får pengene sine, at kreditorene blir lurt eller at andre interessenter får konsekvenser av dette. Hvis revisorer er flinkere til å tenke på allmennheten, tror han at revisor kanskje vil ha lettere for å komme til konklusjonen om å trekke seg. Finanstilsynet bekrefter også at det ofte er mange av de samme selskapene som påtar seg oppdrag hvor andre har fratrudd. Dette skal vi komme tilbake til i delen som omhandler forskjeller mellom revisjonsselskaper av ulik størrelse.

Finanstilsynet ser ofte at fortsettelsesvurderingen gjøres alt for sent og på det tidspunkt man finner ut av man egentlig burde ha fratrudd vil det være svært vanskelig for kunden å finne en ny revisor. De uttrykker at de ønsker at revisorer skal være litt mer «på hogget» og gjøre fortsettelses- og fratredelsesvurderingen mye tidligere.

5.2.9 Gjentakende feil

Til nå er det gjennomgått flere scenarier hvor revisor blir sittende for lenge som revisor uten å sette ned foten og fratse fordi han ønsker å gi kunden en ny sjanse. Revisor risikerer dermed at de samme feilene kommer igjen, eller at det stadig dukker opp nye problemer hos kunden. Utfallet i slike tilfeller blir ofte at de useriøse selskapene får holde på for lenge med sin virksomhet, uten å få konsekvenser av lovbrudd eller ukorrigerte feil eller mangler i regnskapet. Samme risiko dukker opp dersom revisor tar på seg oppdrag som en annen revisor har fratrudd fra, uten at revisjonspliktige har gjort nødvendige endringer eller iverksatt tiltak for å rette opp i feilforhold.

Av revisorene vi intervjuet var det 77% som har tatt på seg et oppdrag hvor tidligere revisor hadde fratrudd. Så lenge revisjonspliktige har rettet opp i forhold før man tar på seg oppdraget, så vil det ikke foreligge noen problemer ved å ta på seg oppdraget. Revisor L3, L4, M2 og M4 som utgjør 31% av revisorene, sier selv at de har bommet noen ganger, og angret i ettertid på oppdrag de har tatt på seg oppdrag. Man blir litt ekstra på vakt når revisor har trukket seg, så man forhører seg med forrige revisorer og snakker med kunden, forteller revisor L4. Likevel har han opplevd å takke ja og angre i ettertid. Revisor M2 sier selv det er fort gjort å ta litt lett på det kunden sier, når de lover å rette opp i forhold. Deretter viser det seg at kunden faktisk ikke gjør det – «da ødelegger vi litt for revisjonsbransjen». I tilfeller hvor revisor har fått tilstrekkelig informasjon, men likevel velger å påta seg oppdraget før revisjonspliktige har rettet opp i forhold kan man stille seg spørsmålet om revisor i den situasjon egentlig har klarer å opprettholde sin rolle som samfunnets tillitsmann. Det å legge mer vekt på kundens lovnader enn på bevis tyder på at revisor ikke utviser tilstrekkelig skepsis i akseptfasen. Profesjonell skepsis er per i dag bare definert i ISA-ene, men tar eksplisitt med i forslaget til den nye revisorloven. Vi gjennomgår endringene av revisorloven mer senere i analysedelen i eget kapittel.

5.2.10 Tiltak mot fratredelse på feil tidspunkt

Finanstilsynet og Revisorforeningen utfører lovbefalte inspeksjoner av revisorer som skal påse at revisjonen innehar den kvaliteten den skal. Finanstilsynet kjører i tillegg ut rapporter fra Brønnøysundregisteret på revisjonsberetninger med forbehold og presiseringer flere år på rad. Dette blir gjort som en standardhandling før inspeksjon. Noen av disse blir testet for å se om revisor burde ha fratrudd på tidligere tidspunkt. Deres oppfatning er at Revisor er litt for ivrig til å få seg nye kunder og påtar seg oppdrag de egentlig ikke burde, i tillegg til at revisor holder på de dårlige kundene litt for

lenge. Revisorforeningen er av samme oppfatning, og ser litt mange tilfeller hvor revisor ikke har fratrudd i situasjoner hvor de burde ha gjort det. Da Finanstilsynet blir spurt om hva slags tiltak de gjennomfører for å få bukt med disse problemene, er svaret at det er klart hva som ventes av revisor i ISA-standardene. Som standard handling, følges de brudd som er avdekket på tilsyn opp i ettertid. Det kan likevel tyde på at det er noe som ikke er klart nok signalisert ut til revisorene, siden det viser seg å være en høy terskel for å fratrudd og at det fortsetter å være feil. Til dette svarer Finanstilsynet: «Ja, det kan du si. Men jeg tror det er omtrent som det å kjøre fort med bil. Det er ganske klart hva fartsgrensen er, men det er en del som kjører fort likevel». En kan stille seg spørsmål om det er finnes andre alternativer som Finanstilsynet eller Revisorforeningen kan bidra med for å oppklare uklarheter med tanke på fratredelse, og for å forhindre at dette blir brukt på feil måte. Det kan virke som en uoverkommelig oppgave å kontrollere alle fratredelser. Det kan imidlertid være en mulighet å holde oversikt over hvem det er som gjentatt påtar seg oppdrag hvor andre har fratrudd, for å se om det er en trend som går igjen. Det burde i teorien ikke være samme revisjonsselskap som stadig tar på seg oppdrag hvor andre fratrudd.

5.3 Nyetablerte kundeforhold kontra langvarige kundeforhold

Er det vanskeligere å fratrudd fra kundeforhold en har hatt over lengre tid, enn fra nyetablerte kundeforhold?

Et av spørsmålene vi stilte intervjuobjektene var om det var lettere å fratrudd fra nyetablerte kunder enn de en har hatt over lengre tid. Dette spørsmålet ble stilt for å undersøke om revisorer har problemer med å opprettholde uavhengighet og profesjonell skepsis til kunder man har hatt over lengre tid. Under intervjuene svarte S2, S4, M1, M2, L1 og L4, altså 46% av intervjuobjektene, at de opplever det som lettere å fratrudd fra nye kunder enn for gamle. Revisor S4 svarte blant annet «Ja, det er klart. Man er jo et menneske». Revisor L4 forklarte at det var lettere å fratrudd fra nye kunder enn for gamle, selv om det til slutt ikke skulle gjelde. Dersom det

Revisor	Lettere å fratrudd	Fortrolighetstrussel	Annet
S1		X	
S2	X		
S3		X	
S4	X		
S5			X
M1	X		
M2	X		
M3		X	
M4			X
L1	X		
L2			X
L3			X
L4	X		

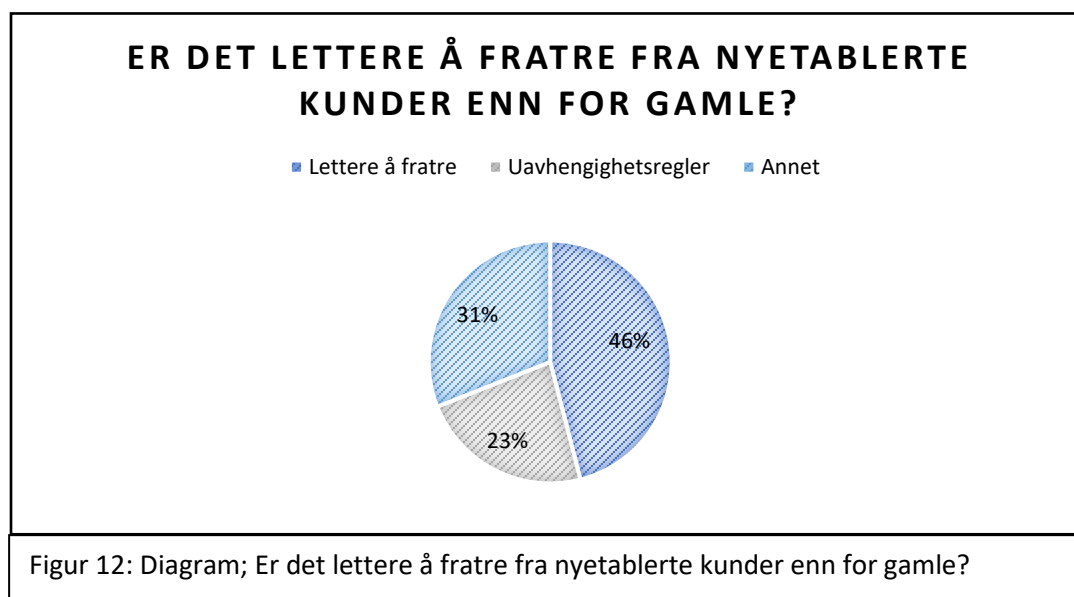
Figur 11. Tabell; Er det lettere å fratrudd fra nyetablerte kunder enn for gamle?

kom inn en ny kunde som ikke ville rette opp i problemer, var det lettere å fratre fra den nye kunden enn fra en kunde man har fulgt i mange år. Revisor M2 svarte: «Absolutt mye lettere å fratre fra nye kunder. De kundene en har hatt over lengre tid er jo de beste kundene. Alt fungerer ordentlig og de gjør ikke noe galt, da er det heller ikke noe grunn til å fratre.» Samtidig sier M2 at det er veldig trist å fratre fra kunden man har hatt lenge, da man har et godt forhold til dem. Videre sier han at det ikke er ofte man må fratre fra kunder en har hatt over lengre tid, og at det er vanligere å fratre fra kunder man har hatt i to-tre år. Revisor M1 poengterer at revisor har en plikt til å komme med pekefingeren når det trengs, men innrømmer at han/hun får ekstra vondt av kundene når de har problemer. Samme revisor sier på samme tid; «Det er klart at en kanskje lar ting gå litt lenger med de som en kjenner godt, men det har gått greit til nå. Ja, bank i bordet».

Revisor M3, S1 og S3, 23% av intervjuobjektene, trakk frem fortrolighetstrusselen knyttet til kundeforhold en har hatt over lengre tid. Da spørsmålet ble stilt til revisor M3 ble svaret at det skal være saken som avgjør om man skal fratre eller ikke. Videre forklarte han at man har et stort ansvar som revisor, og at man skal være objektiv i vurderingen selv om man reviderer en ny eller en gammel kunde. Til tross for at 23% av revisorene trakk frem fortrolighetstrusselen nevner alle at revisor opparbeider seg et tillitsforhold til kunden over tid, og gjør seg opp en mening om kunden er pålitelig eller ikke. Revisor S3 forklarer blant annet at gode relasjoner er det som gjør at man kan følge kundene over lang tid, men at en god relasjon til et menneske kan gjøre at man ser litt mildere på det. Revisor S1 svarte følgende; «Det riktige svaret på spørsmålet er jo, nei det er det ikke. Vi vet jo hva loven sier. Men er det annerledes i praksis?». Disse revisorene trekker frem uavhengighetsreglene som revisor er pliktig til å overholde, men at det kan tenkes at langvarige kundeforhold kan ha en påvirkning på revisors arbeid.

Revisor L2, L3, M4 og S5 sine svar faller ikke inn under kategoriene som er nevnt over da de ikke bekreftet direkte at de opplevde det som lettere å fratre fra nye kunder enn for gamle, og heller ikke direkte nevnte fortrolighetstrusselen. I tabellen over defineres de derfor som «Annet». Revisor L2 forklarte at dersom revisjonskunden ikke kan eller vil innrette seg etter revisors krav så spiller det ingen rolle om det er en ny eller gammel kunde. Revisoren nevner derimot at man kanskje har lettere for å se helheten i kunder man har hatt over flere år, men at de i utgangspunktet skal være likt behandlet. Revisor S5 forklarte også at det ikke skulle ha noe å si om det var en ny eller gammel kunde med tanke på fratredelse, men nevner at det rent personlig for revisoren som er involvert kan være utfordrende over lang tid fordi man kanskje har bygd opp en personlig relasjon til kunden i tillegg. Revisor M4

forklarer også at når man blir bedre kjent med revisjonskunden så krever det mer av revisoren. Revisor L3 hadde derimot ingen klar formening om temaet.

Som nevnt sier flestparten av intervjuobjektene at det kan oppleves som vanskeligere å fratre fra kunder man har opparbeidet seg et fortrolighetsforhold til. Det kan forestilles at det kan være krevende som revisor å fratre fra kunder man har en personlig relasjon til, noe man muligens får ved et langvarig kundeforhold. I slike tilfeller kan man se for seg at det føles ubehagelig for revisor å være påtrengende i situasjoner hvor rettelser hos revisjonskunden er nødvendig, og spesielt dersom kunden er lite villig til å rette opp i disse feilene. Revisor S5 sier at det kan være komplisert for den revisoren som står i det, fordi man får ganske tette relasjoner til kunden over tid. Da revisor L4 fikk spørsmålet om han syntes det var vanskelig å opprettholde profesjonell skepsis til de man kjenner godt, ble svaret at det ikke opplevdes som vanskelig fordi man måtte ha på seg «revisorhatten» og ta diskusjonene som var nødvendig med kunden. Når spørsmålet ble stilt ved en annen anledning, svarte revisoren at man gjerne prøver å hjelpe de man kjenner godt. Revisoren nevnte et eksempel; «Er det en helt fremmed kunde fra Oslo, som en har kjent i ett år som ikke gidder å gjøre noe så er det klart at han går lettere ut døra enn han jeg går på pub med». Uttalelsen er kanskje satt litt på spissen, men tyder derimot på at revisor har andre holdninger til de man kjenner godt enn de man ikke har et forhold til i det hele tatt.

Avveielser om det er lettere å fratre fra nye kunder enn for gamle er ganske sammensatt da revisor plikter etter lov til å opprettholde profesjonell skepsis og uavhengighet. Samtidig ser det ut til at det er et menneskelig aspekt i det hele som kan komplisere revisors skjønnsmessige vurderinger. Et moment

som kan være vesentlig å trekke frem i denne sammenheng er revisors aksept- og fortsettelsesvurdering. I henhold til ISQC pkt. 26, skal revisor vurdere klientforholdet før det fastsettes om man skal fortsette revisjonsoppdraget. I den vurderingen skal det blant annet evalueres om revisor kan etterleve de etiske kravene og foreta en vurdering av klientens integritet. Spørsmålet er om revisors langvarige kundeforhold påvirker uavhengighet og profesjonelt skjønn i fortsettelsesvurdering. Når det kommer til å vurdere klientens integritet kan det tenkes at langvarige kundeforhold kan være en positiv faktor på vurderingen, da med tanke på at revisor har erfaringer med revisjonskunden fra før og har en tanke om kunden er pålitelig eller ikke. Revisor skal også vurdere om de etiske kravene er overholdt og da inkluderes blant annet revisors uavhengighet. Som nevnt tidligere kan det stilles spørsmål om revisor er mindre kritisk til kunder de har hatt over lengre tid. Dersom revisor kommer opp i et tilfelle hvor det vurderes fratredelse hos kunder med langvarig relasjon, kan det drøftes om revisor har gjort et godt nok forarbeid i fortsettelsesvurderingen. Det kan forestilles at en grundig fortsettelsesvurdering kan redusere fratredelser på bakgrunn av at revisor sier fra seg oppdraget før man kommer opp i et slikt tilfelle.

I tillegg til dette kan det spekuleres i om en eventuell fratredelse er mer uventet fra revisors side hos kunder med langvarige relasjoner enn hos nye kunder. Altså om revisor forventer at risikoen er lavere for både feil og tillitsbrudd hos kunder man kjenner godt. Over tid har revisor det lettere for å opparbeide seg en helhetsforståelse av hvordan kunden driver sin virksomhet. Under intervjuet nevnte revisor M2 at de kundene man hadde hatt over lengre tid var «de beste kundene» da alt fungerte ordentlig og de ikke gjorde noe galt. Dette tankesettet kan støtte opp om at det kan oppleves som mer uventende for revisor å finne feil som kan føre til fratredelse hos gamle kunder enn for nye. Det kan også tenkes at kundene revisor har hatt i flere år har færre vesentlige feil som resulterer i mindre grunnlag for fratredelse. Det er imidlertid ikke nok data og informasjon til å trekke slutninger om dette.

Enkelte revisorer har i intervjuene trukket frem revisors uavhengighet. Som nevnt tidligere er revisor pliktig til å opptre objektivt i sitt arbeid og det er derfor viktig at revisor ikke lar sin vurdering bli påvirket av kunden slik at det oppstår en såkalt «opinion shopping». Da vil ikke regnskapsinformasjonen være pålitelig slik at flere interessenter kan ta avgjørelser basert på feilinformasjon. Som nevnt tidligere i teorikapittelet om opinion shopping kan det tenkes at kunden kan påvirke revisor over tid til å være mer medgjørlig i sin vurdering. Dersom revisorer opplever det som vanskeligere å fratre fra kunder de har hatt over lengre tid kan det samtidig stilles spørsmål om man klarer å opprettholde objektiviteten på

revisjonsoppdraget. Hos selskaper av allmenn interesse kan firmarotasjon være med på å hindre et for tett bånd til revisjonskunden. Flere av revisorene nevner uavhengighetsreglene og at det ikke skal ha noe å si om kunden er ny eller gammel, fordi feil hos revisjonskunden må likevel rettes opp i. Når det først skjer feil i regnskapsinformasjonen som revisor ikke kan se bort ifra tyder undersøkelsen på at det oppleves som vanskeligere og mer ubehagelig for revisor å fratre hos kunder de har hatt i lang tid.

Representanten fra revisorforeningen nevner også i likhet med intervjuobjektene at sosiale relasjoner man danner med kunden kan gi en usikkerhet med tanke på fratredelse. Videre forklares det at usikkerheten ofte kommer opp i forbindelse med en uavhengighetsvurdering. Det forklares også at uavhengighetsproblemet ofte er et problem som går igjen på kontrollene revisorforeningen utfører, men av alle ting som påpekes er uavhengighet en liten del. Representanten sier at det ikke er så vanskelig å forstå at revisorer opplever at det er vanskeligere å fratre når man har et forhold til kunden. Likevel må revisor opptre profesjonelt og gjøre det som er nødvendig. Finanstilsynet forklarer imidlertid at lovgiver har en oppfatning av at det kan være vanskeligere å fratre fra kunder en har hatt i lang tid, derfor er det innført pliktig firmarotasjon og partnerrotasjon for selskaper av allmenn interesse. Dette for å sørge for at det ikke blir for nært forhold mellom revisor og ledelse, og for at revisor ikke skal synes at det er vanskelig å fratre fordi man kjenner kunden godt. Revisorer har også en tendens til å bruke argumenter i retrospekt som «han oppførte seg jo så godt» og «han har alltid gjort alt riktig tidligere» for at de fortsatte revisjonsoppdraget. Slik at det å bevise nære relasjoner i en kontroll er vanskelig med mindre det er noe objektivt som at man er en nærstående. Revisorforeningen og finanstilsynets kommentarer samsvarer med de observasjonene gjort i intervjuene. Da at nære forhold mellom revisor og ledelse kan føre til at revisor opplever det som vanskelig å fratre fra kunder de har hatt i lang tid. Undersøkelsen tar ikke for seg om de lar være å fratre på grunn av nære relasjoner til kunden, men tar for seg revisors opplevelse av en slik situasjon.

5.4 Tolkning av lover og regelverk

[Har revisor misforstått eller feiltolket lover og regler som tilsier at man skal fratre?](#)

Det var interessant å se på om det var vanskeligheter for revisorer å tolke revisorlovens §7-1 som omhandler revisors fratredelse, for å se om dette kunne være en mulig årsak til at revisorer fratrer på feil tidspunkt. Først ble intervjuobjektene stilt et åpent og generelt spørsmål om de syntes lovteksten var klar og tydelig eller preget av subjektive vurderinger. Vi gikk også inn på hvert ledd i loven, for å se

om det var noe uklarheter i deler av loven. Det ble også stilt spørsmål om hva som var å anse som særlige grunner, som en rett til å fratse i lovens andre ledd. Finanstilsynet og Revisorforening fikk spørsmål om hva de oppfattet som problematisk med tanke på §7-1 i revisorloven og hva deres oppfatning av særlige grunner var.

Samtlige av revisorene som ble intervjuet sier at de syntes at §7-1 er lett å forstå og ikke uklar på noen måte. Revisor M1 poengterer at det aldri vil være mulig å oppnå en helt firkantet lovgivning, men at det er derfor man har praksis og retningslinjer man innretter seg etter. Videre forteller han at han tror det er nokså lik tolkning av lovteksten, men at menneskelige hensyn gjør at noen er mer fleksible enn andre. Alle revisorene bortsett fra L3 OG L4 påpeker også at man må ta skjønnsmessige vurderinger, da det er flere uttrykk i loven som ikke er fastsatt. Det som trekker frem som usikre ledd i paragrafen er blant annet uttrykket «vesentlige brudd» og «nødvendige tiltak».

Finanstilsynet forteller at de opplever mange feil med tanke på fratredelse. Representanten mener selv at det underliggende problemet er at revisor glemmer at han skal være samfunnets tillitsperson. Han mener det finnes tilfeller hvor revisor har oppdaget og meldt fra om vesentlig brudd på lover eller forskrifter og dermed tenker at han har gjort sin plikt, men at dette ikke er tilstrekkelig så lenge useriøse virksomheter får fortsette med lovbruddet sitt. Det er nemlig i slike tilfeller at andre interessenter kan bli påvirket. Det kan medføre at skatteetaten ikke får pengene sine, at kreditorene gir ut lån de egentlig ikke gitt eller at det gir andre følger. Representanten for Finanstilsynet tror dette hadde vært et mye mindre problem dersom revisor i større grad tenkte på allmennheten når de foretok beslutninger og planla sine handlinger, særlig i forbindelse med fratredelse.

Revisorforeningen sier også at de får spørsmål vedrørende fratredelse, og også om tolkning av lovverket, i spørretjenester de tilbyr til sine medlemmer. Representanten fra Revisorforeningen poengterer at det ikke er en dagligdags oppgave for revisor å vurdere en eventuell fratredelse, og det gjør at det kan være vanskelig. I tillegg forteller han at de får andre spørsmål som omfatter spørsmål om hvitvasking, mistanke om misligheter eller lignende, og at i de tilfellene burde man vurdere fratreden, selv om revisor selv ikke har tenkt den tanken i utgangspunktet. Revisorforeningen forteller videre at det virker som det er et skille på §7-1, som omhandler fratredelse. Han sier at dersom man først har besluttet å fratse, så har det kanskje ikke så mye å si om det er grunnlag i det ene eller det andre, om det er plikt eller rett. Skillet har først betydning i ettertid, dersom man skal se på om revisor har gjort det han burde.

I så fall vil man se på om man har fratrudd selv om man ikke hadde rett, eller om man ikke har fratrudd i tilfeller hvor man hadde plikt til å gjøre det.

En del av andre ledd i loven om fratredelse som er uttrykt i §7-1 gir revisor rett til å fratre i tilfeller hvor det foreligger andre «særlige grunner». Som tidligere gjennomgått er det først i forarbeidene til revisorloven fra 1999 forklart hva som er bakgrunnen for begrepet særlige grunner, som først og fremst er tiltenkt tilfeller hvor det oppstår mistillit mellom revisor og den revisjonspliktige. Siden det ikke er definert i lov eller forskrift ønsket vi å undersøke hva slags forståelse revisorer har for uttrykkets betydning, hva det blir brukt til i praksis og om det er i samsvar med forarbeidene til loven.

Intervjuobjektene fikk derfor spørsmål om hva de la i begrepet særlige grunner. Vi fikk en forståelse av at det fantes flere ulike fortolkninger av uttrykket og mange av respondentene ga uttrykk for at de var svært usikre på hva det egentlig betydde. De fleste hadde en formening om hva det kunne bety og kom med forklaring til uttrykket. Revisor L2, L3, M1, M3, M4, S1, S4 og S5 oppga manglende tillitsforhold til kunden som en begrunnelse for fratredelse som går inn under særlige grunner. Revisor L2 og M1 mente også at uenigheter mellom kunde og revisor kunne være en begrunnelse. Revisor S5 sier at man har en rett til å fratre, dersom kunden har en manglende betalingsvilje. Revisor M3 bruker uttrykket «sekkepost» om særlige grunner, og forklarer at uttrykket brukes i tilfeller hvor man ikke kan knagge fratredelse på noe annet grunnlag. Selv har han aldri fratrudd på dette grunnlaget. I tillegg var det hele fem av tretten respondenter som gav en umiddelbar respons som uttrykte at de ikke visste eller forstod betydningen. Revisor L1 svarte: «*det lurte jeg også på når jeg leste det i sted*». Revisor L4 svarer: «Ja, si det». Både Revisor M2, S3 og S4 uttrykker at de ikke har tenkt noe særlig på dette uttrykket og heller ikke dannet seg noe mening om betydningen.

For å få begrepet «særlige grunner» klargjort, spurte vi både Finanstilsynet og Revisorforening om betydningen. Det kommer frem at de ikke har et helt identisk syn på begrepet, og det virker som om det ikke ligger til grunn én god og korrekt beskrivelse. Finanstilsynet forteller først at det er en slags reserve og at det er vanskelig å tenke seg til årsaker eller grunner som ikke kan dekkes av første og andre ledd i loven. Selv har ikke Finanstilsynet brukt dette begrepet i sin tilsynsvirksomhet. Etter litt betenking forteller Finanstilsynet om et eksempel som kan være relevant. I dette eksempelet har kunden oppfylt alle lovkrav og regnskapsførselen er fin, men det dukker opp en situasjon hvor kunden får en ny daglig leder. Dersom dette er en person du ikke ønsker å assosieres med, dersom du har en fortid med vedkommende eller at du ikke stoler på integriteten, så kan dette falle inn under begrepet særlig grunn.

I spørsmålet på om tillitt kan være en særlig grunn, er svaret ja. «Hvis du har blitt lurt, skal du trekke deg. Det kan være en særlig grunn».

På spørsmål om særlige grunner trekker Revisorforeningen inn konflikter, gjerne i kombinasjon med økonomiske problemer hos kunden, som en problemstilling som dukker opp hos revisorer. Revisorene lurte på om de har muligheten til å fratse og om grunnen er god nok. Om det er godt nok grunnlag for fratredelse vil avhenge av hvert konkrete tilfelle. Manglende tillit for eksempel er en diffus grunn, da revisors vurdering av om tillitt er til stede eller ikke har mye å si. Det kan være tilfeller hvor revisor har oppkonstruert manglende tillitt. Utenom dette sier representanten fra Revisorforeningen at han ikke der og da kommer på andre anledninger som kan falle under særlige grunner.

Helhetsinntrykket er at det ikke er noe som tyder på at det er vanskelig for revisorer å forstå lovverk som omhandler revisors fratredelse. Både plikten og retten til å fratse er tydelig og klar i lovteksten, og ingen av revisorene vi har intervjuet sier de syntes det er vanskelig å forstå dette. Dog er det flere subjektive vurderinger som må til, og flere betraktninger må legges til grunn. Så på tross av et tydelig lovverk, er det ingen enkel oppgave for revisor å beslutte hvilke forhold som legger til grunn når man kan benytte seg av §7-1 i revisorloven. Særlige grunner i andre ledd fremstår også som uklare, og blant respondentene er det flere som uttrykker usikkerhet da de blir spurt hva særlige grunner egentlig er. I tillegg virker det som om Finanstilsynet og Revisorforeningen med tilsynsmyndighet har en formening om hva særlige årsaker kan og bør være, men at ingen av dem har definert eksplisitt hva som menes med uttrykket. Dette kan skape unødvendig forvirring og burde kanskje vært oppklart i forskriftene til loven. Hvis ikke står man i fare for at denne kan utnyttes eller benyttes i sammenhenger det ikke er tiltenkt. Imidlertid skal alltid begrunnelse for fratredelse være spesifikk og skriftlig dokumentert. Til tross for at man benytter en særlig grunn som fratredelsårsak, skal også den begrunnes. Dersom ny revisor tar på seg et oppdrag hvor tidligere revisor har fratrudd på grunnlag av særlige årsaker, plikter tidligere revisor til å informere om begrunnelse for fratreden og man må kunne utdypes de særskilte grunnene ved behov. Man vil dermed ikke ha anledning til å benytte «særlige grunner» grenseløst.

5.5 Forskjell i praksis i revisjonsselskaper av ulik størrelse

Er det ulik praksis mellom selskaper av ulik størrelse når det kommer til fratredelse?

I undersøkelsen ønsket vi å se nærmere på om ulike revisjonsselskaper behandlet fratredelse forskjellig. I den forbindelse ble revisorene spurt om de opplever praksisforskjeller blant ulike revisjonsselskaper samt stilt flere spørsmål rundt deres erfaring av fratredelse.

5.5.1 Antall fratredelser

Hyppigheten av fratredelse kan potensielt være med på å vurdere om det finnes praksisforskjeller mellom ulike revisjonsselskaper. I intervjuprosessen stilte vi intervjuobjektene spørsmål om hvor mange fratredelser de anslagsvis hadde i løpet av et år. Disse tallene varierte fra få eller ingen, og opptil 10 ganger i året. Svarene indikerte ingen likheter eller forskjeller mellom store-, mellomstore- eller små revisjonsselskaper. Det var altså ingen markante forskjeller i antall fratredelser mellom ulike revisjonsselskaper av ulik størrelse. Det er derimot vanskelig å sammenligne tall da revisorene selv ikke visste helt hvor mange fratredelser de hadde, og kan variere fra år til år. Som nevnt i teorikapittelet viser forskning fra Bockus & Gigler (1998) at antall revisorfratredelser økes ved høyt juridisk ansvar, noe som taler for at store revisjonsselskaper burde ha flere fratredelser enn små. På bakgrunn av dataene som er funnet i masteroppgaven kan man ikke si noe om forskjeller i antall fratredelser mellom ulike selskaper.

5.5.2 Regler internt

Det er interessant å se på om revisjonsselskapene har interne regler for hvordan man skal behandle eventuelle fratredelser. Derfor ble intervjuobjektene spurt om de hadde egne interne rutiner innad i revisjonsselskapet, og om hvor de fikk veiledning eller hjelp når det kom til faglig vanskelige spørsmål.

Etter samtale med intervjuobjektene ser man et tydelig skille mellom revisjonsselskaper av ulik størrelse. Store revisjonsselskaper har fagavdelinger internt som revisorene kontakter når det foreligger vanskelige problemstillinger, slik som vurderingen av en eventuell fratredelse. Revisor S5 forklarer at siden de som stort selskap har alle retningslinjer internt, så har de i liten grad direkte kontakt med revisorforeningen. Revisor S2 nevner også at det gjøres en fortsettelsesvurdering av hele porteføljen hvert år hos dem. Videre forklarer samme revisor at kunder som har forhøyet risiko skal ha en ekstra gjennomgang, for eksempel hos selskaper som har fortsatt drift problemer. Da finnes det en intern regel

på huset om at man skal konsultere med en annen partner og dokumentere dette ved å fylle ut et skjema som begge signerer. Revisor S1, som også arbeider i en av de fem store, forklarer at de har en policy om at det alltid skal være flere øyne som skal se over arbeidet. Når det kommer til interne regler i forhold til fratredelse hos de store revisjonsselskapene, så sier både revisor S3 og S4 at de har en intern policy om at en feil hos revisjonskunden skal ikke skje en tredje gang. Revisor S3 forklarer også at de store revisjonsselskapene samarbeider, slik at de vet veldig godt hvilken holdning de andre store revisjonsselskapene har.

Svarene er mer avvikende når det kommer til mellomstore revisjonsselskap. Revisor M3 forklarer blant annet at de har en fagavdeling som er organisert slik som de største revisjonsselskapene. Selv om de har en intern fagavdeling presiserer revisoren at de også har god kontakt med revisorforeningen i fagmiljøet. På den andre siden sier revisor M4 at deres fagavdeling ligger hos revisorforeningen. Denne revisoren tror at de litt større selskapene har klarere rutiner for hvordan man skal forholde seg i ulike situasjoner slik som fratredelse, og tror at de mindre revisjonsselskapene på godt og på vondt står mer på egne ben. Revisor M2 forteller at de vurderer risikoen til alle kundene deres baser på kriterier. De kategoriserer kundene i fire ulike grupper, hvor gruppen «rød» er dårlige kunder man ønsker å bli kvitt. Kunder som havner i den kategorien fratrer man fra, fordi det alltid er noe galt man kan henge det på. Ifølge revisor M3 forholder de seg til lovgivning da selskapet deres ikke har interne regler. Videre forklarer revisoren at de har et tankesett om at dersom det er høyst sannsynlig at kunden får samme kommentar eller kritikk i kommende revisjonsberetning så vurderes fratreden. Revisor M1 har interne regler i selskaper som er tilnærmet flere av de store revisjonsselskapene. Den interne regelen sier at man ikke skal revidere et tredje år, og regelen finnes fordi det kan være vanskelig å vurdere når man skal fratre.

Det ser ut til at et lite revisjonsselskap har en tendens til å lene seg mot kollegaer når det kommer til faglige problemstillinger. Revisor L3 forklarer til og med at han brukte et stort revisjonsselskap til å konsultere seg om vanskelige spørsmål. Uheldigvis forteller han at det store revisjonsselskapet fisket etter kunden. Revisor L1, L2 og L4 sier at de tar opp faglige spørsmål med kollegaer og diskuterer slikt som fratredelse internt i selskapet. Dersom de ikke finner ut av det internt går de videre til revisorforeningen for svar. Revisor L4 nevner også at revisorforeningen fungerer som en «second opinion» på revisjonsoppdraget. Ut ifra små selskapers forklaringer ser det ut til at det er de mindre revisjonsselskapene som benytter seg mest av spørretjenesten til revisorforeningen. Hvorvidt de i

fagavdelingen til de store revisjonsselskapene konsulterer revisorforeningen er mer usikkert.

Revisorforeningen bekrefter i et intervju at det som oftest er de mindre selskapene som benytter seg av spørretjenesten til revisorforeningen. Dette fordi de aller største selskapene har egne fagtjenester internt, men presiserer at det hender at revisorer fra større selskaper også tar kontakt.

5.5.3 Hvem har tatt på seg revisjonsoppdraget etter at revisor har fratrudd?

Intervjuobjektene fikk spørsmål om hvem som tar på seg revisjonsoppdraget etter at de selv har fratrudd. Bakgrunnen for dette var å undersøke om det fantes forskjeller mellom revisjonsselskap når det kom til for eksempel akseptvurdering av oppdrag. I dette tilfellet er det ønskelig å se på forskjeller mellom store, mellomstore og små revisjonsselskap.

I intervjuprosessen nevnte flere av de store revisjonsselskapene at de hadde en opplevelse av at det som regel var de mindre revisjonsselskapene som tok oppdragene hvor de selv hadde fratrudd. Både revisor S1, S2, S3 og S4 nevner direkte at det stort sett er små, lokale selskap som har hatt en tendens til å ta på seg slike oppdrag. Revisor S4 sier at det er mye god revisjon som gjøres blant de små revisjonsselskapene, men at det ikke er noen tvil om at slike selskap på godt og på vondt er mer fleksible. På den andre siden sier revisor S2 at han oppfatter rutineene som gode hos små revisorer, de følger revisorloven og kontakter tidligere revisor for å få begrunnelse for fratredelse. Det vil derfor være opp til revisoren selv å ta den vurderingen om de ønsker å ta på seg oppdraget. Revisor S5 sier at det er helt åpenbart at noen revisorer er slakkere enn andre, og har den oppfatningen av at det er enklere å være hos enkelte andre enn hos dem. Imidlertid sier ikke revisor S5 noe om hvilken type revisjonsselskap som tar over oppdrag hvor de har fratrudd. Revisor S3 kommenterer også at selskaper som er litt «shady» ikke kommer til dem, men går typisk til litt mindre selskaper. Fire av fem revisorer fra store revisjonsselskap opplever at små revisjonsselskap plukker opp oppdrag fra kunder de har fratrudd fra. Det var kun en revisor fra de store selskapene som ikke hadde denne erfaringen eller nevnte dette. Det er interessant at små selskaper tilsynelatende tar over oppdrag fra de største revisjonsselskapene. Det kan være relevant å studere videre om det finnes en reell tendens til dette og om det kan ha noe med selve akseptvurderingen blant revisjonsselskaper å gjøre eller om det finnes andre årsaker. Revisor S4 sier også at han opplever enkelte små revisjonsselskap som mer fleksible enn de selv. Det stilles da spørsmål om dette har noe med revisors holdninger til mindre revisjonsselskap å gjøre, eller om det ligger noe i dette utsagnet. Samtidig kan det også stilles spørsmål om hva som menes

med fleksible. Vil det være noen revisorer som er mer medgjørlige i selve akseptvurderingen, andre steder i revisjonsprosessen eller på andre måter? Ut fra uttalelsene virker det som om noen revisorer fra de store selskapene har erfart at små selskaper tar over oppdrag de kanskje ikke burde, eller som de kanskje burde ha settet strengere krav til.

Noen av de intervjuedes oppfatninger hos de mellomstore revisjonsselskapene er noenlunde sammenfallende med de store selskapene. Revisor M2 sier at det er veldig sjeldent at de store selskapene tar over slike oppdrag og kan ikke huske at det har skjedd noen gang. Han ble ganske engasjert da temaet ble tatt opp, fordi han hadde stadig vekk opplevd at selskaper som ikke burde få en ny revisor likevel får det. Revisoren har også frarådet ny revisor å ta på seg oppdraget, men revisoren tar likevel på seg oppdraget. Revisor M4 sier også at det helst er små selskaper som tar over oppdrag, og opplever det som ødeleggende for profesjonen dersom kunden ikke burde fått en ny revisor. På den andre siden sier revisor M3 at han har sett både store og små selskaper ta over oppdrag hvor han selv har fratrådt. Revisor M1 tror også at det like gjerne kan være et stort selskap som et lite, men opplever at det er flere kontorer i Oslo og på Østlandet som er mer villig til å ta på seg oppdrag enn de i distriktene. Årsaken til dette tror M1 kan skyldes større kamp om kunder i Oslo, og at markedet ikke er like gjennomsiktig som ut i distriktene. Likevel sier revisor M1 at det er opp til revisor selv å vurdere om de ønsker å påta seg oppdraget, men noen tar akseptvurdering mer alvorlig enn andre. Videre uttaler han at det ikke alltid er riktig å si nei til et revisjonsoppdrag. Samtidig tror M1 at nystartede selskap kanskje har en tendens til å ta større sjanser i oppstartfasen. Revisorene kan da bestemme seg for å heller bruke mer tid på nye oppdrag og ikke ha samme inntjeningen i starten. Halvparten av revisorene i mellomstore revisjonsselskap mener at små revisjonsselskap har en tendens til å ta over kunder hvor de selv har fratrådt. Den andre halvparten tror ikke det finnes noen forskjell på hvilken type selskap det er snakk om. Det som kan være verdt å merke seg er revisor M2 sin uttalelse om at små selskap tar på seg revisjonsoppdrag hvor kunden muligens burde stått uten revisor. Er dette en holdning rettet mot små revisjonsselskap eller ligger det noe i denne uttalelsen? Likevel er flere revisorer både i store og mellomstore revisjonsselskaper som nevner akkurat denne problemstillingen. Det finnes derimot for lite datagrunnlag for å trekke en slik slutning.

Når det kommer til erfaringer blant revisorene i de små revisjonsselskapene ser det ut til at enkelte av dem, men ikke alle, sier at små revisjonsselskap tar på seg oppdrag hvor de selv har fratrådt. Likevel opplever noen revisorer at de ikke erfarer et mønster på dette området. Revisor L2 forteller at det både

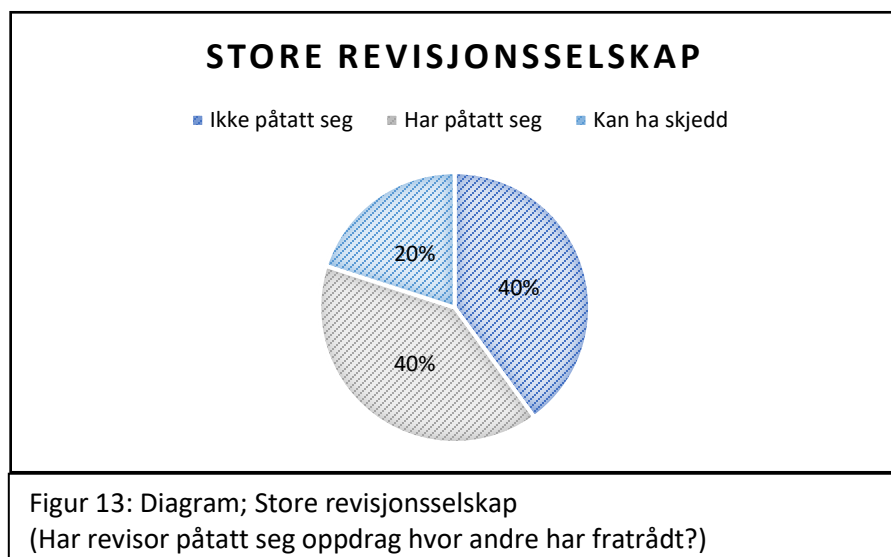
er små og store revisjonsselskaper som tar over oppdrag hvor de har fratruddt, men at det som regel er de mindre selskapene. Videre poengterer revisoren at det muligens kan ses i sammenheng med at små selskaper kanskje har en tendens til å velge mindre revisorer og revisjonsselskap og motsatt for store selskaper. Revisor L4 har det samme inntrykket som L2 og sier at overtakende revisjonsselskap ofte er av noenlunde samme størrelse som deres eget revisjonsselskap. Uttalelsen kan forstås som at små revisjonsselskap ofte tar på seg oppdrag hvor små revisjonsselskap har fratruddt, og store revisjonsselskap tar over etter andre store. Likevel ble ikke dette konkretisert av revisoren. Videre opplever revisor L4 at det sjeldent er store selskap tar over oppdrag hvor de selv har fratruddt. Revisor L3 sier imidlertid at han sjeldent har fratruddt fordi problemene som var hos den revisjonspliktige ble ryddet opp i. Samme revisor sier også at det har hendt at et stort revisjonsselskap har tatt på seg oppdraget etter en fratredelse, men sier ikke noe om et spesifikt mønster av størrelsen på det overtakende revisjonsselskapet. Revisor L1 sier også at han ikke har opplevd et bestemt mønster i hvem som tar på seg oppdragene hvor de har fratruddt, og sier at alle revisjonsselskap som regel er sultne på nye oppdrag. I likhet med revisor L2 og L4 tenker også denne revisoren at små selskaper har en større tendens til å velge mindre revisjonsselskap. Videre tror L1 at dette kan ha noe med prising å gjøre, og at det kan tenkes at kunden tror at tjenesten er rimeligere hos et lite revisjonsselskap enn hos et av de store. L1 sier likevel at han ikke opplever et mønster på hvilke revisjonsselskap som tar over oppdraget.

Et moment som blir nevnt av enkelte små revisorer er at mindre selskaper har en tendens til å velge mindre revisjonsselskap og motsatt. Likevel er det interessant at det ikke nevnes av store og mellomstore selskaper, at selskap som er av tilsvarende størrelse som dem selv, tar i større grad over oppdrag hvor de selv fratrer. Spørsmålet er da om det statistisk sett har seg slik at små revisorer har det lettere for å ta over oppdrag hvor andre revisorer har fratruddt, og om kan være forskjellig mellom revisjonsselskap av ulik størrelse. I denne avhandlingen har vi ikke nok data til å trekke en slik slutning. Likevel viser blant annet tidligere forskning fra Raghunandan & Rama (1999) at det er mindre sannsynlighet for at et av de store revisjonsselskapene tar på seg oppdrag hvor en annen revisor har fratruddt. Dersom det har seg slik at små revisjonsselskap har større tendens til å ta over oppdrag slik som annen forskning viser, er det verdt å stille spørsmål om hvorfor det kan ha seg slik, og om det kan ha en sammenheng med for eksempel risikovurdering, selskapers rutiner, opplæring og sjekklistene. Dersom det ikke har seg slik at små revisorer lettere tar over oppdrag kan det muligens stilles spørsmål til store og mellomstore revisjonsselskapers holdninger overfor mindre revisjonsselskap.

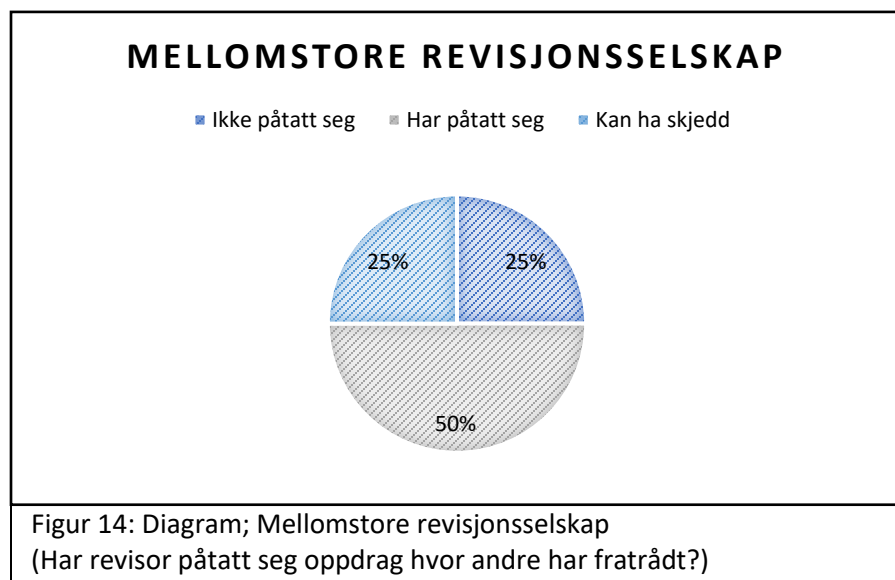
5.5.4 Har revisorene selv tatt på seg oppdrag hvor andre har fratrudd?

Det ble også stilt spørsmål om revisorene selv har tatt på seg revisjonsoppdrag hvor en annen revisor har fratrudd. Spørsmålet ble hovedsakelig stilt for å vurdere holdningene revisorene har til å påta seg et slikt oppdrag. I denne sammenheng er det ønskelig å se om holdninger og profesjonell skepsis er ulike hos revisjonsselskap av ulike størrelse.

Blant de store revisjonsselskapene sier revisor S1 og S5 at de ikke har tatt på seg oppdrag hvor en annen har fratrudd. Revisor S5 opplyser om at de velger kundene sine med omhu, da en tidligere fratredelse gir et stort rødt stort flagg hos dem. Det tydeliggjøres at det likevel skal være mulig å ta på seg et slikt oppdrag, men at det burde vurderes grundig. Revisor S2 tror heller ikke at han har tatt på seg slike oppdrag i veldig stor grad, men åpner opp for at det kan ha skjedd. I tilfellet understreker han at kunden ryddet opp slik at alt gikk greit. På den andre siden forklarer revisor S4 at det selvfølgelig har skjedd, men at man automatisk blir veldig skeptisk med en gang siden man kan spekulere om de samme feilene kommer igjen. Revisor S3 sier også at han har tatt oppdrag hvor en annen revisor har ønsket å fratrudd, men da i dialog med intern fagavdeling og den fratruddende revisoren. Ett tilfelle var et selskap hvor ledelsen ikke hadde etterlevd regelverket om fri egenkapital og aksjonærlån. I dette tilfellet ble ikke de lovede endringene i selskapet etterfulgt slik at de valgte å si opp selskapet, og det endte med at en ny lokal revisor tok på seg oppdraget til tross for dette. Erfaringen S3 satt igjen med er at dersom kunden ikke etterlever lover og regler når de har likviditetsmessig mulighet til det, burde man være skeptisk til om det faktisk foreligger forhold som rettfærdiggjør at man gir dem en ny sjans når sittende revisor enten ønsker eller må ut.

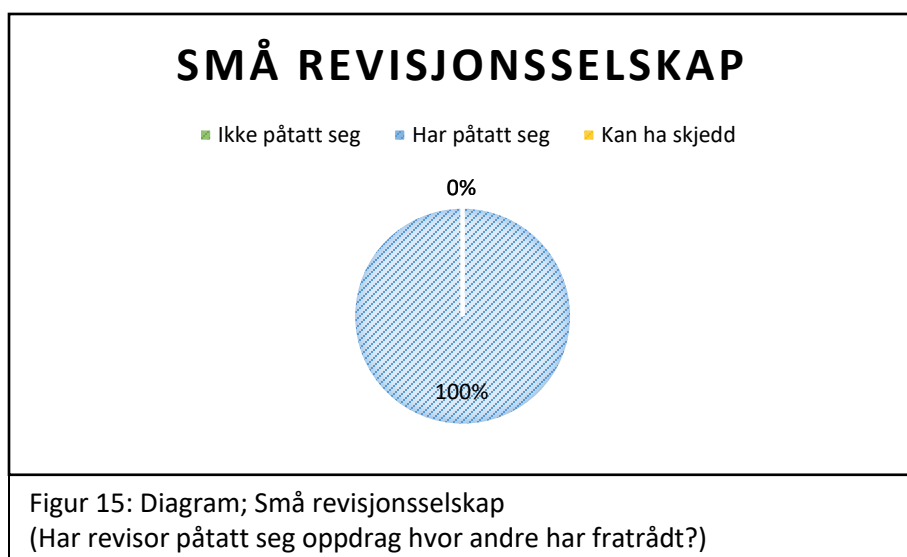

I figuren over ser man svar prosentvis fra intervjuobjektene i de store revisjonsselskapene. Diagrammet viser at 40% av revisorene har påtatt seg et oppdrag hvor en annen revisor har fratruddt, at 40% av revisorene ikke har det, og at 20% uttaler seg om at det muligens kan ha skjedd. Hos mellomstore revisjonsselskap finner man revisorer som både har tatt imot slike oppdrag og de som har takket nei. Revisor M3 beretter at han ikke har tatt på seg oppdrag fra kunder som har hatt en revisor som har fratruddt. Revisor M2 har på den annen side tatt imot slike kunder. Han opplyser om at de i noen tilfeller har hatt problemer med at kunden ikke har rettet opp det som var lovet. Han meddeler; «Da ødelegger vi litt for revisjonsbransjen, for kunden skal jo egentlig ikke få seg ny revisor før han faktisk har fått rettet opp i disse tingene». Tidligere tok de litt lett på å ta imot et nytt oppdrag og det å følge opp feil hos kunden, men det klargjøres at de har blitt flinkere med tiden. Revisor M4 er usikker på om han har tatt imot en kunde hvor tidligere revisor har fratruddt, men han har tatt imot kunder hvor tidligere revisor har bedt kunden om å finne en ny revisor. Revisor M1 sier at han har nok påtatt seg oppdrag hvor en annen revisor har fratruddt, men at det er mange år siden. Likevel tok han på seg oppdraget med forutsetningen at forhold som tidligere revisorer har påpekt ble ordnet opp i.

I diagrammet ovenfor ser man at 50% av revisorene i de mellomstore revisjonsselskaper har påtatt seg oppdrag hvor andre har fratruddt, mens 25% ikke har påtatt seg et slikt oppdrag. De resterende 25% sier at det muligens kan ha skjedd. Blant revisjonsselskaper av liten størrelse sier samtlige revisorer at de har påtatt seg oppdrag hvor andre revisorer har fratruddt. Revisor L1, L2 L3 og L4 sa direkte at de har tatt

imot slike kunder. Revisor L2 sier at det «noen ganger går greit», som for eksempel ved at kunden fikser manglende skattetrekkkonto før man påtar seg oppdraget. Han har også opplevd at det har vært større feil i regnskapet som kunden ikke har rettet opp, slik at det ble et kort klientforhold. Videre forklarer han at vurderingen om man påtar seg oppdraget er avhengig av hvordan man oppfatter kunden. Hvis man får et inntrykk av at kundene er seriøse så kan man gi dem en sjanse. På den andre siden forklarer han at et selskap som har hatt mange fratredelser ikke er foretrukket. Revisor L4 svarer følgende; «Ja, det har jeg gjort noen ganger. I noen tilfeller har feilene kommet tilbake, i andre tilfeller har det gått bra.» Revisor L3 sier at han har tatt på seg oppdrag hvor andre revisorer har fratrudd, fordi han ser en mulighet til å hjelpe kunden med å rette opp i forholdene sine. Videre forklarer han at påtatte kunder kontrolleres jevnlig, slik at fratredelse alltid er noe man kan vurdere på senere tidspunkt.

I figuren over ser man at hele 100% av intervjuobjektene i små revisjonsselskap har tatt på seg et oppdrag hvor en annen revisor har fratrudd. Sammenlignet med store og mellomstore revisjonsselskap som er henholdsvis 40% og 50%, ser man en forskjell på de forskjellige grupperingene. Imidlertid har vi for lite data til å trekke konklusjoner på dette området siden man har for liten utvalgsstørrelse til at dette kan være overførbar data. På bakgrunn av data fra denne undersøkelsen kan det likevel stilles spørsmål om de litt større selskapene er mer kritiske til kunder som har hatt en fratredende revisor, og derfor i mindre grad tar på seg disse oppdragene. Samtidig kan det spekuleres i hvorfor det ser ut til at små selskaper har det lettere for å ta imot slike revisjonsoppdrag. Kan det ha seg slik at useriøse selskaper skyves over til de små selskapene i stedet for å bli hos de store?

5.5.5 Opplever revisorer ulik praksis mellom revisjonsselskap av ulik størrelse?

Intervjuobjektene fikk et direkte spørsmål om de opplever ulik praksis mellom revisjonsselskap når det kommer til fratredelse. Her fikk de muligheten til å snakke helt fritt om deres tanker innenfor temaet.

I første omgang tar vi for oss svar fra revisorer fra de fem store revisjonsselskapene. Revisor S1 tror at ulik praksis handler mer om at yrket er i utvikling da finanstilsynets har større fokus på dette området nå enn tidligere. Han tror også at revisorer som har holdt på i mange år har en større tendens til å være «snille med kunden» til å få ting på plass. Dette temaet kan være aktuelt for videre forskning. På den annen side kan nevnte tendens ses i sammenheng med revisors forhold til kunder en har hatt i lang tid. Revisorer som har holdt på i mange år kan tenkes at har lojale kunder som ønsker å fortsette kundeforholdet hos samme revisor så langt det lar seg gjøre. Spørsmålet blir igjen om disse revisorene er «snillere med kunden» for å få ting på plass.

Et av tilleggsspørsmålene vi stilte intervjuobjektene var om de opplevde at terskelen for å fratru var forskjellig for selskaper av ulik størrelse. Revisor S2 svarer; «Både ja og nei, store selskaper har jo en mye større portefølje». Videre poengterer revisoren at mindre revisjonsselskaper kanskje er mer avhengige av enkelte kunder og grupperinger. Da fordi små selskaper muligens har en gruppering som er stor og viktig, gjerne 20-30% av omsetningen, mens kunder i større selskaper utgjør knapt 1-2% av omsetningen. Derfor kan det være mer problematisk å si ifra seg kunden, og det kan være lettere få et uavhengighetsproblem. På den annen side igjen forklarer han at store revisjonsselskaper har mer prestisjefylte kunder som man gjerne er mer forsiktig med å si ifra seg av andre grunner. Denne siden trenger ikke de små revisjonsselskapene å tenke på i like stor grad. Revisor S5 sier imidlertid at spørsmålet er vanskelig å svare på, men beretter også at det kan tenkes at de små selskapene er mer avhengig av kundene sine.

Revisor S3 mener at det er forskjell i terskelen for å fratru, dette fordi han opplever at det er samme type selskaper som tar på seg oppdrag som kanskje ikke burde ha en ny revisor. Han nevnte et eksempel hvor kunden ønsket å bytte over fra et lite revisjonsselskaper til de som er store, men på grunn av harde krav fra dem gikk de tilbake til gammel revisor fra et lite selskaper. Den revisoren ignorerte feilene, og revisor S3 sier at «det er ingen som merker eller ser det siden man ikke har noe regnskaps-politi.» Revisoren var tydelig irritert da han forklarte om disse erfaringene. Videre sier han at de litt større selskaper har strengere intern kontroll og regelverk enn de revisorene som selv bestemmer hvilket

nivå de skal legge seg på. Revisor S4 har en opplevelse av at de mindre revisjonsselskapene sitter lenger på kundene sine. Revisoren uttaler også at han ikke husker å ha blitt kontaktet av de store selskapene etter en fratredelse, og at det alltid har vært de små lokale selskapene som har tatt på seg oppdraget etter han har fratrudd. Likevel poengterer han at det nødvendigvis ikke er galt da det kan hende at de har mulighet til å hjelpe kunden videre. Samtidig sier revisor S4 at mindre revisorer ikke har blikket på seg fra en intern avdeling som sier at «dette oppdraget vil vi ikke ha».

I gruppen mellomstore revisjonsselskap gir intervjuobjektene litt varierte svar. Revisor M1 tror at praksisen mellom revisjonsselskap er nokså lik. Dette fordi man får signaler fra revisorforeningen på hvordan man burde opptre. Likevel poengterer han at man må justere for menneskelige hensyn, og uttaler også at det alltid vil være noen der ute i markedet som er mer fleksible enn hva de selv er. Samtidig sier revisoren at han opplever de litt større selskapene som mer firkantet og mer bestemte på at de ikke skal påta seg oppdrag som det er problemer med. Revisor M2 har ikke inntrykk av at praksisen er veldig forskjellig, og mener at begrunnelsen for å fratre ofte er lik uavhengig av type selskap. Revisor M3 er usikker og syntes det er vanskelig å svare på, men sier at det til slutt handler om å etterleve revisorlovens krav på dette området. Revisor M4 tror derimot at de store selskapene har klarere rutiner for hvordan man skal forholde seg i ulike situasjoner, på bakgrunn av dette mener han at små selskaper står mer alene. Han tror også at man fratrer raskere hos store selskaper enn i de mindre.

Blant små revisjonsselskap er svarene relativt forskjellige. Revisor L1 forteller at reglene om fratreden har blitt skjerpet i den tiden han har holdt på som revisor. På bakgrunn av dette tror han at det ikke er de store forskjellene i praksis blant revisjonsselskapene. En forskjell han derimot nevner er at alt skal være sett av to sett med øyne hos de store selskapene, noe som er vanskeligere å få til når man driver så å si alene. Revisor L2 uttaler at når man arbeider i et lite selskap så får man personlig kontakt med kunden slik at det er lettere å legge press på kunden. Han forklarer at de muligens kan være lettere fordi store selskaper har flere medarbeidere som involveres i kommunikasjonen med kunden, mens små revisorer har direkte kontakt med kunden. Videre uttaler revisor L2 seg om at han ser at flere store selskaper sitter på kunder de ikke burde ha. Han gir et eksempel hvor en kunde ønsket å skifte revisor til dem fordi de hadde en følelse av at de store revisorene optrådte som «bankens mann». Han kontaktet derfor dette revisjonsselskapet for å innhente informasjon, men fikk beskjed om at de ikke burde ta på seg oppdraget. Han stiller spørsmål om hvorfor disse revisorene selv kunne sitte på dette oppdraget mens han ble frarådet. Så han tror at de store revisjonsselskapene er tøffere til å sitte på oppdraget og

samtidig tøffere med å fratre. Revisor L2 ser for seg at det er lettere å fratre fra små kunder med mye kluss, da disse kundene ikke betyr så mye for dem. «For oss så er en kunde en kunde», og vi har for det meste små kunder. Revisor L3 mener at de større selskapene ikke har forutsetninger for å få like god kommunikasjon med kunden. «Når man driver slik som jeg gjør, så kan man det. Klientene er veldig fornøyd når de får ha den samme kontakten år etter år». Revisor L4 vet ikke om det finnes noen forskjeller mellom ulike revisjonsselskaper.

Når revisorene fikk spørsmål om det finnes praksisforskjeller mellom ulike revisjonsselskap tar flere opp enkelte momenter slik som honorarets andel av omsetningen, typen selskap som tar på seg oppdrag hvor tidligere revisor har fratrådt og fratredelsestidspunkt. Samtidig nevner enkelte skjerpede regler og retningslinjer fra finanstilsynet og revisorforeningen. Når det kommer til honorar trekker flere revisorer, blant annet revisor S2 og S5, frem at små revisjonsselskap kanskje er mer avhengige av kundene sine. Dette fordi det kan tenkes at enkelte kunder kan ha større andel av den totale omsetningen enn hos de største revisjonsselskapene. På den annen side nevner revisor S2 at større revisjonsselskap kan ha prestisjefylte kunder som kan være vanskeligere å si ifra seg av andre grunner. På bakgrunn av dette kan det diskuteres om honorar har en betydning i vurderingen rundt fratredelse, og spesielt på fratredelsestidspunktet.

Når det kommer til typen selskap som tar på seg oppdrag hvor andre har fratrådt nevner revisor S4 at de opplever en større tendens til at små revisjonsselskap gjør dette. Samtidig sier S4 at de ikke har blitt kontaktet av de store selskapene etter de selv har fratrådt. Noen revisorer fra mindre revisjonsselskap har på sin side en opplevelse av at de store selskapene er tøffere til å sitte med oppdrag, men samtidig tøffere til å fratre. Da fordi at små kunder med mye kluss er lettere å si opp for dem da de ikke betyr så mye i forhold til for eksempel omsetning eller prestisje. Det er interessant dersom det har seg slik at små revisjonsselskap har lettere for å ta på seg oppdrag hvor andre har fratrådt, og om store selskaper er generelt tøffere til å både sitte med oppdrag og til å fratre.

Flere revisorer slik som S1, M1, M2 og L1 sier imidlertid at praksisen oppfattes som nokså lik blant ulike revisjonsselskap. Mange mener at årsaken til dette er på grunn av signaler fra både finanstilsynet og revisorforeningen om hvordan man bør opptre. Den siste tiden har det blitt lagt større vekt på temaet rundt fratredelse. Det kan derfor stilles spørsmål om det er mindre forskjeller mellom ulike revisjonsselskaper nå enn tidligere.

5.5.6 Revisorforeningen og finanstilsynets vurderinger

Revisorforeningen fikk spørsmål om de opplevde forskjeller blant ulike revisjonsselskap på resultatene av kvalitetskontrollene. Representanten fra foreningen mener at det generelt er forskjeller, og at det fra år til år kan være forskjeller. Noen år kan det være flest påpekinger blant de små som driver alene, og han sier at det finnes en risiko for å holde kvalitet blant disse selskapene. Han påpeker også at det er ting å påpeke hos de store selskapene. Representanten forklarer at revisorforeningen ikke har de aller største til kontroll siden det er finanstilsynet som tar seg av dette. I tillegg til dette kommenterer han at de fleste som bruker revisorforeningens spørretjeneste kommer fra små revisjonsselskap. Han forklarer at de store revisjonsselskapene har egne fagavdelinger, men at det hender at de tar kontakt de også.

Finanstilsynets representant har den observasjonen at det kan virke som om det er samme type revisjonsselskap som tar på seg oppdrag hvor andre har fratrudd. Han forklarer at finanstilsynet følger gjerne opp disse revisjonsselskapene, og lurer ofte på hvorfor de har påtatt seg revisjonsoppdraget. Videre sier han; «det er nesten sånn at vi kan forutsi hvor de havner neste gang». Deretter presiserer han at han snakker om de små revisjonsselskapene. De store revisjonsselskapene har mye strengere akseptregler, og må jukse i «sjekklisten» for å kunne påta seg enkelte kunder. Dersom kunden er over et visst nivå skal det aksepteres av risk-management i selskapet, og ofte velger de store selskapene å takke nei til kunden. Han sier at «det nok er vanskeligere å få de store selskapene til å revidere slike kunder enn de små». En annen forskjell representanten uttaler seg om er uavhengighet. De store selskapene som sitter med de store klientene følger eksterne og interne regler når det kommer til partnerrotasjon, slik at man ikke ble sittende hos en kunde i veldig lang tid før det var et skifte. Finanstilsynet nevner en også at dersom man økonomisk er avhengig av en kunde ser man også en annen side av et uavhengighets problem. Da tenker han på problemstillingen om at revisor ikke vil si opp en kunde fordi denne kunden har en stor andel av omsetningen. Det finnes lovgivning som sier at man ikke skal ha for stor inntekt fra en kilde.

5.6 Nytt lowerk

[Vil det nye lowerket endre fratredelsespraksisen?](#)

Under intervjuene ble alle revisorene stilt spørsmål vedrørende den nye revisorloven. De aller fleste revisorene hadde hørt om loven og fått med seg hva som var hovedtrekkene, men ikke satt seg inn i alle

detaljene. Det som var aktuelt for oss var å finne ut av om det endringene i lovverket vil medføre en endring i praksis hos revisor med tanke på fratredelse. Revisorene ble derfor forklart under intervjuet i hovedtrekk hva de aktuelle endringene var med tanke på god revisjonsskikk, profesjonell skepsis og uavhengighet. Deretter fikk de spørsmål om hva slags endringer de så for seg at kom til å følge av dette.

5.6.1 God revisjonsskikk og profesjonell skepsis

I revisorloven som er gjeldende per i dag henvises det til god revisjonsskikk, men det er ikke videre forklart hva som menes med uttrykket. Hva som er å anse som god revisjonsskikk er imidlertid godt forklart i standardene. Hovedtrekk av hva som forventes av revisor, for å følge god revisjonsskikk, vil bli presisert i den nye revisorloven, samt at revisor skal utføre revisjonen med profesjonell skepsis. Vi spurte revisorene om hva slags endringer de så for seg kom til å følge av dette. Av de intervjuede revisorene var det 69% som trodde at en presisering i loven vil ha noen praktisk betydning for fratredelse. Det som blir tatt med i lovteksten er utarbeidet fra ISA-ene og disse standardene er allerede godt innarbeidet praksis, og de fleste revisorene påpeker nettopp dette. M4 påpeker likevel at selv om det ikke er endring, kan man anse det som en heving av hva som er viktig og en hjelp til å bruke loven mer riktig.

De som mente det nye lovforslaget kunne ha en praktisk forandring, med hensyn til god revisjonsskikk, hadde ulik holdning på endringen. S5 ser for seg at det kan bli lettere å gjøre vurderinger siden man vil ha flere retningslinjer som vil tydeliggjøre hva man skal gjøre. Retningslinjene har vært der tidligere, men det kan hende at det blir enklere å bruke når de trekker frem i loven da viktigheten vil bli poengtert. L2 mener det kan være en fordel at det finnes klare regler, men poengterer også at det kan resultere i Amerikanske tilstander hvor man leter etter smutthull hvor man kan lure seg unna.

Revisor L1 mener at det vil alltid være enklere å henvise til en standard, da det vil være ulik praksis uansett. Han forklarer videre at bransjen selv har ansvar for å definere, videreutvikle og tilpasse dette. Både vanskelige forhold og tvilsspørsmål vil fortsatt være til stede, selv med presisering av hva som er å anse som god revisjonsskikk. Det er imidlertid bare de sentrale leddene som skal fastsette en ramme som skal tydeliggjøre revisors rolle. Det ble vurdert om de internasjonale standardene skulle innarbeides i forskriftene, men det ble for dyrt og krevende til å gjennomføre det i denne omgang med lovendring. Likevel er diskusjonen om hva som er best egnet av detaljregler eller prinsipper kan det være vanskelig å finne en fasit på. Meningen med lovforslaget er imidlertid ikke at god revisjonsskikk skal være fastsatt

som detaljregler, men fortsatt skal være en rettslig standard for å bevare et dynamisk innhold som til enhver tid er alminnelig kjent av utøvere av yrket. Det samme gjelder for profesjonell skepsis. I loven vil det konkret spesifiseres at revisjonen skal utøves med profesjonell skepsis, deriblant å være oppmerksom på vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter eller feil. Det skrives imidlertid ikke noe om hvordan dette skal gjøres, så det vil være opp til enhver revisor å bedømme.

Revisor L3, på den annen side, savner mer detaljregler i den nye revisorloven. Han syntes det den er for rund og litt for generell. Han syntes det er best når det står helt konkret hvordan det skal være. I tilfeller hvor man skal trekke seg på grunn av for eksempel ulovlige lån, mener han at det burde stått helt konkret i loven. Han trekker også frem at det burde stått spesifisert at man *burde* trekke seg dersom det er mistillit til kunden. Dette vil gjøre det enklere for revisorer å vurdere i tilfelle for tilfelle hvordan de skal opptre og hva de skal gjøre i gitte situasjoner. Så på alle forhåndsavklarte tilfeller vil man vite hva man skal gjøre. Problemer med dette er at, som L2 fortalte, at det er vanskelig å avdekke alle mulige situasjoner som vil medføre en fratredelse og det vil være svært vanskelig å få klarlagt alle de tilfellene i lov.

Selv om lovteksten ikke nødvendigvis forandrer praksisen, trekker både L4, M2 og S3 frem at en lovbestemmelse vil veie tyngre enn revisjonsstandard. M2 mener at det kan være lettere å vise til lover når man skriver revisjonsbrev, enn å vise til god regnskapsskikk. Dette argumentet kan også brukes i sammenheng med fratredelse. Det kan tenkes at det vil være lettere for revisor å begrunne eller argumentere for en fratredelse dersom man viser til lovparagrafer, i stedet for underliggende regelverk. Revisor S3 tror at det endringen kan medføre økt ansvar for revisor, spesielt i situasjoner hvor revisor har brutt loven. Revisor er erstatningsansvarlig for alle skader revisor forvolder, enten forsettlig eller uaktsomt. Siden lovbestemmelser veier tyngre, vil det derfor også ha mulige konsekvenser i eksempelvis en domsavsigelse.

Vi spurte også Finanstilsynet og Revisorforeningen om hva de syntes om presiseringen av god revisjonsskikk og profesjonell skepsis i revisorloven. Finanstilsynet er en forkjemper for at de sentrale leddene i begrepet skal tas med i den nye loven. Det er, i og for seg, ikke noe nytt da dette allerede er spesifisert i standardene. I tillegg er revisors rolle som allmennhetens tillitsperson omtalt i revisorloven §1-2, men det er ønskelig at dette tas med mye klarere. Representanten forklarer at de opplever i deres tilsynsrapporter kritiseres det mangel på profesjonell skepsis. Han tror selv at problemet ligger i at

revisor glemmer at han er allmennhetens tillitsperson og at andre interessenter vil være påvirket av eventuelle lovbrudd. Dersom profesjonell skepsis blir tatt med i loven vil det være enklere å benytte dette som begrunnelse for vedtak. Finanstilsynet har tro på at endringen vil være av betydning og håper at revisorer vil ta dette inn over seg. Revisorforeningen sier også at det ikke vil være en direkte konsekvens som følger av lovendringen da dette i prinsippet allerede gjelder. Likevel sier representanten at det god revisjonsskikk nå vil bli hevet opp til loven og understreket.

5.6.2 Uavhengighet

Lovbestemmelsen for uavhengighet blir formulert på en annen måte enn tidligere og kretsen av revisors nærstående blir redusert. Setningen «*revisor skal ikke utføre lovfestet revisjon hvis det foreligger en tilknytning mellom revisor og den reviderte som utgjør en risiko for egenkontroll, egeninteresse, partiskhet, fortrolighet eller press som er egnet til å svekke tilliten til revisors uavhengighet*», som er direkte hentet fra lovteksten til den nye revisorloven, ble lest opp for alle intervjuobjektene. Spørsmålet som fulgte, var hva slags endringer dette ville medføre at dette ble tatt med i lovteksten. Av alle respondentene var det 69% som uttrykte direkte at de ikke hadde noe tro på at dette kom til å medføre noe endring i praksis. De fleste mener indikerer at uavhengighetsreglene allerede er godt innarbeidet hos revisor.

Bestemmelsene om at man ikke skal utføre revisjon dersom det utgjør en risiko for egeninteresse, egenkontroll, partiskhet, fortrolighet eller press er ikke ny rettspraksis, men har ikke vært eksplisitt uttrykt i loven DnRs regler om etikk går likevel inn på disse punktene i de etiske reglene revisor må forholde seg til. Revisor er også forpliktet til å være “independent in appearance” og “independent of mind”. Alle trusler som kan påvirke revisors uavhengighet vil fanges opp av disse to synsvinklene på uavhengighet som revisor må forholde seg til. På grunnlag av besvarelsene fra våre respondenter ser det ut til at revisorer allerede praktiserer disse reglene, og at lovbestemmelsen om trusler på uavhengigheten ikke vil utgjøre en stor endring for hvordan revisor må forholde seg til sine klienter. Tidligere bestemmelse om nærstående har også vært enkel å forholde seg og uten noen særlige vurderinger. Man er enten i relasjon eller ikke. Oppdatering av lovverk vil derfor medføre i praksis at revisor må vurdere flere forhold for å kunne si at man er uavhengig. Dette samfaller med revisor S2 sin oppfatning om at det vil endringen kanskje vil medføre et tydeligere krav til dokumentasjon. Han begrunner dette med at jo mer omfattende et regelverk er, jo mer må man knytte kommentarer til alle

de ulike delene. Så i stedet for å skrive en rund formulering som kan passe til rundt halvparten av kundene, må man kanskje tenke seg om to ganger for om man har nok avstand til kunden. Siden uavhengigheten må vurderes i alle forhold som kan true uavhengighet, kan det bli store forskjeller hos praktiserende revisorer. Med dette hviler også et større ansvar hos revisor til å benytte et profesjonelt skjønn for å vurdere forhold.

L4 tar opp problemstillingen med uavhengighetsreglene i forbindelse med det å drive et revisjonsselskap på et lite sted. Han sier at på et lite sted kjenner man folk og man er sammen med dem på fritiden. Videre forteller han at dersom det skulle vært så strengt at man ikke kunne være revisor for noen man var i samme forening med eller for noen man var venn med, så ville det være vanskelig å drive i en liten by, og derfor er det nødvendig å bruke revisors skjønn. Han mener man må være revisor på jobb og så får man være på privaten utenom. I en stor by vil det finnes mange revisorer og mange mulige revisjonsklienter, men på et lite sted hvor det finnes et begrenset antall revisorer er det nødvendigvis ikke like lett. Revisoren trekker frem noen gode poenger om vanskeligheten av å eliminere alle forhold som den uavhengigheten revisor skal fremstå med. Oppfatning av uavhengig for en utenforstående vil også være relevant, og den kan tenkes å være forskjellige fra sted til sted. Den faktiske uavhengigheten vil også spille en rolle, men den er opp til hver enkelt revisor. Som sagt så vil det stilles høye krav til revisors bruk av skjønn for å vurdere hvert enkelttilfelle som kan være i fare for å true uavhengigheten. På steder hvor «alle kjenner alle» vil det være få kunder igjen for revisor å revidere dersom man frastå fra alle revisjonsoppdrag på grunn av bekjentskap man har. Spørsmålet blir da, om det kan stilles mindre strenge krav til de som praktiserer på en liten plass kontra de som driver på i en stor by? I utgangspunktet skal loven være lik for alle, men til sist er det en eventuell domstol som avgjør hva som er riktig og galt. Derfor hadde det vært interessant å se om det uavhengighetskravene er mindre strenge i forhold til revisors skjønn med tanke på uavhengighet på et mindre sted i forhold til i en stor by. Spesielt vil dette være av interesse nå siden lovendringen vil stille høyere krav til revisors skjønn enn hva det gjorde tidligere.

I forkant av aksept til et revisjonsoppdrag plikter revisor til å vurdere uavhengighet til sin klient. Revisor L2 tror at det kanskje er lettere med uavhengighet, med tanke på relasjoner, for små revisjonsselskap enn hva det er for store. Han forklarer dette med at i store selskaper må forespørsler til samtlige som jobber med revisjonen for å finne ut om det er relasjoner som kan true uavhengigheten. Det kan jo være veldig mange mennesker, så det kan være vanskelig at ingen har noen relasjoner eller kjennskap til

kundene. For et mindre selskap vil det være mye lettere – enten så kjenner man de eller så kjenner man dem ikke. Med de nye uavhengighetsreglene vil det være mindre fokus på nærstående og mer fokus på at det ikke er tillatt å ha finansielle forbindelser med det reviderte selskap. Det kan tenkes at den nye formuleringen av kravet til uavhengighet vil utjevne eventuelle forskjeller hos revisjonsselskap av ulike størrelser. Det vil i det minste føre til at man har mindre fokus på familierelasjoner og mer fokus på finansielle forbindelser.

Når vi snakker med Finanstilsynet sier de at, på samme måte som ved god revisjonsskikk, er ikke uavhengighet nytt. Dette har hele tiden vært der, men nå får man det tydeligere inn i loven. Selve loven i seg selv er uformet på en annen måte og det er EU-direktivet som slår gjennom ved at uavhengighetsreglene blir litt annerledes. Det har vært litt firkantet her i Norge, men nå vil det være større grad av vurdering av eventuelle trusler. På denne måten vil det være enklere for selskap å ta på seg oppdrag selv om det er noen i revisjonsselskapet som har relasjoner til det reviderte selskapet, så lenge man klarer å sørge for at vedkommende ikke tar del i revisjonen. Tidligere måtte man søkt om kompensasjon for å få tillatelse for å utføre dette, så dette vil si at det vil bli færre søknader Finanstilsynet må vurdere. Nå vil det være flere tvilstilfeller og hvert av disse må vurderes og dokumenteres. Følgelig vil mengden av dokumentasjon øke.

Revisorforeningen har lignende tilbakemeldinger på endringen av uavhengighetsregelen som Finanstilsynet. Representanten sier også at endringen vil ha en betydning for vurderingen av uavhengighet, men ellers ikke medføre noen vesentlige endringer i innholdet. Kretsen av nærstående blir redusert og man lovbestemmelser vil i utgangspunktet være mer prinsipp-basert i stedet for en fast regel. Dermed vil de klare reglene om hvem som er å anse som nærstående nå være en skjønnsmessig vurdering.

6. Konklusjon

Formålet med avhandlingen er å undersøke om revisorer har problemer med å vurdere vilkår og tidspunkt for fratredelse. Et av forskningsspørsmålene som ble utarbeidet var om revisor fratrer på feil tidspunkt. I undersøkelsen vår er det tydelig at revisorene opplever mye usikkerhet omkring tidspunkt for fratredelse. Hele 77% av intervjuobjektene sier at de burde ha fratrudd på et tidligere tidspunkt, eller

burde fratrådt uten å gjøre det. I undersøkelsen er det indikasjoner på at revisorene ikke ønsker å skape problemer for kunden, slik at en eventuell fratredelse blir grundig vurdert før de velger å si ifra seg oppdraget. Med andre ord virker det som om revisjonsselskapene har en utfordring med å gi slipp på kundene sine. Funnene tyder på at kunden ofte sier opp revisor før revisor selv får en mulighet til å fratse, noe som kan tyde på at revisor fratrer for sent. Det ser også ut til at noen revisorer benytter alternative begrunnelser for fratredelse i stedet for den faktiske grunnen. Dette gjør at påtroppende revisor ikke får informasjon om forhold som kanskje er vesentlig i akseptvurderingen.

Signaler fra intervjuobjektene tyder også på at revisorer opplever det som lettere å fratse fra nye kunder enn for kunder de har hatt i lang tid. Det kan tenkes at nære forhold mellom revisor og ledelse kan føre til at revisor opplever det som vanskeligere å fratse fordi man har bygd opp et tillitsforhold til kunden. Problemstillingen er nokså sammensatt da revisor er pliktet til å opprettholde profesjonell skepsis til tross for at man kjenner den revisjonspliktige særst godt. Likevel ser det ut til at det er et menneskelig aspekt i det hele som kompliserer den skjønsmessige vurderingen når det kommer til fratredelse.

Videre i avhandlingen ble det undersøkt om revisorer har misforstått eller feiltolket lover som tilsier at man skal fratse. Lovverket oppfattes som tydelig for de aller fleste intervjuobjektene. Revisorlovens §7-1 oppfattes som klar på de fleste områdene, men er preget av noen skjønsmessige vurderinger. «Særlige grunner» i annet punktum oppleves ikke som like tydelig, og det er flere av revisorene som har problemer med å forklare hva som ligger i dette begrepet. De har derimot ikke lagt særlig tanke i dette begrepet før man spør, og mange definerer særlige grunner som en sekkepost i lovbestemmelsen.

I undersøkelsen ble det også studert om det finnes forskjeller i praksis mellom ulike revisjonsselskap når det kommer til fratredelse. Flere av revisorene tror at mindre selskaper har en større tendens til å ta over revisjonsoppdrag hvor en annen revisor har fratrådt. Disse revisorene tror årsaken er knyttet til at små revisjonsselskap er mer avhengige av en enkelt kunde, slik at de har det lettere for å ta på seg slike oppdrag. På samme tid gir flere intervjuobjekter signaler om at de store revisjonsselskapene er tøffere til å sitte med oppdrag, men samtidig tøffere til å fratse. Til tross for at flere revisorer nevner ulikheter mellom selskaper av ulik størrelse, så sier også en del revisorer at praksisen oppfattes som ganske lik mellom revisjonsfirmaene. Disse revisorene tror at årsaken til dette er skjerpede krav fra finanstillsynet og klarere retningslinjer fra revisorforeningen.

Til slutt vurderes det om det nye lovverket påvirker fratredelsespraksisen i noen grad. Ut fra intervjuene kan det tyde på at slik som god revisjonsskikk, profesjonell skepsis og uavhengighet er godt innarbeidet hos revisorer. På bakgrunn av dette mener de fleste av intervjuobjektene at en ny lov ikke vil utgjøre noe særlig forskjell i praksis. Finanstilsynet og Revisorforeningen tror på den annen side at dette vil ha noe for seg. Det blir en heving av hva som er viktig, og i tillegg vil det stilles høyere krav til revisor.

6.1 Begrensninger i forskningen

Dette studiet er først og fremst noe begrenset som følge av begrensninger i tid og ressurser. Siden det kun er 13 respondenter, er ikke dette tilstrekkelig for å kunne gi en god nok overførbarhet. Samtidig har vi begrenset populasjonen i utvalgsstrategien. I hovedsak er respondentene lokalisert på Sørlandet og noen fra Østlandet, og dermed er enkelte steder i landet isolert fra studiet. Ved å bare ha intervjuobjekter fra utvalgte steder i landet, kan man ikke generalisere funnene til hele landet. Dersom vi hadde hatt tilgang på mer ressurser ville det også vært aktuelt å benytte en kombinasjon av kvalitativ og kvantitativ metode for å supplere og styrke påstandene og funnene våre.

Det hadde vært ønskelig at alle revisorer med ulike bakgrunn, i ulik alder og at begge kjønnene var likt representert. Av alle 13 respondentene er det bare en kvinne som er intervjuet. Som følge av et bekvemmelighetsutvalg ble det ikke lagt vekt på at det skulle være likevekt på kjønnsfordelingen, men det kunne vært ønskelig og hatt en mer representativ fordeling på revisorer i begge kjønn. Det samme gjelder aldersfordelingen. Mange av intervjuobjektene var i omtrentlig samme aldersgruppe, men dette kan være som følge av at vi ønsket å bare intervju oppdragsansvarlige revisorer.

På grunn av den pågående COVID-19 pandemien har vi støtt på enkelte utfordringer. Det var ønskelig med personlige intervjuer for alle intervjuobjekter, men dette ble dessverre ikke gjennomførbart på grunn av pandemien. Derfor ble noen av intervjuene gjort over telefon og videokonferanse i stedet for et personlig møte. Dette gir ulike premisser for intervjuobjektene, men i utgangspunktet skal intervjuene være tilnærmet like da samme spørsmål ble stilt intervjuobjektene. Som følge av viruset har vi også hatt noen utfordringer med tanke på kilder. Vi har over en lang periode ikke hatt tilgang til Universitets bibliotek og har ikke hatt mulighet til å benytte alle kildene vi opprinnelig ønsket. I noen tilfeller har vi måttet benyttet alternativer bøker og artikler.

6.2 Videre forskning

Gjennom avhandlingen har det blitt nevnt flere forslag til videre forskning. Det kan i en studie være interessant å se på om de samme feilene kommer igjen og igjen hos en revisjonspliktig som har hatt en fratredende revisor. Da ved å undersøke nærmere om kunden rydder opp når revisor setter krav, om disse kundene har lettere for å bli slått konkurs eller om de for eksempel bytter revisor særs mange ganger. Det kan også undersøkes om samme feil kommer igjen hos de revisorene som velger å beholde kundene i stedet for å fratredde. Da ved å se på om kundene har en tendens til å falle tilbake på gamle feil selv om tidligere krav fra revisor har vært rettet opp i.

Et annet forslag til videre forskning er å undersøke om det finnes praksisforskjeller mellom revisorer som praktiserer på et lite sted kontra på et stort sted. Dette er en problemstilling som blir tatt opp av en av intervjuobjektene som bor og praktiserer i en liten by. Det er særlig i akseptfasen hvor revisor må vurdere sin uavhengighet med tanke på den tilsynelatende og den faktiske uavhengigheten før han kan ta på seg oppdraget. Vil en revisor i en av de største byene i Norge vurdere uavhengighet på en annerledes måte enn hva en revisor som praktiserer på et lite sted? En annen faktor som muligens kan påvirke vurderingen er om det foreligger stor konkurranse blant revisjonsselskap om kundene. Hvor konkurransepreget et marked er kan også variere fra sted til sted, og det kan være stor forskjell fra et tettsted til en stor by. Derfor kan det være interessant å se nærmere om press kan påvirke revisor i å vurdere kravene om uavhengighet annerledes, som igjen kan påvirke akseptvurderingen.

Referanser

- Andersen, S. & Eilifsen, A. (2010). De nye vesentlighetsstandardene. Hentet fra <https://www.revregn.no/i/2010/4/rr-04-10-23>
- Andresen, M. E. & Idsø, J. (2016). Prinspal-Agent-Teori. Hentet 27.03.2020 fra <https://snl.no/prinspal-agent-teori>
- Autore, D. M., Billingsley, R. S. & Schneller, M. I. (2009). Information uncertainty and auditor reputation. *Journal of Banking and Finance*, 33(2), 183-192. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2008.07.011>
- Birkeland, K. (2016). Erstatningsansvar for revisorer. Hentet fra https://www.idunn.no/tidsskrift_for_erstatningsrett/2007/01-02/erstatningsansvar_for_revisorer
- Blandhol, S. (2012). Årsaker til etisk svikt. *Revisjon og regnskap*. Hentet fra <https://www.revregn.no/i/2012/1/rr1-12b-1313>
- Bockus, K. & Gigler, F. (1998). A theory of auditor resignation. *Journal of Accounting Research*, 36(2), 191-208. <https://doi.org/10.2307/2491474>
- Busvold, B. (2016). Mye usikkerhet ved avvikling av aksjeselskaper. Hentet fra <https://www.revregn.no/asset/pdf/2016/3-22-4.pdf>
- Catanach, A., Irving, J. H., Williams, S. P. & Walker, P. L. (2011). An "ex post" examination of auditor resignations.(Report). *Accounting Horizons*, 25(2), 267. <https://doi.org/10.2308/acch-10030>
- Dahlum, S. (2018). Validitet. Hentet fra <https://snl.no/validitet>
- De nasjonale forskningsetiske komiteene. (2010a). Kvalitative og kvantitative forskningsmetoder-likheter og forskjeller. Hentet fra <https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Medisin-og-helse/Kvalitativ-forskning/1-Kvalitative-og-quantitative-forskningsmetoder--likheter-og-forskjeller/>
- De nasjonale forskningsetiske komiteene. (2010b). Utvalgsstrategi. Hentet fra <https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Medisin-og-helse/Kvalitativ-forskning/3-Utvalgsstrategi/>
- Doyle, P. & Stern, P. (2006). Marketing management and strategy. *New York: Financial Times Prentice Hall*.
- Drageset, S. & Ellingsen, S. (2010). Å skape data fra kvalitativ forskningsintervju. Hentet fra <https://sykepleien.no/sites/default/files/pdf-export/pdf-export-52930.pdf>
- Ebbesberg, H. R. (2016). Revisorlovens krav til uavhengighet. Hentet fra <https://www.revregn.no/i/2016/5/revisjon-05-2016-2566>
- El Hamouti, N. & Jess, L. (2016). Hvilke aspekter i mislighetstriangelet er mest sentrale ved revisors mislighetsvurdering, og hvordan er deres oppfatning sammenlignet med granskere? I: Handelshøyskolen BI.
- EPSI Rating. (2019). *Kundetilfredshet revisjon og regnskap norge 2012-2019*. Hentet fra <http://www.epsi-norway.org/wp-content/uploads/2020/02/EPSI-Norge-om-Revisjon-og-regnskap-2019.pdf>
- Finansdepartementet. (2020). *Prop. 37 LS*. Hentet fra https://www.regjeringen.no/contentassets/da6b2bf9f1bc40d8a5cf20db562d8977/no/pdfs/prp_201920200037000dddpdfs.pdf
- Finanstilsynet. (2011). Tematilsyn; Revisors aksept- og fortsettelsesvurdering. Hentet fra <https://www.finanstilsynet.no/contentassets/b61b9103c9744526a2f1b26a09e671e8/fellesrapp-ort-tematilsyn-2010-revisors-aksept-og-fortsettelsesvurderinger.pdf>
- Finanstilsynet. (2016). Om finanstilsynet. Hentet 2020.03.31 fra <https://www.finanstilsynet.no/om-finanstilsynet/>

- Finanstilsynet. (2017). Ulike tilsynsmetoder revisorer og revisjonsselskaper. Hentet 2020.03.11 fra <https://www.finanstilsynet.no/tilsyn/arkiv-fellessider-tilsyn/ulike-tilsynsmetoder-revisorer-og-revisjonsselskaper/>
- Gripsrud, G., Olsson, U. H. & Silkoset, R. (2010). *Metode og dataanalyse* (bd. 2. Utgave).
- Gulden, B. P. (2015). *Den eksterne revisor* Gyldendal Norsk forlag AS.
- Hoffmann, T. (2013). Hva kan vi bruke kvalitativ forskning til? Hentet fra <https://forskning.no/sosiologi/hva-kan-vi-bruke-kvalitativ-forskning-til/610839>
- Johnson, W. B. & Lys, T. (1990). The market for audit services: Evidence from voluntary auditor changes. *Journal of Accounting and Economics*, 12(1), 281-308. [https://doi.org/10.1016/0165-4101\(90\)90051-5](https://doi.org/10.1016/0165-4101(90)90051-5)
- Kjelløkken, R. (2003). Nye regler om revisors uavhengighet. Hentet fra <https://www.idunn.no/pof/2003/01/nye-regler-om-revisors-uavhengighet>
- Knudsen, E. (2014). Firmarotasjon og gjennomføring i Norge. *Revisjon og regnskap*. Hentet fra <https://www.revregn.no/asset/pdf/2014/2-32-6.pdf>
- Krishnan, J. & Krishnan, J. (1997). Litigation risk and auditor resignations. *Account. Rev.*, 72(4), 539-560.
- Lundrud, F. K. & Brække, E. M. (2018). Revisors fratreden. I: Handelshøyskolen BI. Hentet fra <https://biopen.bi.no/bitstream/handle/11250/2577631/2040290.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Mailkorr. Brønnøysundregisteret v/ Torstein Horn. (2020). Antall egenfratredelser. I(Mailkorrespondanse med Torstein Horn utg.): Brønnøysundregisteret.
- Mailkorr. Finanstilsynet v/ Espen Jacobsen. (2020). Antall ansvarlige revisorer. I. Finanstilsynet.
- Mayhew, B. W. (2001). Auditor Reputation Building. *Journal of Accounting Research*, 39(3), 599-617. <https://doi.org/10.1111/1475-679X.00030>
- Menon, K. & Williams, D. D. (2008). Management Turnover Following Auditor Resignations*. *Contemporary Accounting Research*, 25(2), 567-604. <https://doi.org/10.1506/car.25.2.10>
- Nordengen, O. K. (2011). Derfor skifter selskap revisor. *Masteroppgave ved Handelshøyskolen BI*. Hentet fra <https://biopen.bi.no/bitstream/handle/11250/94907/MSc%20thesis%20-%20Nordengen.pdf?sequence=1>
- Næringslivets Hovedorganisasjon. (2020). Fakta om små og mellomstore bedrifter (SMB). Hentet fra <https://www.nho.no/tema/sma-og-mellomstore-bedrifter/artikler/sma-og-mellomstore-bedrifter-smb/>
- Olsen, C. (2014). Hva er profesjonell skepsis? Hentet fra <https://www.revregn.no/i/2014/3/revisjon-03-14-980>
- Rafen, N. (2016). Tid for kommunikasjon. Hentet fra <https://www.revregn.no/i/2016/1/revisjon-01-2016-5>
- Raghunandan, K. & Rama, D. (1999). Auditor resignations and the market for audit services. *Auditing*, 18(1), 124-134. <https://doi.org/10.2308/aud.1999.18.1.124>
- Regjeringen. (1997). NOU 1997:9. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/670c887a3d5f49e983b100775576446a/no/pdfa/nu199719970009000dddpdfa.pdf>
- Regjeringen. (2017). NOU 2017: 15. Hentet 2020.04.07 fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2017-15/id2563446/?ch=24>
- Revisorforeningen. (2019a). Regjeringens forslag til ny revisorlov- oversikt over de viktigste endringene. Hentet fra <https://revisorforeningen.no/fag/nyheter/regjeringens-forslag-til-ny-revisorlov---oversikt-over-de-viktigste-endringene/>
- Revisorforeningen. (2019b). Revisors oppgaver og ansvar. Hentet fra <https://www.revisorforeningen.no/fag/ny-revisorlovgivning/nyheter-ny-revisorlov/revisors-oppgaver-og-ansvar/>

- Revisorforeningen. (2019c). Uavhengighetsregler for revisorer.
- Revisorforeningen. (2020a). Bli medlem. Hentet 21.01.2020 fra <https://www.revisorforeningen.no/medlem/>
- Revisorforeningen. (2020b). DnR's regler om etikk. Hentet fra https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/etikk/DnRs_regler_om_etikk
- Revisorforeningen. (2020c). Kvalitet er grunnleggende. Hentet 21.01.2020 fra <https://revisorforeningen.no/om-revisjon/Revisjon-gir-tillit/tilsyn-og-kontroll/>
- Revisorforeningen. (2020d). Ny revisorlovgivning. Hentet fra <https://revisorforeningen.no/fag/ny-revisorlovgivning/>
- Revisorforeningen. (2020e). Om revisorforeningen. Hentet 21.01.2020 fra <https://revisorforeningen.no/om-oss/om-revisorforeningen/>
- Sandve, G. K., Nekrutenko, A., Taylor, J. & Hovig, E. (2013). Ten Simple Rules for Reproducible Computational Research. Hentet fra <https://journals.plos.org/ploscompbiol/article?id=10.1371/journal.pcbi.1003285>
- Schwartz, K. & Menon, K. (1985). Auditor Switches by Failing Firms. *The Accounting Review*, 60(2), 248.
- Sekaran, U. & Bougie, R. (2016). *Research methods for business*.
- Shu, S. Z. (2000). Auditor resignations: clientele effects and legal liability. *Journal of Accounting and Economics*, 173-205. [https://doi.org/10.1016/S0165-4101\(00\)00019-7](https://doi.org/10.1016/S0165-4101(00)00019-7)
- Siebke, H. A. (2006). Erstatningsansvarlig etter Sponsor Service-konkursen. Hentet fra <https://www.revregn.no/i/2006/5/revisjon-05-06-30>
- Siebke, H. A. (2009). Når revisor skal og bør trekke seg, 30-34. Hentet fra <https://www.revregn.no/asset/pdf/2009/8-30-4.pdf>
- Siebke, H. A. (2010). Kravene til ny revisor. Hentet fra https://www.revregn.no/asset/pdf/2010/4-51-4.pdf?fbclid=IwAR2eGEYFkNln8PmJ6Ctrntk2SFyjd469qPqAsaYzl2IGSUh7-QEP8Cl_0qU
- Statistisk sentralbyrå. (2020). Virksomheter. Hentet 2020.04.12 fra <https://www.ssb.no/statbank/table/07091/>
- Stubberud, T. & Torgersen, M. E. D. (2014). Opinion shopping- en undersøkelse av norske foretak. *Masteroppgave ved Handelshøyskolen BI*. Hentet fra https://www.bi.edu/globalassets/forskning/centre-for-corporate-governance-research/msc-theses/ccgr_msc_061.pdf
- Tvedt, T. & Thaysen, K. (2015). Misligheter og revisors rolle. *Revisjon og regnskap*, 85(6), 46-49.

Vedlegg

Vedlegg 1: Refleksjonsnotat – Helene Verdal

Sammendrag

Hovedproblemstilling i masteroppgaven er om revisorer har problemer med å vurdere vilkår og tidspunkt for fratredelse. I avhandlingen går vi blant annet dypere inn i tolkning av lovverk og praktisk tilnærming hos revisjonsselskaper av ulik størrelse. I tillegg vurderes det om revisorer opplever det som vanskeligere å fratre fra kundeforhold en har hatt over lengre tid enn fra nye kunder. Vi har også sett på om forslaget til ny revisorlov kan ha en påvirkning på revisors fratredelsespraksis.

Masteroppgaven vil være relevant for flere interessenter. Som en uavhengig fagperson skal revisor redusere usikkerhet knyttet til den finansielle informasjonen til en revisjonspliktig. Derfor vil den revisjonspliktige, eksterne brukere av den finansielle informasjonen og revisor selv være opptatt av at årsregnskapet ikke inneholder vesentlige feil. Revisors fratreden er en av revisors sterkeste virkemidler ved uenigheter om årsregnskapet. Dersom det finnes problemer eller forbedringspotensialer på dette området kan det få konsekvenser, for eksempel ved at useriøse selskaper får muligheten til å drive eller får drive for lenge.

Internasjonale trender

Revisjon er i stor grad påvirket av internasjonale trender eller internasjonalisering da man i stor grad benytter seg av internasjonale revisjonsstandarder. Det foreslås en ny revisorlov som beveger seg nærmere EU-direktiv, noe som kan føre til at revisjonspraksis kan bli mer internasjonalt. I NOU 2017:15 nevnes det også at de internasjonale revisjonsstandardene er en del av god revisjonsskikk som er et lovkrav via revl. §5-2. For internasjonale og store revisjonsselskaper vil det være en fordel at praksisen er noenlunde den samme. På samme tid kan man tenke seg at felles krav til uavhengighet og firmarotasjon på tvers over landegrensene er allmenn nyttig. Dersom kvaliteten til revisjonen er tilsvarende høy på tross av landegrensene, vil det være enklere å vurdere den finansielle situasjonen til selskaper som befinner seg utenfor Norges grenser. Det kan også tenkes at en internasjonalisering er med på å høyne revisjonskvaliteten i Norge også.

Innovasjon

Innovasjon innad i en bransje er viktig og nødvendig for å stadig kunne utvikle seg, spesielt i tilfeller hvor det finnes forbedringspotensialer. Med bakgrunn i masteroppgaven kan det vurderes om nåværende lovgivning rundt revisors fratredelse er tydelig nok. Nytenking i forhold til en ny omformulering eller presisering av revl. §7-1 kan gjøre enkelte deler av lovbestemmelsen mer tydelig, spesielt med tanke på begreper som «særlige grunner».

Det kan også drøftes om revisors langvarige kundeforhold har en påvirkning på vurderingen rundt revisors fratreden. Med tanke på at det finnes pliktig firmarotasjon for selskaper av allmenn interesse kan en nytenking være at det finnes firmarotasjon for alle selskaper, da for å beholde revisors fullstendige uavhengighet.

Dersom det ligger noe i at enkelte revisjonsselskaper er mer fleksible enn andre, kan det vurderes om det burde finnes en enklere rapporteringsløsning. På den måten kan revisorer rapporteres inn dersom man opplever at de tar på seg kunder de ikke burde, og ved høye innrapporteringer kan man kontrollere disse revisorene.

Ansvarlighet

Revisor anses som allmenhetens tillitsperson, noe som innebærer tillit fra brukerne av den finansielle informasjonen. Revisor er ansvarlig for at årsregnskapet er uten vesentlig feilinformasjon. Etter DnRs regler om etikk må revisor dekke følgende hovedområder; integritet, objektivitet, faglig kompetanse, tilbørlig aktsomhet, konfidensialitet og profesjonell atferd. Revisor må være uavhengig for å kunne utføre et revisjonsoppdrag. I henholdt til masteroppgaven stilles det spørsmål rundt revisors uavhengighet knyttet til blant annet langvarige kunder. I utgangspunktet skal revisor si ifra seg revisjonsoppdraget dersom uavhengigheten er truet. Likevel må revisor avgi en skjønnsmessig vurdering, og problemstillingen er om revisor i det hele tatt ser at objektiviteten er truet ved for eksempel langvarige kundeforhold.

Revisjonsyrket er preget av flere etiske dilemmaer, blant annet i en vurdering om tidspunkt for fratredelse. Det fremkommer av funnene i masteroppgaven at flere av intervjuobjektene har sett i retrospekt at de egentlig burde ha fratrudd uten å gjøre det, eller at de har fratrudd på feil tidspunkt. Det er ganske gjennomgående at flere revisorer opplever det som vanskelig å sparke bena inn under revisjonskunden, og anser fratredelse som siste utvei. Flere av intervjuobjektene sier at de ønsker at kunden lykkes, slik at det er en vanskelig vurdering å ta om når grensen er nådd for at kunden ikke kan

fortsette. I utgangspunktet skal man alltid forholde seg objektivt til kunden, men det ser ut til at det er et menneskelig aspekt i det hele.

Funnene i avhandlingen tyder også på at revisor av og til benytter unnskyldende begrunnelser i fratredelsen i stedet for den reelle årsaken, da ved kunder de ikke ønsker å ha. Dette fører til at påtroppende revisor ikke får en del av informasjonen som kunne vært avgjørende for om kunden fikk en ny revisor eller ikke. Det er en etisk problemstilling at den reelle årsaken til fratredelse ikke blir tydeliggjort, og på den måten kan det tenkes at useriøse selskaper får holde på lenger. Revisor har et ansvar overfor samfunnet og den revisjonspliktiges interessenter, da også ved å forebygge at slike useriøse selskaper kan fortsette hos en ny revisor.

En mulig bekymring er at opinion shopping kan svekke revisors uavhengighet. Dette kan blant annet ses i sammenheng med om revisor er engstelig for å miste revisjonsoppdrag på bakgrunn av inntektsbortfall. Eller så kan det være trolig at risikoen for opinion shopping er større hvis kunden påvirker revisor over tid. I masteroppgaven diskuteres det blant annet om enkelte revisjonsselskaper er mer fleksible enn andre, og om små revisjonsselskaper har det lettere for å ta på seg et oppdrag hvor en annen revisor har fratrudd. Den etiske problemstillingen er om enkelte revisjonsselskaper er mer medgjørlig enn andre. I utgangspunktet burde man være helt uavhengig og revidere alle kunder objektivt. Revisor har et ansvar for å gjøre dette etter beste evne. Det kan også diskuteres ut fra masteroppgaven om langvarige kunder har lettere for å påvirke revisors vurderinger. Revisor kan bli mer mottagelig for ubevisst påvirkning av kunden over tid. Revisor har da et ansvar å kontinuerlig vurdere om man har fått en for nær tilknytning til kunden slik at revisor burde si ifra seg kunden.

Konklusjon

På bakgrunn av revisjonsyrkets art er det nærliggende å si at temaet ansvarlighet står svært sterkt rundt temaet revisors fratredelse. Det står til og med i revisorlovgivningen at revisor anses som samfunnets tillitsperson, noe som viser at revisor har et stort ansvar. Både innovasjon og internasjonale trender har også påvirkning på revisjonsyrket og revisors fratreden. Internasjonale trender er blant annet med på å utvikle lovgivning og annen veiledning for revisorer. Dette har igjen en sterk tilknytning til innovasjon, fordi man stadig ønsker å forbedre revisjonskvaliteten ved å finne bedre løsninger.

Helene Verdal, 15. Juni 2020, Kristiansand

Vedlegg 2: Refleksjonsnotat – Mariell Frestad Vegusdal

Sammendrag

I dette refleksjonsnotatet tar jeg for meg nøkkelkonseptene om internasjonalisering, innovasjon og ansvar, som er Handelshøyskolen på UiAs satsingsområder i studieprogrammet for regnskap og revisjon og ser dem i sammenheng med masteroppgaven.

Teamet for masteroppgaven er revisors fratredelse. Nysgjerrigheten for temaet dukket først opp under forelesning i Revisjon 2, høsten 2019. Både jeg og min studievenninne som oppgaven ble skrevet med var enige i at vi ville skrive om noe som var relevant for en revisor i praksis. Bakgrunnen for valget var at vi ønsket å forske på et tema som er preget av vanskelige vurderinger og som krever bruk av revisors skjønn. Oppgaven tok for seg å finne ut av om det finnes forhold som påvirker revisors vurdering av vilkår og tidspunkt for fratredelse. Vi syntes det også var interessant å se om det utpekte seg noen forskjeller i praksis hos revisjonsselskaper av ulik størrelse. Tolkning av lovverk er sentralt i vurderingen av en eventuell fratredelse og vi prøvde å finne ut av om revisorer har vanskeligheter for å tolke lovverket og benytte dette. Siden en ny revisorlov er under utarbeidelse, ble det også relevant å se om endringene har en påvirkning på revisors praksis.

Internasjonalisering

Internasjonalisering er en sentral del av revisjonsbransjen. I stor grad er revisors oppgaver og plikter regulert av lover og bestemmelser, og man må som revisor i Norge forholde seg til et internasjonalt rammeverk. Revisorloven er per i dag under utarbeidelse og det vil komme ny revisorlov om ikke lang tid. I utarbeidelsen av de nye lovene vil man gå mer bort fra de særnorske lovene og lovene vil være med i tråd med EU-reglement. Vi ser også i endringene at noen av de internasjonale standardene (ISA) vil bli tatt med i lovteksten i revisorloven. Det har vært tatt opp om revisjonsstandardene skal bli tatt med i forskrifter til revisorloven, men det har vist seg å være for komplisert og dyrt til å ta med i endringen av revisorloven i denne omgang.

I tillegg har de store revisjonsselskapene kontorer på verdensbasis og driver med revisjon på internasjonalt nivå. Interne regler, policyer og selve revisjonen vil være påvirket av dette. Sammenlignet

med mindre selskaper som bare holder til i Norge vil ikke være like preget av denne type internasjonalisering.

Innovasjon

Revisjon er et dynamisk fagområde som hele tiden er under forandring. Når denne masteroppgaven ble skrevet jobbet regjeringen med ett nytt lovforslag som etter hvert skal vedtas og ta i bruk av revisorer. Revisor plikter å være oppdatert og følge lover og regler som er gjeldende. I mange situasjoner følger revisorer rettslige standarder, ikke bare detaljregler som er faste bestemmelser. De rettslige standardene er ment for å kunne følge utviklingen av samfunnet og gjelde til enhver tid. Den dynamiske formen på bestemmelsen medfører at revisor også må klare å følge med på utviklingen innen bransjen og samfunnet, og ikke bare forholde seg til den rettslige standarden i seg selv. Revisor er med andre ord helt nødt til å være tilpasningsdyktig for å følge utviklingene i revisjonsbransjen.

Innovasjon omhandler også nytenkning. En av funnene våre i oppgaven viser at noen revisorer bruker en annen begrunnelse for å fratre enn hva som egentlig er den reelle årsaken. Alternativ begrunnelse blir brukt i situasjoner hvor revisor egentlig ikke ønsker å ha kunden, men grunnlaget er ikke godt nok. Kan det tenkes at denne delen av lovgivningen er moden for forandring? Det finnes flere argumentasjoner for at revisor burde få lov å trekke seg fra ett oppdrag uten at det foreligger feil, mangler, tillitsbrudd eller andre årsaker som er beskrevet i lov. Dårlig kommunikasjon og kjemi mellom revisor og klient har mye å si for et samarbeidsforhold og dette i seg selv burde være grunn nok for å kunne frasi seg ett oppdrag. En annen grunn for å kunne trekke seg som revisor er manglende betaling. Manglende betaling av honorar er i og for seg ikke grunn nok for å fratre, det gjelder bare når det er manglende betalingsvilje da dette går på tillitsforhold. Det å ha revisor er ingen rett i seg selv er det flere intervjuobjekter som har sagt, og manglende betaling burde også være ansett som en tilstrekkelig årsak for å fratre fra ett oppdrag.

I oppgaven har vi skrevet om problemstillinger som dukker opp ved vurdering av revisors fratredelse. Dersom det var rettet et større fokus på fratredelsesvurderingen tror jeg at det ikke ville oppleves som like vanskelig for revisor å fratre. I tillegg synes jeg man burde se på reglene for å fratre i ett lys

Ansvarlighet

Ansvarlighet er direkte knyttet opp mot vår oppgave. Revisor har et stort ansvar som samfunnets tillitsperson, som også er beskrevet i revisorloven §1-2. Ansvarsrollen til revisor med tanke på fratredelse handler om å utføre riktige handlinger og utøve profesjonelt skjønn. Det krever at revisor trekker seg fra oppdrag i de tilfeller hvor man er pliktig til å gjøre det, og det forventes også at revisor trekker seg fra oppdrag hvor de bør gjøre det. Konsekvensene av å trekke seg for sent, eller ikke i det hele tatt, kan ha påvirkning for andre interessenter. Dersom et selskap egentlig skulle mistet sin revisor uten å gjøre det, vil ikke alvorlighetsgraden av underliggende problemene eller lovbrudd komme til lys og selskapet får mulighet til å fortsette å drive virksomheten uten å få konsekvenser. Dette kan påvirke långivere, investorer eller andre interessenter da det kan hende at de ville tatt andre økonomiske beslutninger som omhandler selskapet dersom revisor hadde fratrudd. På den andre siden hviler det også på et ansvar hos revisor for å trekke seg av riktige grunner og til å informere påtroppende revisor om fratredelsårsak. Vi har kommet frem til i vår avhandling at det hender at noen revisorer oppgir en begrunnelse, men så er det egentlig en annen årsak til fratredelsen som ligger til grunn. Problemet i slike tilfeller blir at påtroppende revisor ikke får all den informasjonen de trenger, noe som er fratredende revisors ansvar. Revisor har med andre ord et stort ansvar og må hele tiden tenke på at han er allmennhetens tillitsperson under vurdering av en eventuell fratredelse.

Vi har sett at det finnes mye usikkerhet på området og det kan tenkes at det er et tema som ikke blir fulgt opp like nøye da fratreden er noe man sjeldent trenger å ta stilling til. Det burde likevel ikke være en høy terskel for revisorer å fratrudd. Revisor plikter å være samfunnets tillitsmann og med det ansvaret plikter man også til å vanskelige avgjørelser.

Konklusjon

Det å skrive masteroppgave har vært en spennende og krevende prosess som har bydd på mange utfordringer, men først og fremst har det vært svært lærerikt. Det har gitt mye relevant innsikt og kunnskap til å ta med inn i arbeidslivet og jeg gleder meg til å tre inn i arbeidslivet som revisor.

Mariell Frestad Vegusdal, 15. Juni 2020, Kristiansand

Vedlegg 3: Årlig egenfratredelse per selskap

År	Antall egenfratredelser	Antall registrerte selskaper	Fratredelser per selskap	Antall ansvarlige revisorer	Antall revisorer per fratredelse
2015	113	547232	0,02 %	1584	14,02
2016	107	558959	0,02 %	1560	14,58
2017	144	565054	0,03 %	1532	10,64
2018	283	577067	0,05 %	1519	5,37
2019	393	590810	0,07 %	1541	3,92

(Mailkorr. Brønnøysundregisteret v/ Torstein Horn, 2020; Mailkorr. Finanstilsynet v/ Espen Jacobsen, 2020; Statistisk sentralbyrå, 2020)

Vedlegg 4: Intervjuguide

Intervjuguide

Informasjon

- Intervjuet skal brukes i en masteroppgave i regnskap og revisjon
- Formålet er å undersøke og finne ut av problemstillingene rundt revisors fratredelse, særlig med tanke på tolkning av lovverk.
- Informer om taushetsplikt og om anonymitet
- Vi følger retningslinjene til NSD (norsk senter for forskningsdata)
- Informer om opptak og be om signatur på samtykkeerklæring
- Spør om respondenten har spørsmål.

Innledning

- Alder, kjønn, bosted og utdanning
- Er du statsautorisert/registrert revisor?
- Hvor mange år har du jobbet som revisor? Og som oppdragsansvarlig revisor?
- Hva er din nåværende stillingstittel?
- Hvor mange år har du jobbet for din nåværende arbeidsgiver?
- Jobber du vanligvis selvstendig eller i team?
- Hvor mange selskap reviderer du i løpet av ett år?

Erfaringer om fratredelse

- Hva tror du er den hyppigste årsaken til fratredelse?
- Har du som oppdragsansvarlig fratrudd fra et revisjonsoppdrag? Hvorfor? Hvor ofte skjer dette?
- Har du noen gang som oppdragsansvarlig vært i tvil på om du/ditt team burde ha sagt fra seg ett oppdrag? Forklar hvorfor du var i tvil. Hva endte det opp med?
- Har du på et tidspunkt tenkt at du/teamet ditt burde ha trukket seg fra et oppdrag uten at det ble gjort? Eller at det ble gjort på ett for sent tidspunkt?
- Har du tatt på deg et nytt revisjonsoppdrag hvor en annen revisor har fratrudd?
- Tror du det er lettere eller vanskeligere å fratre fra nye kunder enn for kunder man har hatt over lang tid?
- Føler du at terskelen er for høy eller for lav for at revisor skal fratre fra ett oppdrag? Hvorfor tror du det er sånn? Hva tror du konsekvensene kan være av dette? Tror du det er noe forskjell for små eller store selskap?

Tolkning av lovverk

- Synes du at revisorloven gir for mye rom for tolkning og subjektive vurderinger når det kommer til revisors fratredelse?
 - Syntes du §7-1 er utydelig eller vanskelig å tolke? Hvorfor?

- Plikt til å si fra seg et revisjonsoppdrag:
 - På hvilke tidspunkt vil revisor gi tilbakemelding om nødvendige tiltak? Og må feilene rettes på et løpende eller konkret tidspunkt?
 - Er det klare retningslinjer for hvor lang tid den revisjonspliktige får på å rette forhold? Er det ulik praksis på dette?
 - Tror du at strikken kan tøyes for langt ved at revisjonspliktige får for mye tid når de ikke har gjort endringer/oppfylt krav om korrigerings?
 - Kommer tilbakemeldinger til selskapet for sent?

- Rett til å si fra seg et revisjonsoppdrag:
 - Er det andre lover eller veiledninger som er aktuelle når man vurderer fratredelse?
 - En av revisors plikter er å følge god revisjonsskikk iht. §5-2 i revisorloven. God revisjonsskikk defineres ikke i loven.
 - I og med at slike begreper ikke er definert vil det være en risiko for at revisor ikke kjenner sine oppgaver og plikter?
 - Dersom man får problemer med å etterleve for eksempel DnRs regler om etikk eller andre standarder, hva vil dette medføre med tanke på fratredelse?
 - Særlige grunner – Hva legger du i det?

- Er du kjent med den nye revisorloven som forventes vedtatt i løpet av våren 2020?
 - Kort forklaring om endringene – be om kommentar mtp. fratredelse
 - Presisering av hva som er god revisjonsskikk og profesjonell skepsis
 - Uavhengighet. Ny lov §8-1; “revisor skal ikke utføre lovfestet revisjon hvis det foreligger en tilknytning mellom revisor og en reviderte som utgjør en risiko for egenkontroll, egeninteresse, partiskhet, fortrolighet eller press som er egnet til å svekke tilliten til revisors uavhengighet”
 - Vil det gjøre det lettere, vanskeligere å fratre eller ikke utgjøre noe forskjell i praksis i det hele tatt?

Oppsummering

- Oppsummering av hva som har blitt sagt
- Oppklarende spørsmål
- Spørre om det er noe intervjuobjekt vil legge til

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet *revisors fratredelse* og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju
- å bli tatt opp på båndopptaker som ikke er tilknyttet internett
- at mine personopplysninger kan deles med veileder av masteroppgaven

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet, ca. 02.06.20

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vil du delta i forskningsprosjektet ” *Revisors fratredelse* ”

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å utgreie mer om revisors fratredelsesrett under et revisjonsoppdrag. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Formålet med oppgaven er å undersøke temaet om revisors fratredelse og problematikken rundt dette, særlig med tanke på vurderingen av tidspunkt for fratredelse. Vi vil derfor gå dypere inn på den praktiske tilnærmingen hos ulike selskaper av ulike størrelser, samt hva som er tolkningen av lovverk som omhandler dette temaet. Dette skal brukes i en masteroppgave som skal leveres juni 2020.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Universitet i Agder er ansvarlig for prosjektet.
Veileder er universitetslektor Geir Haaland.

Masterstudentene som skriver oppgaven:

Helene Verdal
Mariell Frestad Vegusdal

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du får spørsmål om å delta fordi du arbeider som oppdragsansvarlig revisor i et revisjonsselskap, og vi ønsker å få dine erfaringer og meninger i fagfeltet revisjon. I masteroppgaven ønsker vi å gå inn på temaet om revisors fratredelse, problematikken rundt dette og hva som er den praktiske tilnærmingen. Vi ønsker å få tanker og tolkninger som omhandler revisors fratredelse, særlig med tanke på begrunnelser for fratredelse, tidspunkt og årsaker, og i forhold til lovverk.

Hva vil du få spørsmål om?

Du vil få muligheten til å snakke fritt om egne erfaringer som oppdragsansvarlig revisor.

Noen av temaene du kan forvente å få spørsmål om vil være:

- Tidspunkt for- og forhold som fører til fratredelse
- Ulik tolkning av lovverk, veiledninger og standarder
- For høy/lav terskel for når oppdragsansvarlig fratrer
- Endringer i revisorloven

Vi kommer også til å hente inn tilleggsopplysninger som gjør at vi kan sammenligne ulike selskaper, bakgrunn, utdanning, ansiennitet, om du er medlem av fagforening og mer.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du svarer på spørsmål vi stiller deg. Vi vil notere ned svarene samt ta opptak fra intervjuet. Det vil ta deg ca. 1 time å delta.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil da bli anonymisert. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrevet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Det er vi som er ansvarlig for masteroppgaven, samt veileder Geir Haaland som er universitetslektor ved UiA, som vil ha tilgang på informasjonen gitt i intervjuet.
- All informasjon vil være passord beskyttet eller beskyttet med kodelås, for å hindre i at uvedkommende får tilgang på noe av informasjonen.

Når masteroppgaven blir skrevet vil du som intervjuobjekt bli anonymisert og vil ikke være mulig å gjenkjenne deg personlig eller hvilket selskap du jobber for. Vi vil heller ikke be deg om å gi informasjon om andre saker eller navngi andre personer, slik at man ikke vil kunne identifisere tredjepersoner.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Prosjektet skal etter planen avsluttes 02.06.20. Ved prosjektslutt og etter godkjenning av oppgave vil alle opptak og notater bli destruert og slettet.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Universitetet i Agder har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Mariell Frestad Vegusdal på telefon 95925270 eller Helene Verdal på telefon 40632600,
- Veileder Geir Haaland, Universitetslektor ved UiA. Kan kontaktes via mail: geir.haaland@uia.no eller telefon 38142323/97489002
- Personvernombudet UiA, ved Ina Danielsen. Kan kontaktes via mail: ina.danielsen@uia.no eller telefon 38142140/45254401
- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personverntjenester@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Mariell Frestad Vegusdal og Helene Verdal
Masterstudenter regnskap og revisjon

Geir Haaland
Veileder

Finanstilsynet intervjuguide

- Informasjon
 - Hva intervjuet skal bli brukt til og om masteroppgaven
 - Bekreftelse på bruk av diktafon
- Generell informasjon om Finanstilsynet
- Hva slags samarbeid er det med Revisorforeningen?
- Hva slags kontroller og tilsyn fører dere?
 - Hvor ofte og av hvem?
 - Hvem og hvor kan man melde fra om eventuelle feil?
- Hva slags feil går igjen med tanke på fratredelse?
 - Høy eller lav terskel for å fratre? Hvorfor?
 - Er det vanskeligheter med å tolke lovene?
 - Hva kan tolkes som særlige grunner i andre ledd §7-1?
 - Hva er oppfatningen av revisors uavhengighet og objektivitet? Forskjeller i å fratre fra nye kunder i forhold til kunder en har hatt over flere år?
 - Er det forskjeller mellom store og små revisjonsselskaper?
- Hva er prosedyrene når dere finner feil?
 - Vanligste feil
 - Hva skal til for å miste autorisasjonen?
 - Hva er tiltakene som blir satt inn for å rette feil
- Ny revisorlov

Intervjuguide Revisorforeningen

- Informasjon
 - Hva intervjuet skal bli brukt til og om masteroppgaven
 - Bekreftelse på bruk av diktafon
- Generell informasjon om Revisorforeningen
- Utførelse av kvalitetskontroller
 - Hvor ofte og av hvem?
 - Hvilke feil går igjen?
 - Er det forskjeller mellom store og små revisjonselskaper?
- Spørretjenesten
 - Hvordan fungerer denne
 - Hvem spør? Forskjeller på store og små revisjonselskaper?
 - Er det mye usikkerhet omkring fratredelse eller forståelse av lovverk?
 - Opplever dere en høy eller lav terskel for å fratre?
- Tolkning av lovverk
 - Forståelse av §7-1 (fratredelse) i revisorloven
 - Hva er særlige grunner
 - Manglende betalingsvilje som særlig grunn
- Usikkerhet og feilvurderinger med tanke på fratredelse
 - Hva skaper usikkerhet?
 - Hva er oppfatningen av revisors objektivitet og uavhengighet? Forskjeller på å fratre fra nye kunder enn kunder en har hatt over flere år?
- Ny revisorlov

Vedlegg 9 – NSDs vurdering av meldeskjema

NSD NORSK SENTER FOR FORSKNINGSDATA

NSD sin vurdering

Prosjekttittel

Masteroppgave

Referansenummer

727058

Registrert

16.12.2019 av Helene Verdal - helenv14@student.uia.no

Behandlingsansvarlig institusjon

Universitetet i Agder / Handelshøyskolen ved UiA / Institutt for økonomi

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Geir Haaland, geir.haaland@uia.no, tlf: 97489002

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Helene Verdal, verdalhelene@gmail.com, tlf: 40632600

Prosjektperiode

10.02.2020 - 02.06.2020

Status

07.02.2020 - Vurdert

Vurdering (1)

07.02.2020 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet den 07.02.2020 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

https://nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle særlige kategorier av personopplysninger om fagforeningsmedlemskap og alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 02.06.2020.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og art. 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake.

Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes uttrykkelige samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a, jf. art. 9 nr. 2 bokstav a, jf. personopplysningsloven § 10, jf. § 9 (2).

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og eventuelt rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Eva J B Payne
Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)